

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM REHBERLİĞİ ANABİLİM DALI

ANADOLU BEYLİKLERİ İZİNDE KÜLTÜR ROTASI ÖNERİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK İNANÇ

BALIKESİR, 2025

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM REHBERLİĞİ ANABİLİM DALI

ANADOLU BEYLİKLERİ İZİNDE KÜLTÜR ROTASI ÖNERİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK İNANÇ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SEDA ŞAHİN

BALIKESİR, 2025

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Turizm Rehberliği Anabilim Dalı'nda 202212559002 numaralı Burak İnanç'ın hazırladığı “Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi” konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 20/06/2025 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

Üye (Danışman) Prof. Dr. Seda Şahin

İmza

Üye Doç. Dr. Ayşen Acun Köksalanlar

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Hasret Ulusoy

İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

04/06/2025

Burak İNANÇ

ÖNSÖZ

Orta Asya'daki Türk kültür yerleşimlerinden başlayarak Göktürk Devleti ile devam eden Türk tarihinde, Türklerin Anadolu'ya yerleşme süreci Selçuklu çağı başlangıcına dayanmaktadır. Anadolu Türk tarihi, çeşitli Türk boylarının oluşturduğu beyliklerden ve devamındaki güçlü Türk devletlerinden meydana gelmektedir. Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarındaki egemenlikleri, toplamda bin yılı aşkın bir süre boyunca kesintili ya da kesintisiz şekilde devam etmiştir. Bu durum Anadolu'nun uzun soluklu bir Türk-İslam medeniyetiyle şekillendiğini göstermektedir. Türk-İslam mimarisinin Anadolu'daki ilk örneklerinin öncüsü olarak Anadolu Beylikleri dönemi son derece önemlidir.

Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel miras unsurları, kültür turizmi açısından dikkate değer bir potansiyel sunmakta ve bu miras, turizmin bölgesel gelişimine katkı sağlayabilecek önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu miras, destinasyonların tarihi ve kültürel değerlerini öne çıkarmada işlevsel bir rol üstlenmektedir. Ancak bu değerlerin birçoğu, yeterince tanıtılamamış, kültürel kimlikten turistik ürüne dönüşüm sürecinde arka planda kalmış ya da potansiyeli tam olarak değerlendirilmemiştir. Alternatif turizm türlerinden biri olarak son yıllarda giderek önem kazanan kültür rotaları, kültürel değerlerin tanıtımı ve destinasyonların çeşitlendirilmesi açısından etkili bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel hedefi, Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel mirasın tanıtımına ve korunarak turistik birer arz kaynağına dönüşmesine katkı sağlayacak nitelikte bir kültür rotası önerisi geliştirmektir. Söz konusu rota ile yöre halkı ve yerel yönetimler için farkındalık oluşturulması, turist rehberlerinin anlatılarına temel teşkil edecek akademik bir altyapı sunulması hedeflenmektedir. Aynı zamanda bu çalışma, kültür turizmine yönelik sürdürülebilir ve özgün destinasyonların geliştirilmesine yönelik bir model sunma potansiyeli de taşımaktadır.

Bu süreçte lisans ve yüksek lisans eğitimimde büyük desteği olan, ilham aldığım ve örnek olarak gördüğüm, değerli danışman hocam Prof. Dr. Seda ŞAHİN başta olmak üzere tüm Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi'ne kısacası BTİÖYO ailesine teşekkürlerimi sunuyorum. Eğitimim süresince tanıştığım tüm dostlarıma, halihazırda tanıdığım ve bana verdikleri değeri hissettiren tüm sevgili öğrencilerime teşekkür ediyorum. Ayrıca araştırma görevlisi olarak akademik meslek hayatına

başladığım, bana gösterdikleri içten yaklaşımları için tüm Gümüşhane Üniversitesi Turizm Fakóltesi akademik ve idari personeline teşekkürü borç bilirim. Son olarak hayatımın her alanında tanıştığım günden bu yana yer alan, maddi ve manevi her türlü desteği bana sağlayan kıymetli eşim, yol arkadaşım Seda İNANÇ’a şükranlarımı sunuyorum.

BALIKESİR, 2025

Burak İNANÇ

ÖZET

ANADOLU BEYLİKLERİ İZİNDE KÜLTÜR ROTASI ÖNERİSİ

İNANÇ, Burak

Yüksek Lisans, Turizm Rehberliği Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Seda ŞAHİN

2025, 169 Sayfa

Birinci Dönem Anadolu Beylikleri'nden günümüze ulaşan kültürel miras unsurları, tarihî ve estetik değerlerinin yanı sıra kültür turizmi açısından da önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Birinci Dönem Anadolu Beylikleri'nin Anadolu'da bıraktığı kültürel miras unsurları Anadolu Selçuklu ve sonrasındaki ikinci dönem Anadolu Beylikleri ile Osmanlı mimari ve sanatına kadar ulaşan birikimin temelini oluşturması açısından önemlidir. Bir başka ifadeyle Birinci Dönem Anadolu Beylikleri'nin Anadolu'da bıraktığı kültürel miras unsurları, Anadolu Selçuklularından başlayarak Osmanlı dönemine kadar uzanan süreçte mimari, süsleme sanatı ve şehircilik anlayışı üzerinde önemli etkiler yaratmış; sonraki dönemlerin estetik anlayışına yön vermiştir. Ancak bu miras öğeleri, yeterince tanıtılamamaları nedeniyle turistik birer ürün olarak yeteri kadar değerlendirilememektedir. Diğer yandan, alternatif turizm türlerinden biri olarak son yıllarda giderek önem kazanan kültür rotaları, kültürel değerlerin tanıtımı ve destinasyonların çeşitlendirilmesi açısından etkili bir araç haline gelmiştir.

Bu çalışmada, Birinci Dönem Anadolu Beylikleri'ne ait kültürel miras unsurları tanıtılmakta ve bu mirası temel alan bir kültür rotası önerisinde bulunmaktadır. Artuklu Beyliği, Danişmendliler Beyliği, Mengüçlü Beyliği, Çubukoğulları Beyliği, Dilmaçoğulları Beyliği, İnaloğulları Beyliği, Saltuklu Beyliği ve Ahlatşahlar Beyliği olmak üzere sekiz beylik temel alınarak hazırlanan kültür rotası, Tokat'ın Niksar ilçesinden başlayıp Mardin şehir merkezinde sona ermektedir. Rota boyunca yer alan duraklar, tarihî ve kültürel değerleri temel alınarak seçilmiş; durakların ziyaret süreleri ile ulaşım olanakları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel amacı, Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel mirasın tanıtımına ve korunarak turistik birer arz kaynağına dönüşmesine katkı sağlayacak nitelikte bir kültür rotası önerisi geliştirmektir. Söz konusu rota ile hem yöre halkı ve yerel yönetimler için farkındalık oluşturulması hem de turist rehberlerinin anlatılarına temel teşkil edecek akademik bir altyapı sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Turizmi, Kültür Rotaları, Türkiye Kültür Rotaları, Birinci Dönem Anadolu Beylikleri

ABSTRACT

PROPOSAL FOR CULTURAL ROUTE IN THE FOOTSTEPS OF THE ANATOLIAN PRINCIPALITIES

İNANÇ, Burak

Master Thesis, Department of Tour Guiding

Advisor: Prof. Seda ŞAHİN

2025, 169 Pages

The cultural heritage elements that have survived from the First Period Anatolian Principalities to the present day hold significant potential for cultural tourism, in addition to their historical and aesthetic value. The cultural heritage elements left in Anatolia by the First Period Anatolian Principalities are significant in that they form the foundation of the accumulation of knowledge that has reached into the architecture and art of the Anatolian Seljuks, the Second Period Anatolian Principalities, and the Ottoman Empire. In other words, the cultural heritage elements left in Anatolia by the First Period Anatolian Principalities had significant influences on architecture, decorative arts, and urban planning, beginning with the Anatolian Seljuks and extending to the Ottoman period, shaping the aesthetics of subsequent periods. However, due to inadequate promotion, these heritage elements are not adequately utilized as tourist products. Furthermore, cultural routes, which have gained increasing importance in recent years as an alternative tourism type, have become an effective tool for promoting cultural values and diversifying destinations.

This study introduces elements of the cultural heritage of the First Period Anatolian Principalities and proposes a cultural route based on this heritage. The cultural route, based on eight principalities: the Artuqid Principality, the Danismendli Principality, the Mengüçlü Principality, the Çubukoğulları Principality, the Dilmaçoğulları Principality, the İnaloğulları Principality, the Saltuklu Principality, and the Ahlatşahlar Principality, begins in the Niksar district of Tokat and ends in Mardin city center. Stops along the route were selected based on their historical and cultural significance, and visit times and transportation options were evaluated.

The primary objective of this study is to develop a proposed cultural route that will contribute to the promotion and preservation of the cultural heritage of the Anatolian Principalities period, transforming it into a tourist attraction. This route aims to raise awareness among local residents and local governments, while also providing an academic foundation for the narratives of tour guides.

Keywords: Cultural Tourism, Cultural Routes, Turkey Cultural Routes, First Period Anatolian Principalities

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Varsayımları	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.6. Tanımlar	5
2. İLGİLİ ALANYAZIN	8
2.1. Kavramsal Çerçeve.....	8
2.1.1. Kültür Rotası Kavramı.....	8
2.1.1.1. Kültür Rotası Kavramının Tarihsel Gelişimi	10
2.1.1.2. Kültür Rotalarının Sınıflandırılması	12
2.1.2. Türkiye’deki Kültür Rotaları	13
2.1.2.1. Likya Yolu	16
2.1.2.2. Ağrı Dağı.....	18
2.1.2.3. Aziz Paul Yolu	19
2.1.2.4. Yenice Orman Yolları	20
2.1.2.5. İstiklal Yolu.....	21
2.1.2.6. Via Egnatia.....	22
2.1.2.7. Hz. İbrahim Yolu	23

2.1.2.8. Kaçkarlar	24
2.1.2.9. Sultanlar Yolu	25
2.1.2.10. Efes-Mimas Yolu	25
2.1.2.11. Küre Dağları.....	26
2.1.2.12. Hitit Yolu	27
2.1.2.13. Evliya Çelebi Yolu.....	29
2.1.2.14. Sarıkamış Parkurları.....	29
2.1.2.15. Gastronomi Yolu.....	30
2.1.2.16. Fethiye Yürüyüş Parkurları	31
2.1.2.17. Karia Yolu.....	32
2.1.2.18. Frig Yolu	33
2.1.2.19. Idyma Yolu	34
2.1.2.20. Hoşgörü Yolu.....	35
2.1.2.21. İki Deniz Arası	36
2.1.2.22. Avrasya Yolu (Via Eurasia).....	37
2.1.2.23. Aeneas Rotası.....	38
2.1.3. Anadolu Beylikleri.....	39
2.1.3.1. Birinci Dönem Anadolu Beylikleri	41
2.1.3.1.1. Ahlatşahlar Beyliği (Sökmenliler).....	42
2.1.3.1.2. Artuklu Beyliği.....	43
2.1.3.1.3. Çaka Beyliği	45
2.1.3.1.4. Çubukoğulları Beyliği	47
2.1.3.1.5. Danişmendliler Beyliği.....	48
2.1.3.1.6. Dilmaçoğulları Beyliği	50
2.1.3.1.7. İnaloğulları Beyliği.....	51
2.1.3.1.8. Mengüçlü Beyliği	52
2.1.3.1.9. Saltuklu Beyliği.....	54
2.1.3.1.10. Tanrıvermiş Beyliği.....	56
2.1.3.2. Birinci Dönem Anadolu Beyliklerinin Günümüze Ulaşan Kültürel Miras Unsurları	56
2.1.3.2.1. Ahlat Selçuklu Mezarlığı.....	58
2.1.3.2.2. Ahlat Müzesi	59
2.1.3.2.3. Silvan Ulu Cami	60
2.1.3.2.4. Mardin Ulu Cami.....	62
2.1.3.2.5. Harput Ulu Cami	63

2.1.3.2.6. Kızıltepe Ulu Cami.....	64
2.1.3.2.7. Hatuniye Medresesi (Sıti Radviyye Medresesi)	66
2.1.3.2.8. Şehidiye Medresesi.....	67
2.1.3.2.9. Necmeddin Külliyesi	68
2.1.3.2.10. Eminateddin Külliyesi.....	69
2.1.3.2.11. Malabadi Köprüsü	70
2.1.3.2.12. Niksar Ulu Cami (Melik Gazi Cami)	72
2.1.3.2.13. Kayseri Ulu Cami.....	73
2.1.3.2.14. Kayseri Güllük Cami.....	74
2.1.3.2.15. Kayseri Melik Mehmet Gazi Türbesi	75
2.1.3.2.16. Yağbasan Medresesi (Niksar)	76
2.1.3.2.17. Yağbasan Medresesi (Tokat / Merkez)	77
2.1.3.2.18. Melik Gazi Türbesi.....	78
2.1.3.2.19. Hazreti Süleyman Cami.....	79
2.1.3.2.20. Hazreti Ömer Cami (Ömer Şeddat Cami)	80
2.1.3.2.21. Divriği Kale Cami	81
2.1.3.2.22. Divriği Kalesi	82
2.1.3.2.23. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası	84
2.1.3.2.24. Sitte Melik Türbesi	85
2.1.3.2.25. Erzurum Ulu Cami	86
2.1.3.2.26. Tepsi Minare.....	87
2.1.3.2.27. Mama Hatun Külliyesi	88
2.1.3.2.28. Üç Kümbetler	89
2.2. İlgili Araştırmalar	91
3. YÖNTEM.....	94
3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Soruları	94
3.2. Evren ve Örneklem.....	95
3.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci	96
3.4. Verilerin Analizi	96
4. BULGULAR VE YORUMLAR	98
4.1. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Tokat İli Ziyaret Noktaları	98
4.2. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Kayseri İli Ziyaret Noktaları	102
4.3. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Sivas İli Ziyaret Noktaları	105

4.4. Anadolu Beylikleri İzinde Kùltür Rotası Önerisi Elazığ İli Ziyaret Noktaları	108
4.5. Anadolu Beylikleri İzinde Kùltür Rotası Önerisi Erzincan İli Ziyaret Noktaları	110
4.6. Anadolu Beylikleri İzinde Kùltür Rotası Önerisi Erzurum İli Ziyaret Noktaları	112
4.7. Anadolu Beylikleri İzinde Kùltür Rotası Önerisi Bitlis İli Ziyaret Noktaları	114
4.8. Anadolu Beylikleri İzinde Kùltür Rotası Önerisi Diyarbakır İli Ziyaret Noktaları	116
4.9. Anadolu Beylikleri İzinde Kùltür Rotası Önerisi Mardin İli Ziyaret Noktaları	119
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	124
5.1. Sonuçlar.....	124
5.2. Öneriler.....	126
KAYNAKÇA	129

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 1. Niksar Ulu Cami – Yağbasan Medresesi (Niksar)	99
Harita 2. Yağbasan Medresesi (Niksar) – Melikgazi Türbesi (Niksar)	100
Harita 3. Melikgazi Türbesi (Niksar) – Yağbasan Medresesi (Tokat, Merkez)	100
Harita 4. Rotanın Tokat İli Niksar İlçesine Ait Yürüyüş Güzergahı	101
Harita 5. Tokat İli – Kayseri İli	102
Harita 6. Gülük Cami – Kayseri Ulu Cami	103
Harita 7. Kayseri Ulu Cami – Melik Mehmet Gazi Türbesi (Kayseri)	104
Harita 8. Rotanın Tokat İline Ait Yürüyüş Güzergahı	104
Harita 9. Kayseri İli – Sivas İli	105
Harita 10. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası – Divriği Kale Cami	106
Harita 11. Divriği Kale Cami – Sitte Melik Türbesi	107
Harita 12. Sitte Melik Türbesi – Divriği Kalesi	107
Harita 13. Rotanın Sivas İli Divriği İlçesine Ait Yürüyüş Güzergahı	108
Harita 14. Sivas İli – Elazığ İli	109
Harita 15. Harput Ulu Cami.....	110
Harita 16. Elazığ İli – Erzincan İli.....	111
Harita 17. Mama Hatun Külliyesi.....	111
Harita 18. Erzincan İli – Erzurum İli	112
Harita 19. Üç Kümbetler – Erzurum Ulu Cami	113
Harita 20. Erzurum Ulu Cami – Tepsi Minare	113
Harita 21. Rotanın Erzurum İline Ait Yürüyüş Güzergahı	114
Harita 22. Erzurum İli – Bitlis İli.....	115
Harita 23. Ahlat Selçuklu Mezarlığı (Bitlis) – Bitlis Ahlat Müzesi	115
Harita 24. Bitlis İli – Diyarbakır İli	116

Harita 25. Malabadi Köprüsü (Silvan, Diyarbakır) – Silvan Ulu Cami	117
Harita 26. Silvan Ulu Cami – Hazreti Süleyman Cami	118
Harita 27. Hazreti Süleyman Cami – Hazreti Ömer Cami	118
Harita 28. Diyarbakır İli – Mardin İli	119
Harita 29. Hatuniye Medresesi (Mardin) – Şehidiye Medresesi (Mardin)	120
Harita 30. Şehidiye Medresesi – Mardin Ulu Cami	120
Harita 31. Mardin Ulu Cami – Necmeddin Külliyesi	121
Harita 32. Necmeddin Külliyesi – Eminateddin Külliyesi	121
Harita 33. Kızıltepe Ulu Cami (Mardin).....	122
Harita 34. Rotanın Mardin İline Ait Yürüyüş Güzergahı	122
Harita 35. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisinin Harita Üzerinde Genel Görünümü	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Kültür Rotaları Tarihsel Süreç.....	11
--	----

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Türkiye’deki Kùltür Rotalarının Özellikleri	14
Tablo 2. Rota Önerisinde Yer Alan Kùltürel Mirasların Dağılımı	57
Tablo 3. Tokat İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	99
Tablo 4. Kayseri İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	102
Tablo 5. Sivas İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	106
Tablo 6. Elazığ İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	109
Tablo 7. Erzincan İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	110
Tablo 8. Erzurum İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	112
Tablo 9. Bitlis İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	114
Tablo 10. Diyarbakır İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	116
Tablo 11. Mardin İli Kùltürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler	119

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

	Sayfa
Fotoğraf 1. Ahlat Selçuklu Mezarlığı	59
Fotoğraf 2. Ahlat Müzesi	60
Fotoğraf 3. Silvan Ulu Cami	61
Fotoğraf 4. Mardin Ulu Cami	63
Fotoğraf 5. Harput Ulu Cami	64
Fotoğraf 6. Kızıltepe Ulu Cami	66
Fotoğraf 7. Hatuniye Medresesi.....	67
Fotoğraf 8. Şehidiye Medresesi	68
Fotoğraf 9. Necmeddin Külliyesi.....	69
Fotoğraf 10. Emineddin Külliyesi.....	70
Fotoğraf 11. Malabadi Köprüsü	71
Fotoğraf 12. Niksar Ulu Cami	72
Fotoğraf 13. Kayseri Ulu Cami.....	74
Fotoğraf 14. Kayseri Gülük Cami.....	75
Fotoğraf 15. Kayseri Melik Mehmet Gazi Türbesi.....	76
Fotoğraf 16. Niksar Yağıbasan Medresesi	77
Fotoğraf 17. Yağıbasan Medresesi.....	78
Fotoğraf 18. Melik Gazi Türbesi.....	79
Fotoğraf 19. Hazreti Süleyman Cami	80
Fotoğraf 20. Hazreti Ömer Cami	81
Fotoğraf 21. Divriği Kale Cami	82
Fotoğraf 22. Divriği Kalesi	83
Fotoğraf 23. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası	85
Fotoğraf 24. Sitte Melik Türbesi.....	86

Fotoğraf 25. Erzurum Ulu Cami	87
Fotoğraf 26. Tepsi Minare	88
Fotoğraf 27. Mama Hatun Külliyesi	89
Fotoğraf 28. Üç Kümbetler	91

1. GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyada bireylerin eğitim düzeylerinin artması ile seyahat motivasyonlarında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum, seyahat eden bireylerin sayısının giderek artmasını sağlarken, turistlerin tercihleri ve beklentileri de çeşitlenmektedir (Pamukçu ve Sarıışık, 2017). Bu kapsamda, kültür turizmi, çeşitli özellikleri ile alternatif turizm çeşidinin önemli bir örneği olarak öne çıkmaktadır (Soykan, 1999). Farklı kültürleri tanıma, keşfetme ve öğrenme amaçlarıyla ziyaretler gerçekleştiren turistler, ziyaret ettikleri destinasyonda bu kültürel değerleri yerinde görme fırsatı bulmaktadır. Sürdürülebilirlik açısından da önem taşıyan kültür turizmi, alternatif turizm türleri arasında yer almakta ve ekonomik açıdan da ülkelerin kalkınmasını destekleyen bir turizm türü olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca kültür turizmi, kültürel mirasın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına da katkı sağlamaktadır. Turizmin tüm yıla yayılması ve doğal koşullara bağlı olmadan sürekliliğinin sağlanması açısından da kültür turizmi önemli bir konuma sahiptir (Emekli, 2006).

Sahip olduğu doğal güzelliklerin yanında kültürel zenginliği ile de ön plana çıkan Türkiye, kültür turizmi açısından güçlü bir destinasyondur. Tarih boyunca birçok medeniyete, devlete ve imparatorluğa ev sahipliği yapmış olan bu coğrafya, yemeklerden danslara, geleneklerden iklim koşullarına, mimari yapılardan mitolojik öykülere kadar zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Türkiye turizm potansiyeli sadece deniz-kum-güneş eksenli faaliyetlerle sınırlı değildir; kırsal, spor, sağlık, kültür gibi birçok farklı alanda da turizm faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadır (Bandoğlu, 2015). Avrupa’da ortaya çıkan kültür rotası kavramının Türkiye turizmi açısından önemli bir değer olduğu ve kültür rotaları açısından Türkiye’nin önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Likya Yolu ile ilk adımların ardından Türkiye genelinde birçok kültür rotası oluşturulmuştur. Kültür turizminin en önemli unsurlarından biri olan bu rotaların kültür turizmine ilgi duyan ziyaretçilerin seyahat nedenleri arasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Bu bağlamda çalışmada Birinci Dönem Anadolu Beylikleri'ne ait kültürel miras unsurları tanıtılmakta ve bu mirası temel alan bir kültür rotası önerisinde bulunmaktadır. Artuklu Beyliği, Danişmendliler Beyliği, Mengüçlü Beyliği, Çubukoğulları Beyliği, Dilmaçoğulları Beyliği, İnaloğulları Beyliği, Saltuklu Beyliği ve Ahlatşahlar Beyliği olmak üzere sekiz beylik temel alınarak hazırlanan kültür rotası, Tokat'ın Niksar ilçesinden başlayıp Mardin şehir merkezinde sona ermektedir. Rota boyunca yer alan duraklar, tarihî ve kültürel değerleri temel alınarak seçilmiş; durakların ziyaret süreleri ile ulaşım olanakları değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel mirasın tanıtımına ve korunarak turistik birer arz kaynağına dönüşmesine katkı sağlayacak nitelikte bir kültür rotası önerisi geliştirmektir. Söz konusu rota ile hem yöre halkı ve yerel yönetimler için farkındalık oluşturulması hem de turist rehberlerinin anlatılarına temel teşkil edecek akademik bir altyapı sunulması hedeflenmektedir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Anadolu'nun kültürel tarihi, farklı dönemlerde kurulmuş birçok siyasi ve toplumsal yapının izlerini taşımaktadır. Bu yapıların başında gelen Birinci Dönem Anadolu Beylikleri, Türklerin Anadolu'daki ilk yerleşme ve kök salma sürecinde önemli roller üstlenmiş, mimari, sanat, şehircilik ve toplumsal yaşam açısından kalıcı etkiler bırakmıştır. Söz konusu beylikler tarafından inşa edilen yapılar, günümüzde kültürel miras niteliği taşımakla birlikte, bu değerlerin büyük bir kısmı yeterince tanınmamakta, bilimsel ve turistik düzeyde yeterince değerlendirilmemektedir.

Günümüzde kültür turizmine yönelik eğilimler artmakta ve kültürel mirasın turizm aracılığıyla değerlendirilmesi, destinasyonların sürdürülebilir kalkınmasında önemli bir unsur haline gelmektedir. Özellikle kültür rotaları, alternatif turizm türleri içinde yükselen bir değer olarak hem mirasın tanıtımına hem de turistik çeşitliliğe katkı sunmaktadır (Özdemir, 2022). Ancak Anadolu Beylikleri dönemine ait miras unsurlarını merkeze alan kültür rotalarının eksikliği dikkat çekmektedir. Bu durum, tarihsel ve kültürel açıdan son derece kıymetli olan beylik mirasının turistik ürün haline dönüşmesini engellemekte, potansiyelinin altında kalmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda, Anadolu Beylikleri'ne ait kültürel mirasın sistemli biçimde tanıtılması ve bu mirasın kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesine imkân sağlayacak bir kültür rotasının oluşturulması ihtiyacından hareketle bu çalışmada, söz

konusu boşluğa dikkat çekmek, tarihi ve kültürel zenginliğin turistik potansiyele dönüştürülmesine katkı sunmak hedeflenmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel miras unsurları, kültür turizmi açısından dikkate değer bir potansiyel sunmasına rağmen, bu değerlerin birçoğu, yeterince tanıtılamamış, kültürel kimlikten turistik ürüne dönüşüm sürecinde arka planda kalmış ya da potansiyeli tam olarak değerlendirilmemiştir.

Türkiye Kültür Rotaları Derneği'nin onayladığı kültür rotaları arasında Anadolu Beylikleri dönemine ait bir kültür rotası bulunmamaktadır. Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel mirasın tanıtımına ve korunarak turistik birer arz kaynağına dönüşmesine katkı sağlaması hedefiyle çalışmada yeni bir kültür rotası önerisi geliştirilmiştir. Söz konusu rota ile hem yöre halkı ve yerel yönetimler için farkındalık oluşturulması hem de turist rehberlerinin anlatılarına temel teşkil edecek akademik bir altyapı sunulması hedeflenmektedir. Bu amaçla yürütülen çalışmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

- Çalışmada önerilen kültür rotası doğrultusunda Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemine ait hangi kültürel değerler bulunmaktadır?
- Türkiye'nin doğusunda yer alan Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemine ait tarihi ve kültürel değerlerin kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesi mümkün müdür?
- Çalışmada önerilen kültür rotası önerisi ülke ve bölge turizmine katkı sağlayıp, turizm sektörü paydaşları tarafından değerlendirilebilir mi?

1.3. Araştırmanın Önemi

Alternatif turizm türlerinden biri olan kültür turizminin ve kültür rotalarının bölgede geçmişi ile tarihi saklı olan tüm medeniyetlerin izlerini yansıtması açısından önemi büyüktür. Tarih boyunca turizm açısından önemli ve etkili destinasyonlardan biri olan Türkiye'nin sahip olduğu konum ve potansiyel, kültür turizmi açısından daha fazla tercih edilmesini sağlamaktadır (Babacan, 2020). Anadolu'daki diğer medeniyetlerle verilen büyük mücadeleler sonucunda galip gelen Türklerin bu coğrafyaya yerleşmesi sonucu, Türkler yaşam tarzlarını, kültürlerini yansıtan birçok eser bırakmıştır. Bu kültürel unsurlar Anadolu'da kurulan beyliklerin mimari özellikleri ile gelenek ve göreneklerinin ziyaretçiler ve turizm sektörü paydaşları

tarafından farklı medeniyetlere ait unsurlarla karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır. Türk-İslam devletlerinin hayat görüşleri, yaşam tarzları ve toplumsal özellikleri hakkında daha kapsamlı bilgi edinme imkanı sağlamaktadır. Anadolu'nun tarihsel süreç içerisindeki kültürel gelişiminde önemli bir dönüm noktası olan Birinci Dönem Anadolu Beylikleri, Türk-İslam kültürünün Anadolu'ya yerleşmesinde ve kökleşmesinde önemli rol oynamıştır. Bu döneme ait mimari yapılar, kitabeler, mezar taşları, diğer somut kültürel miras unsurları, tarihsel ve sanatsal açıdan büyük değer taşımaktadır. Diğer yandan, Anadolu Beylikleri dönemine ait miras unsurlarını merkeze alan bir kültür rotası bulunmamaktadır. Çalışma kapsamında geliştirilen kültür rotası önerisi, tarihsel ve kültürel açıdan son derece kıymetli olan beylik mirasının tanıtımına ve turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik alternatif öneriler sunması açısından önemlidir. Güzergâh içerisinde yer alan bölgelerin turizm açısından kalkınmasının, turistik değere sahip unsurların gelecek nesillere korunarak ve düzgün bir şekilde aktarımı konusunda farkındalık oluşturacağı öngörülmektedir.

Bu bağlamda yapılan araştırmada turizm sektöründe istihdamın artırılmasını, ekonomik katkı sağlanmasını, rota üzerinde bulunan şehirlerin tanıtımının gerçekleştirilmesini ve kültür turizmi potansiyelinin geliştirilerek sürdürülebilir bir şekilde artırılmasına ışık tutması beklenmektedir. Ayrıca araştırmada önerilen kültür rotasının yerel halk, yerel yönetim ve turist rehberlerine katkılar sağlaması beklenmektedir. Anadolu Beylikleri'nin, bu araştırma aracılığıyla turizme entegre edilmesi ve bölge turizminin gelişimine katkıda bulunması açısından araştırmanın önemli olduğu belirtilebilir (Kaya, 2020).

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın temel varsayımı Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel mirasın yeteri kadar tanıtılmadığı ve turizmde hak ettiği değeri göremediği yönündedir. Diğer yandan önerilen kültür rotasının Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel mirasın tanıtımına ve turistik bir arz kaynağına dönüşmesine katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Bu kapsamda yapılan araştırmada ulaşılabilen alanyazının güvenilir ve geçerli olduğu varsayılmaktadır. Hazırlanan kültür rotası önerisinin uygulanabilir ve gerçekçi olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesi ulaşılabilen alanyazın ile sınırlıdır. Yapılan araştırmalar sonucu oluşturulan kültür rotası ise Birinci Dönem Anadolu Beyliklerine ait kültürel ve tarihi değerler ile sınırlıdır. Birinci Dönem Anadolu Beylikleri; İnaloğulları, Mengüçler, Saltuklu, Çubukoğulları, Ahlatşahlar, Artuklu, Danişmendliler, Dilmaçoğulları, Tanrıvermiş ve Çaka Beyliklerinden oluşmaktadır. Ancak önerilen kültür rotasının Türkiye'nin doğusunda yer alması nedeniyle Ege Bölgesi'nde bulunan Tanrıvermiş (Tanrıbermiş) Beyliği ve Çaka Beyliği rotaya dahil edilmemiştir. Önerilen kültür rotasına güzergâh akışını engelleyebilecek ya da ulaşılabilirlik açısından olumsuz etki edebilecek olan bazı kültürel ve tarihi değerler de kültür rotasına eklenmemiştir. Rota sırasıyla Tokat, Kayseri, Sivas, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır ve Mardin şeklinde 9 ayrı ili içermektedir. Çalışmada önerilen kültür rotası güzergâhı boyunca yeme-içme, konaklama ve farklı turizm işletmelerinin de ziyaret edileceği düşünülmektedir. Belirtilen ziyaret noktaları ve çevresindeki unsurların çoğunlukla şehir merkezlerine ya da yerleşim yerlerine yakın olduğu görülmektedir. Çalışma bu doğrultuda sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Bu bölümde araştırmada yer alan ve sıklıkla kullanılan kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

Anadolu Beylikleri: Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alparslan'ın komutasındaki beylerin kurduğu beylikler Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da kurulan beylikleri ifade etmektedir. Bu beylikler Birinci ve İkinci Dönem Anadolu Beylikleri olarak ikiye ayrılmaktadır (Erdem, 2002). Çalışma kapsamında Birinci Dönem Anadolu Beylikleri değerlendirilmiştir.

Cami: İslam dininde Müslümanların toplu bir şekilde ibadet ettiği yerdir (Özçakı, 2018).

ÇEKÜL Vakfı: Tarihi, kültürel ve doğal değerleri korumayı amaçlayan, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma vakfını ifade etmektedir (Özarslantürk, 2017).

Darüşşifa: İslam dünyasında hastane olarak kullanılan yapılardır (Kaya, 2022).

Eyvan: Türk mimarisinde üstü tonozla örtülü, üç tarafı kapalı, bir tarafı açık olan birimi ifade etmektedir (Erarslan, 2012).

Havza: Su kaynaklarını yönlendiren doğal arazileri ifade etmektedir (Garipağaoğlu, 2012).

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites): Dünya Mirasını oluşturan değerleri denetleyen Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'ni ifade eden kısaltmadır (Köseoğlu, 2023).

Kale: Savunma ve güvenlik nedeniyle inşa edilen tarihi yapıdır (Sakaoğlu, 2022).

Kavsara: Mimari yapıların giriş kapısındaki iç bükey kabartmalar ile bezeli bölümü ifade etmektedir (Ertunç, 2020).

Kervansaray: Ticaret yolları üzerinde konaklama amacıyla kullanılan yapılara verilen isimdir (Ateş ve Oğuz, 2023).

Köprü: Geçilmesi güç olan iki yakayı birbirine bağlayan mimari yapılardır (Tanrıverdi ve Gürel, 2019).

Küllüye: Cami ile birlikte inşa edilen yapıların tümüne verilen isimdir (Katoğlu, 1967).

Kümbet: Selçuklu dönemlerinde anıt mezarlar olarak bilinmektedir (Kemaloğlu, 2013).

Medrese: Tarih içinde Müslüman ülkelerde eğitim kurumları olarak kullanılan yerlerdir (Unan, 2004).

Milli Parklar: Ender özelliklere sahip olan ve korunan doğal değerler olarak tanımlanmaktadır (Zaman ve Coşkun, 2012).

Minare: Camilerde namaza çağrı için kullanılan ve ana yapıdan yüksek olan mimari yapılardır (Uysal, 1990).

Müze: Tarihi öneme sahip olan eserlerin araştırıldığı, korunduğu, sergilendiği ve tanıtımının yapıldığı yerlerdir (Akça, 2020).

Parkur: Belirli bir güzergâha sahip olan yolların bütünü ifade etmektedir (Ergüven, 2022).

Revak: Mimaride binaya dayalı, ön cephesi açık, üstü örtülü ve sütunlar ile taşınan bölümü ifade etmektedir (Orbeyi, 2012).

Trekking Rotaları: Hafif tempo ile yürünen ve belirli güzergâha sahip olan yürüyüş yolları olarak tanımlanmaktadır (Doğu, 2023).

Tromp: Mimari yapılarda kubbenin tabanını desteklemek amacıyla kullanılmaktadır (Tuncer, 2023).

Türbe: Devlet adamları, din görevlileri gibi önemli kişilerin mezarlarının bulunduğu yerlerdir (Önkal, 2009).

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization): Dünya barışını korumayı hedefleyen sanat, eğitim, bilim, kültür gibi alanlarda da çalışmakta olan Birleşmiş Millet Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nü ifade eden kısaltmadır (Tan, 2013).

Yürüyüş Yolları: Doğal güzellikleri ve güzel manzarası ile ön planda olan yürüyerek tamamlanan yolları ifade etmektedir (Selim, 2019).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

Bu bölümde öncelikle kültür rotası kavramı ele alınmış kültür rotalarının tarihsel gelişimi ve sınıflandırılması hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye’deki kültür rotaları incelendikten sonra Anadolu Beylikleri ve günümüze ulaşan kültürel miras unsurları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra çalışmanın konusu kapsamındaki ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Kavramsal Çerçeve

Turizm sektörü kişilerin seyahat tercihlerini yönlendiren, hızla büyüyen ve gelişen bir sektördür. Gelişmelerin etkisiyle bireylerin seyahat etme motivasyonları çeşitlenmiş ve turizm faaliyetleri geleneksel kitle turizminin ötesine geçerek daha özgün, anlam yüklü ve deneyim odaklı formlara evrilmiştir. Bu dönüşüm, alternatif turizm türlerinin ön plana çıkmasına ve kültür temelli seyahatlerin daha fazla ilgi görmesine yol açmıştır. Özellikle kültür turizmi, hem yerel toplulukların kültürel miraslarının tanıtımı ve korunması açısından hem de ziyaretçilere özgün deneyimler sunma potansiyeli bakımından önem kazanmıştır. Alternatif turizm türleri arasında yer alan kültür turizmi, kişilerin farklı kültürleri, yaşam tarzlarını ve gelecek nesillere aktarılmak amacıyla korunmakta olan değerleri içermektedir. Kültür turizminin bu yükselişine paralel olarak, belirli temalar veya tarihsel bağlamlar çerçevesinde oluşturulan kültür rotaları da önemli bir planlama ve pazarlama aracı hâline gelmiştir. Bu doğrultuda bu bölümde önce kültür rotası kavramı, tarihsel gelişimi ve sınıflandırılması, daha sonra Türkiye’deki kültür rotaları ile “Birinci Dönem Anadolu Beylikleri Dönemi” kültürel miras unsurları açıklanmaktadır.

2.1.1. Kültür Rotası Kavramı

Tarih boyunca bireylerin oluşturduğu bilimsel, sanatsal ve yaşamı temsil ederek farklı zaman dilimlerinde mevcut olarak bulunmuş, evrensel bir değere sahip, somut veya somut olmayan her türlü unsur kültürel miras olarak tanımlanmaktadır (Halaç ve Bademci, 2021). Bu değerli unsurları koruma adına birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Kültürel mirasları bir bütün olarak işleyen ve kendine konu edinen kültür rotası kavramı, toplum içerisindeki farkındalığın artmasını sağlamak, bu değerli unsurların ekonomik, sosyal, bilimsel açıdan ilerleme göstermesini amaçlamakla

birlikte, sürdürülebilirlik algısını da bu duruma dahil etmeyi hedeflemektedir (Özocak, 2021). Kültür rotası tanımlamaları “Kültürel Rotalar” toplantısında ilk defa miras rotası adı ile kullanılmaya başlanmıştır. Kavram, daha önceden belirlenmiş bir güzergâh, bir rota üzerinde insanların birbiriyle olan iletişimlerini, etkileşimlerini, yaşam tarzlarını yansıtan ve bu unsurları bir araya getiren rotalar olarak “miras rotası” şeklinde tanımlanmıştır (Karataş, 2011). Rosa (2005) farklı kültürlerle sahip kişilerin ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olduğunu belirterek aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine fayda sağladığını vurgulayarak, kültür rotası kavramını tanımlamıştır. “İnsanoğlunun belirlenmiş bir hedefe ulaşabilmesi için bilinçli oluşturulmuş bir miras kategorisidir ve aynı zamanda tarihi güzergâhlar kullanılarak meydana getirilen kültürel dinamiklerin sonucudur” şeklinde tanımlamıştır. Kültür rotası kavramı henüz tarihi geçmemiş, belirli bir vakitte ve yerde bulunan, günümüzde meydana getirilen somut ve somut olmayan kültürel miras içerisine eklenerek değerlendirilmektedir (Oers, 2004). Moulin ve Boniface (2001) ise bu kavramı turizm hedefleri doğrultusunda çalışan bir tür mekanizma olarak görmektedir. Genel anlamda toplum içerisinde kalkınmayı sağlayan bir araç olmasına ve geniş potansiyeline dikkat çekerek, iletişimdeki önemine vurgu yapmaktadır. Majdoup (2010) ise, tamamen yeni bir bakış açısı olan kültür rotası kavramının; geçmiş zamanların, bugünün ve geleceğin, toplumların çeşitli tecrübeler ve sürdürülebilirliği ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Karataş (2015) ise, kültür rotası kavramını, geçmişte veya bugünde meydana getirilmiş, kültürel değerler barındıran, turizme olumlu yönde katkı sağlayan, belirli bir bölge aralığında bulunan, zamanın belirli bir aralığında kullanılmış güzergâhlar olarak tanımlamıştır. Kültür rotası kavramının en kapsamlı tanımlarından biri Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından 2008 yılında yayımlanan Kültür Rotaları Tüzüğü’nde yapılmıştır (ICOMOS, 2008): “*Kara, su veya başka bir ortamda bulunup fiziksel olarak tanımlanabilen ve aynı zamanda kendine özgü çekiciliklere ve tarihi özelliğe sahip olan, insan etkileşimleri sonucu oluşmuş, önemli zaman süreçleri boyunca insanlar, ülkeler, bölgeler ve hatta kıtalar arasındaki çok boyutlu ve sürekli mal, fikir ve bilginin karşılıklı hareketini ve değişimini halen yansıtan, bu süreci ilişkide bulunduğu somut ve somut olmayan kültürel miraslara yansıtıp karşılıklı etkileşim sağlayan, tarihsel bağlantıları ve varlığı ile ilişkili kültürel özellikleri hareketli bir sistemle bütünleştiren bir çeşit iletişim rotasıdır. Bu tanım uluslararası geçerliliği olan bir niteliğe sahiptir*” şeklinde tanımlanmıştır.

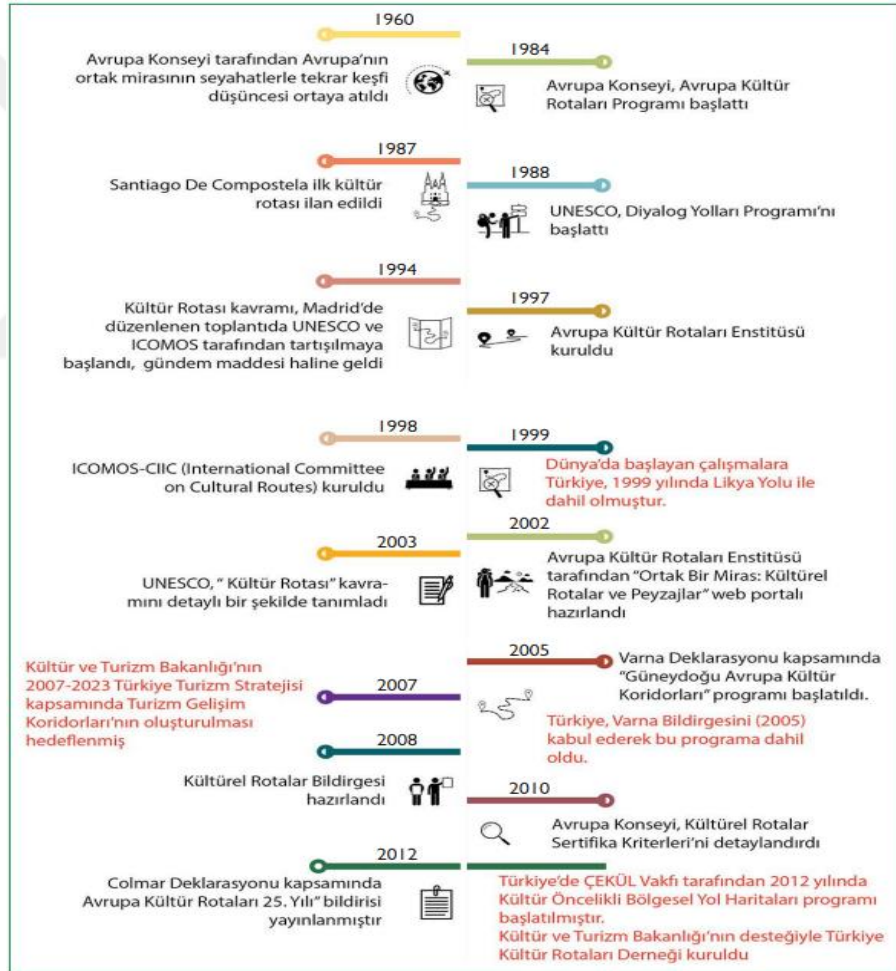
Kültür rotaları, destinasyonun tanınmasını ve kalkınmasını sağlayan, ulusal ve uluslararası rekabete sahne olan, bölge hakkında farklı bilgi ve olanaklara sahip olan kültür turizmi unsurlarıdır. İnsanlığa dünya üzerindeki ortak mirasın vurgusunu yapan kültür rotaları, kültürel iş birliğini politik açıdan uzaklaştırmak, farklı kültür ve gelenekleri göstererek değerlendirmek, tarihe bir ışık tutmak amacıyla donatılmış bir anahtardır. Kültür rotaları, kültürel mirasların değerlerini önemli ölçüde artıran unsurlardır. Yerel halkın ve bölgeye gelen ziyaretçilerin farkındalığının artmasını sağlayan kültür rotaları, sürdürülebilirliğe destek olarak gelecek nesillerin de bu değerlerden faydalanabilmesini sağlamakta ve kültürel mirasın korunmasına, incelenip araştırılmasına da katkıda bulunmaktadır (http-1).

2.1.1.1. Kültür Rotası Kavramının Tarihsel Gelişimi

Kurucuları arasında Türkiye'nin de yer aldığı Avrupa Konseyi, kültür rotalarının tanınmasına ve bilinmesine en önemli katkıyı veren kurumlardan biridir. Kültür rotalarını bir araç olarak gören Avrupa Konseyi, Avrupa'nın etnik kimliğini korumak ve geliştirmek maksadıyla hareket etmektedir. Avrupa Konseyi sayesinde Avrupa'nın sahip olduğu değerleri belirtmekte olan kültür rotaları oluşturulmuştur. 1987 yılında ise kültür rotası kavramı “Avrupa Kültür Yolları Programı” ile gelişmeye başlamıştır (Durusoy, 2016). Çeşitli ülkelerin sahip oldukları değerleri ortak kültürel miras olarak nitelendiren bu program, ülkeleri tarih, sanat ve sosyal bilimler gibi hedeflerle birleştiren bir yol olarak değerlendirmektedir (Capp, 2003).

Avrupa Konseyi 1987 yılında Avrupa'nın sahip olduğu kültürel kimliğini göstermesi ve sonraki çalışmalara zemin hazırlamak adına Santiago de Compostela Hac Rotası'nı Avrupa Konseyi Kültür Rotası olarak ilan etmiştir (http-1). 1993 yılında UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen Santiago de Compostela Hac Rotası uluslararası alanda farkındalık yaratmış ve konu ile ilgilenen bireyler tarafından istişare edilmeye başlanmıştır (Durusoy, 2016). Kültür rotaları programlarının uygulayıcısı görevini üstlenen Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü, Lüksemburg Büyük Dükalığı ve Avrupa Konseyi'nin çabaları ile 1997 yılında ortaya çıkmıştır. Enstitü misyon olarak yeni olan rotaların sürdürülebilirliği ve sertifikaya sahip olmaları konusunda destek vermekte ve aynı anda kültür rotaları ile ilgili konularda eğitimler düzenlemektedir (European Institute of Cultural Routes, 2015).

Dünya Miras Sözleşmesi'nin Yürütülmesine İlişkin Uygulama Rehberi dahilinde bulunan kültür rotası kavramı ilk kez 2005 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne adaylık aşamasında değerlendirilebilecek dört yeni miras kategorisine dahil edilmiştir. Bu sınıflandırmalar, Kanallar, Tarihi Şehir ve Şehir Merkezleri, Miras Rotaları ve Kültürel Peyzajlar adlarıyla açıklanmıştır (Karataş, 2011). Meydana gelen bu gelişmelerin ardından ülkeler kültürel mirasını korumaya ve turizm politikaları arasına eklemeye başlamış, bu da kültür rotası kavramının tanınırlığı önemli ölçüde artmıştır. ICOMOS'un yayınladığı Kültürel Rotalar Tüzüğü, kültür rotaları hakkında ilk kaynak olması bakımından önemlidir. Bu tüzük içerisinde rotalar hakkında temel ilkeler, sınıflandırmalar, kriterler, tanımlamalar ve yöntemler yer almaktadır (http-2). **Şekil 1**'de genel anlamda kültür rotası kavramının tarihsel gelişimi belirtilmektedir.

Şekil 1: Kültür rotaları tarihsel süreç.

Kaynak: Özer (2018)

Avrupa Konseyi tarafından ortak mirasların keşfi düşüncesiyle başlatılan Kültür Rotaları Programı'nın sonucunda 1987 yılında Santiago De Compostela, ilk

kültür rotası ilan edilmiştir. 1997 yılında Avrupa Kültür Rotaları Enstitüsü'nün kurulması ile birlikte ilgili çalışmalar devam etmiştir. Dünyadaki kültür rotaları çalışmalarına Türkiye'nin dahil olması 1999 yılında Likya Yolu ile resmileşmiştir. Avrupa Kültür Rotaları Enstitüsü tarafından Ortak Bir Miras: Kültürel Rotalar ve Peyzajlar web portalı hazırlanmasının ardından, çalışmalar UNESCO'nun 2003 yılında kültür rotası kavramını detaylı bir şekilde tanımlamasıyla devam etmiştir. 2007 yılında Türkiye Turizm Stratejisi kapsamında Turizm Gelişim Koridorları oluşturulması hedeflenmiştir. Türkiye'deki çalışmalar 2012 yılında ÇEKÜL Vakfı'nın Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları Programı oluşturmasının ardından Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde Kültür Rotaları Derneği kurulmasıyla genişletilmiştir.

2.1.1.2. Kültür Rotalarının Sınıflandırılması

Somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları, işaretlenmesi ve taşınması gereken coğrafi işaretler ile birlikte rota oluşturulma sürecinde dahil olması gereken unsurlardır (Sugio, 2005). Kültür rotalarının sınıflandırılması, yolların değer kazanması ve tam anlamı ile bu yolları analiz edip sürdürülebilirliğinin devam ettirilmesi açısından önemlidir (Oers, 2004).

Kültür rotalarını farklı amaçlara yönelik sınıflandırmak mümkündür. Fakat bu sınıflandırmanın doğru bir şekilde yapılması doğrudan rotanın temasıyla ilişkilidir. Askeri, tarihi, ticari ve dini amaçlı kullanılmış olan kültür rotaları birçok olaya şahit olmuş, insan hayatında etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Bu rotalar kervansaraylar, köprüler, hanlar, kaleler gibi birçok tarihi ve kültürel unsuru da içerisinde barındırmaktadır (http-2). ICOMOS 15. Genel Kurulu ve Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan bir bildiride kültürel rotaları altı kapsam içerisinde sınıflandırmıştır (Rosa, 2005).

1. Alansal Kapsamlarına Göre: Bölgesel, yerel, ulusal, kıta, kıtalararası,

2. Kültürel Kapsamlarına Göre: Belirlenmiş şekilde kültürel bilgi kapsamında bulunanlar ya da kültürel değerlerin meydana gelmesinde veya evriminde karşılıklı etkileşim sürecini paylaşan çeşitli coğrafi alanlara yayılmış olanlar,

3. Hedef ya da Fonksiyonuna Göre: Toplumsal, politik, ekonomik ya da kültürel,

4. Zaman İçindeki Durumlarına Göre: Artık kullanılmayanlar ve sosyo-ekonomik, politik, kültürel alışveriş yoluyla gelişimine devam edenler,

5. Yapısal Oluşumlarına Göre: Lineer, dairesel, haç biçiminde, radyal ya da ağ şeklinde,

6. Coğrafi Ortamlarına Göre; Karasal, denizel, karışık ya da diğer bir fiziksel ortam olarak sınıflandırılmıştır.

Rosa (2005) kültür rotaları sınıflandırmasını alansal kapsama, kültürel kapsama, hedef ya da fonksiyona, zaman içindeki durumlara, yapısal oluşum durumuna ve coğrafi ortamlara göre yapmıştır. Türkiye’de Kültür Rotaları Derneği tarafından tescillenen kültür rotalarını Özdemir (2002) çalışmasında tarih, kültür, doğa, din temalarında değerlendirmiş, yürüyüş, bisiklet ve at binme şeklinde tamamlanabileceğini belirtmiştir.

2.1.2. Türkiye’deki Kültür Rotaları

Tarihin her döneminde büyük göçlere tanık olan Anadolu, coğrafi sınırları ve çeşitliliği ile bir kültürel miras hazinesi olarak görülmektedir. Anadolu, sahip olduğu doğal güzellikleriyle Türkiye’deki kültür rotaları zengin bir alt yapıya ev sahipliği yapmış olup, kültürel mirasların derinliği ve farklılıkları ile günümüz dünyasına farklı bir görüş sunmaktadır. Türkiye’deki kültür rotalarının gelişimine öncülük eden önemli bir örnek olan Likya Yolu, 1999 yılında ülkenin sahip olduğu tarihî ve kültürel değerleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir yarışmada birinci seçilmiş ve bu bağlamda "ilk resmî kültür rotası" unvanını kazanmıştır. Doğa ve yürüyüş tutkunlarının yoğun ilgisini çeken Likya Yolu, Kate Clow’un girişimleriyle oluşturulmuş olup, onun öncülüğünde Aziz Paul Yolu da Türkiye’nin resmi olarak tanınan ikinci kültür rotası olarak kayıtlara geçmiştir (Clow ve Richerson, 2000).

Türkiye’nin ilk kültür rotası olması özelliğini taşıyan Likya Yolu 1999 yılında açılmış olmasına rağmen, resmi olarak bir Sivil Toplum Kuruluşu tarafından temsil edilmesi Kültür Rotaları Derneği ile birlikte 2012 yılında gerçekleşmiştir (Eryurt ve Clow, 2016). Türkiye’de kültür rotası kavramının kullanılmasından sonra Likya Yolu ve Aziz Paul Yolu (2004) olarak yalnız iki kültür rotası bulunurken, sonrasında Evliya Çelebi Yolu, Karia Yolu, Kaçkarlar, Frig Yolu, Sultanlar Yolu, Hz. İbrahim Yolu, Via Egnatia, Hitit Yolu, Gastronomi Yolu, Ağrı Dağı, Küre Dağları, İstiklal Yolu, İdyma Yolu, Sarıkamış Parkurları, Fethiye Yürüyüş Parkurları, Yenice Orman Yolları, İki

Deniz Arası, Efes-Mimas Yolu, Hoşgörü Yolu gibi farklı kültür rotaları açılarak günümüzde toplamda bu sayı 23'ü bulmuştur (Baştemur, 2013).

Türkiye’de Kültür Rotası Enstitüsü görevini 2012 yılında kurulmuş olan, Kültür Rotaları Derneği üstlenmektedir. Derneğin web sitesinde Türkiye’de yer almakta olan kültür rotalarının haritaları, yol işaretleri, gezi ağırları, GPS bilgileri ve rehber kitapları gibi bilgileri barındıran unsurlar bulunmaktadır (Durusoy, 2016). Türkiye’nin ilk kültür rotası olması özelliğini taşıyan Likya Yolu 1999 yılında açılmış olmasına rağmen, resmi olarak bir Sivil Toplum Kuruluşu tarafından temsil edilmesi Kültür Rotaları Derneği ile birlikte 2012 yılında gerçekleşmiştir (Eryurt ve Clow, 2016). Türkiye’de kültürel değerlerin korunup, gelecek nesillere düzgün bir biçimde aktarılması için çalışmalar yürüten ÇEKÜL Vakfı 2015 yılında Kültür Rotaları Planlama adlı rehber niteliğinde bir kitap yayımlamıştır. Uluslararası kurum ve kuruluşların geliştirdiği tanımlar, yurtdışından uygulama örnekleri, iş birliği modelleri, kültür rotası kavramının geliştirilmesi ve rotaların planlanmasına dair kavramsal bir çalışma gerçekleştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (http-2). Türkiye’deki kültür rotalarının sınıflandırılarak özelliklerinin yer aldığı tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’deki Kültür Rotalarının Özellikleri

Sıra	Kültür Rotasının Adı	Kültür Rotasının Türü	Kültür Rotasının Teması	Kültür Rotasının Geçtiği Bölgeler	Kültür Rotasının Uzunluğu, Rota Sayısı	Kültür Rotasının Oluşturulma Yılı
1	Likya Yolu	Yürüyüş	Tarih, Doğa	Teke Yarımadası (Fethiye-Antalya arası)	600 km	1999
2	Ağrı Dağı	Yürüyüş	Doğa, İnanç	Ağrı	5137 m	2004
3	Aziz Paul Yolu	Yürüyüş	Tarih, Doğa, Din	Antalya-Isparta	500 km	2004
4	Yenice Orman Yolları	Yürüyüş, Bisiklet	Doğa	Yenice, Karabük	210 km	2007

Tablo 1 – Devamı

5	İstiklal Yolu	Yürüyüş, Bisiklet	Tarih, Doğa	İnebolu – Kastamonu Merkez	105 km	2007
6	Via Egnatia	Yürüyüş	Tarih, Kültür	Arnavutluk Makedonya Yunanistan Türkiye	475 km	2007
7	Hz. İbrahim Yolu	Yürüyüş	Tarih, İnanç	Şanlıurfa	170 km	2008
8	Kaçkarlar	Yürüyüş	Doğa	Artvin, Rize, Erzurum	40 Rota	2008
9	Sultanlar Yolu	Yürüyüş	Tarih, Doğa	Viyana – İstanbul	285 km	2009
10	Efes-Mimas Yolu	Yürüyüş, Bisiklet	Tarih, Doğa	İzmir	709 km yürüyüş, 773 km bisiklet yolu	2009
11	Küre Dağları	Yürüyüş, Bisiklet	Doğa	Kastamonu-Bartın	762 km yürüyüş, 828 km bisiklet yolu	2010
12	Hitit Yolu	Yürüyüş, Bisiklet	Tarih	Çorum	385 km yürüyüş, 405 km bisiklet yolu	2010
13	Evliya Çelebi Yolu	At Binme, Yürüyüş, Bisiklet	Tarih	Hersek (Yalova) – İznik-Kütahya-Uşak Simav	650 km	2011
14	Sarıkamış Parkurları	Yürüyüş, Bisiklet	Doğa	Sarıkamış (Kars)	256 km yürüyüş, 356 km bisiklet yolu	2012
15	Gastronomi Yolu	Yürüyüş, Bisiklet	Tarih, Kültür	Kızılırmak Havzası (Çorum)	305 km yürüyüş, 606 km bisiklet yolu	2012

Tablo 1 – Devamı

16	Fethiye Yürüyüş Parkurları	Yürüyüş, Bisiklet	Tarih, Doğa	Fethiye, Seydikemer İlçeleri (Muğla)	320 km yürüyüş, 689 km bisiklet yolu	2013
17	Karia Yolu	Yürüyüş	Tarih, Doğa	Muğla-Aydın	820 km	2013
18	Frig Yolu	Yürüyüş, Bisiklet	Tarih	Eskişehir, Kütahya, Afyon	506 km	2013
19	Idyma Yolu	Yürüyüş	Doğa	Akyaka - Gökova Muğla	150 km	2014
20	Hoşgörü Yolu	Yürüyüş, Bisiklet	Tarih, Doğa	İznik (Bursa)-İzmit	125 km	2017
21	İki Deniz Arası	Yürüyüş	Tarih	İstanbul	60 km	2017
22	Avrasya Yolu (Via Eurasia)	At Binme, Yürüyüş, Bisiklet	Tarih, Doğa	Sultanlar Yolu, Hoşgörü Yolu, Mysia Yolları, Evliya Çelebi Yolu, Frig Yolu, Aziz Paul Yolu ve Likya Yolu	3900 km	2017
23	Aeneas Rotası	Deniz Rotası	Tarih, Doğa	Edremit (Balıkesir) – Roma (İtalya)	Toplamda 1250 km	2021

Kaynak: Tablo ilgili alanyazından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kültür rotasının adı, teması, türü, geçtiği bölge, uzunluğu ve oluşturulma tarihleri ile birlikte aşağıda yer almaktadır. Türkiye’deki Kültür Rotaları oluşturulma sırasına göre tanıtılıp açıklanmıştır.

2.1.2.1. Likya Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 1999

Rotanın Uzunluğu: 600 km

Rotanın Türü: Yürüyüş

Rotanın Teması: Tarih, Doğa

Rotanın Geçtiği Bölge: Teke Yarımadası olarak bilinmekte olan, Fethiye ve Antalya arasında bulunan yarımada'nın antik dönemdeki ismi Likya şeklinde bilinmektedir (Baştumur, 2009). Bu bölge Antalya'nın güneybatısı ve Muğla'nın güneydoğusunu kapsamaktadır. Kıyı şeridini izleyen rota, Kaş, Demre, Fenike, Göynük ve Antalya yolundan devam etmektedir.

Rotanın Özellikleri: M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'nun güneybatısında yaşam süren ve denizcilikte, korsanlıkta ileride olan, kökeni Hint-Avrupa olarak bilinen Luvi halkı Likya halkının atası olarak kabul görmektedir. Likya halkı kendilerini tanımlarken çeşitli isimler kullanmışlardır. Trmmili, Trmmılı ve Termili şeklinde Likya dilindeki yazıtlarda geçmekte, ülke olarak ise Trmmisa ismiyle geçmektedir (http-3). Likya coğrafyasına ait bilgileri içeren ilk kaynak olarak Pseudo Skylaks, Likya ülkesini etkin bir bölge olarak betimlemiş, şehirleri batıdan doğuya olacak durumda Telmessos şehri ve limanı, Xanthos, Khelidonia, Dionysios Adası, Siderous limanı ve Phaselis antik şehri ve limanı Idyros limanı, Olbia, Magidos şeklinde belirtmiştir (Camgöz, 2010). Likya ülkesinin alanı genel anlamda dağlık bölgeler olmasına karşın, bölge çeşitli coğrafi alanlar barındırmaktadır. Likya'nın güney bölgesinde Akdeniz iklimi yaşanırken, kuzey bölgesinde ise İç Anadolu iklim şartları yaşanmaktadır (Akşit, 1967; Alp, 1998).

Tarihsel olarak Likya şehirlerini birbirine bağlayan antik yolların birleştirilmesi ile oluşturulmuş olan Likya Yolu, Teke yarımadasında Fethiye Ölüdeniz'den başlayıp Antalya- Hisarçandır'a kadar uzanmaktadır ve 509 km'lik uzunluğu ile Türkiye'deki işaretlenmiş yürüyüş yollarından en uzun olanıdır. Toplam 23 etaptan oluşan Likya yolu Ölüdeniz, Faralya, Kelebekler Vadisi ve Kabak Koyu gibi eşsiz doğa güzelliği olan yerlerden geçmektedir. Ayrıca Likya yolu güzergâhında Sdyma, Pınara- Letoon- Xanthos gibi önemli antik kentler de yer almaktadır. Bir yürüyüş yolu olmanın yanında güzergâhında yer alan noktalarda birçok rekreatif faaliyete de olanak sunan Likya yolu, aynı zamanda manzara bütünlüğü, topoğrafya, su ve yaban hayatı gibi doğal kaynakların kullanımı ile ilgili bütün turizm şekillerini de içeren ve doğa turizmi kapsamında değerlendirilebilecek en önemli güzergâhlardan biridir (Ardahanlıoğlu ve Çınar, 2013). Likya Yolu bölge şeklinde günümüzde Denizli

ve Burdur'un güney kısmını, Antalya'nın batı kısmını, Muğla'nın ise güneydoğu kısmını içermektedir (Tüzün, 2019). M.Ö. 1.yy'da kurulan Likya Birliği, Batı Likya olarak Pınara, Patara, Xanthos, Tlos, Doğu Likya olarak Olympos, Orta Likya olarak Myra ve Kuzey Likya olarak dört ayrı bölgeye ayrılmaktadır. Demre, Kemer, Elmalı, Gölhisar, Fethiye, Altınyayla, Kaş gibi günümüzdeki modern yerleşim olarak kabul edilen ilçeler de bu yolun sınırları içerisinde. Bölüm olarak 28 bölümden oluşan bir ticaret yolu olan Likya Yolu, 23 üyesi olan Likya Birliği şehirlerini birbirine bağlamakta ve tamamen yürünmesi yaklaşık bir ay sürmektedir (Yazıcı, 2019). Likya Yolu'nun kısa bölümleri Eylül – Kasım ve Şubat – Haziran dönemleri yürüyüşlere elverişli olup, mevsim etkilerinin bu dönemleri işaret ettiği bilinmektedir (Clow, 2019).

2.1.2.2. Ağrı Dağı

Rotanın Tescil Tarihi: 2004

Rotanın Uzunluğu: 5137 m

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Doğa, İnanç

Geçtiği Bölge: Ağrı

Rotanın Özellikleri: Ağrı Dağı, Türkiye'nin en yüksek dağı olarak bilinmektedir. Özellikle dağcılık faaliyetleri yönünden avantajlı olması ve Nuh Tufanı Efsanesi gibi bir anlatıda yer alması Ağrı Dağı'nın ilgi odağı olmasını sağlamaktadır. Ağrı Dağı, yüksek dağ iklimine sahiptir. Ağrı Dağı'nda yılın büyük bir bölümünde soğuk hava koşulları görülmektedir. Zirveye yakın bölgelerde sıcaklık, kışın -20 °C'ye kadar düşmektedir ve yaz aylarında zirvede soğuk hava koşulları devam etmektedir. Dağın eteklerinde, bitki örtüsü daha yoğundur, meşe, çam, sedir ve karaçam gibi ağaç çeşitleri bulunmaktadır. Yüksek rakımlara çıkıldıkça, bitki örtüsü seyrekleşmektedir. Alp çayırları ile sukulent bitkiler görülmektedir. Ağrı Dağı'nda yaşayan bazı yaban hayvanları bu ekosistemle özdeşleşmiştir. Dağ keçisi, kuzu, karaca, ayı ve yaban domuzu gibi hayvanlar ve sayıca fazla kuş türleri de bu dağda yaşamaktadır. Özellikle yırtıcı kuşlar bu bölgedeki biyolojik çeşitliliği artıran unsurlardır. Yüksek irtifa nedeniyle dağın zirvesi, buzul koşullarına ve sürekli kar örtüsüne sahiptir. Birçok araştırmacının ve kaşifin dikkatini çeken Ağrı Dağı'nın zirvesine ulaşmak amacıyla

tırmanışlar gerçekleştirilmiştir (Kaya, 2016). Büyük Ağrı Dağı (5137 m), Süphan Dağı (4058 m), Küçük Ağrı (3896 m), Tendürek Dağı (3533 m) şeklinde dört büyük zirvesi bulunan Ağrı Dağı'nın tırmanış faaliyetlerinin yanında Balık ve Küp Gölleri parkurları da tercih edilmektedir. Büyük Ağrı, Tendürek Dağı, Süphan Dağı ve Küçük Ağrı dağları zirvelerine tırmanmanın 4-6 gün arasında sürdüğü bilinmektedir. Zirveye ulaşan dağcılar, dağın etrafındaki panoramik manzaranın tadını çıkarabilir. Dağa tırmanırken karşılaşılan en büyük zorluklar arasında yüksek irtifa, düşük sıcaklıklar ve zorlu yüzey yapıları yer alır. Bölgede Urartu Krallığı'nın eserlerini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ünlü eseri İshak Paşa Sarayı'nı görmek mümkündür. Ağrı Dağı, doğal güzellikleri ve eşsiz flora, faunası ile 2004 yılından beri milli park statüsünde korunmaktadır (<http-4>).

2.1.2.3. Aziz Paul Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2004

Rotanın Uzunluğu: 500 km

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Tarih, Doğa, Din

Geçtiği Bölge: Antalya – Isparta

Rota Özellikleri: Aziz Paul'un sürdüğü yaşam ve gerçekleştirdiği yolculukla alakalı bilgilere Yeni Ahit'in Elçilerin İşleri kısmında rastlanmaktadır. Aziz Paul'un doğum tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Kendisini Elçilerin İşleri adlı kitapta Yahudi bir aileden gelen, Tarsuslu önemsiz biri olarak tanımlamaktadır. Aziz Paul Paulus ismini kullanmadan önce Yahudilerin ilk kralı anlamına gelen "Saul" olarak bilinmektedir. Önemli felsefe okullarında eğitim gören Aziz Paul, daha sonrasında dini eğitimini tamamlamak üzere Kudüs'e doğru yola çıkmıştır. Yaşamının ilk yıllarında aslında Hristiyanlık karşıtı olan Aziz Paul, Hristiyanları yani İsa'ya inananları fikirlerinden döndürmek amacıyla birçok girişimde bulunmuştur. Şam'a doğru yol almakta olan Hristiyanları takip ederken, Hz. İsa'nın kendisine görünmesi ile birlikte gözleri kör olmuş, sonrasında Hz. İsa'nın ismini duyurmak için seçildiğini anlayınca gözleri tekrardan iyileşmiş ve vaftiz olup Hristiyan olmuştur (Erçolak, Tanrısever ve Pamukçu, 2019). Aziz Paul'un Hristiyanlığı yaymak amacıyla gerçekleştirdiği yolculuk sonucunda kendisine büyük saygı duyulmakta ve günümüzde ismi halen anılmaktadır. Aziz Paul, seyahatinin sonucunda Roma'da tutuklanmış ve kafası

kesilip, yakılarak Aziz Paulus Kilisesi'nde öldürülmüştür. Bu rivayet sebebiyle Hristiyanlar, Aziz Paulus Evi ve Kilisesi'ni ziyaret etmektedir (Atille, 2008).

Hristiyanlar adına tarihte önemli bir yeri olan Aziz Paul inanç ve doğa turizmine katkı sağlayan bir etkiye sahiptir. Aziz Paul Yolu, Hz. İsa'nın havarilerinden biri olmamasına ve onunla hiç tanışmamasına karşın; Hristiyanlarca önemli biri olarak kabul gören Aziz Paul'un, Hristiyanlığı ve öğretilerini yaymak amacıyla yaptığı yolculukları takip eden rotadır. Aziz Paul Rotası ayrıca kamp alanlarıyla ünlü bir rotadır ve toplamda 500 km uzunluğa sahiptir. Likya Yolu'ndan sonra Türkiye'nin en uzun yürüyüş yolu olan rotası olarak bilinmektedir. Aziz Paul Rotası Perge'den başlamakta ve Yalvaç'ta son bulmaktadır. Tarihi eserler ile birlikte doğayı da seven yürüyüşçüler, Anadolu'nun güney kısmından kuzey kısmına doğru hareket edip, Orta Anadolu'ya kadar varmaktadır. Erguvan ağacı, kocayemiş, günlük ağacı, karaçam, ladin, İskoç çamı, kasnak meşe, mersin ağacı, keçiboynuzu ve kızılçam gibi ağaçlar rota boyunca görülmektedir. Kardelen, acı çiğdem, fritillaria, siklamen, orkide, sternbergia, şakayık, iris, çuhaçiçeği gibi çiçek türleri de ayrıca bu rota üzerinde yer almaktadır (Berk, 2011). Aziz Paul Rotası'nın bütünü işaretlenmiştir ve toplamda yürüyüş süresi 27 günü bulmaktadır. Bahar aylarında yürüyüşe elverişli olarak bilinen rota birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır ve içerisinde tarihi unsurlar da barındırmaktadır. Aziz Paul Rotası boyunca bulunan orman yolları, patikalar ve Roma yolları sayesinde bisiklet sürmeyi sevenler için de uygun olarak görülmektedir. Rota 2008 yılında açılmış olup, Antalya Havaalanı'nın başlangıç yeri olması büyük bir avantajdır. Eğirdir Gölü civarı bir kamp ve ulaşım alanı olarak görülmekte, ayrıca pansiyonlar gibi konaklama işletmeleri de rota boyunca bulunmaktadır (Clow, 2018).

2.1.2.4. Yenice Orman Yolları

Rotanın Tescil Tarihi: 2007

Rotanın Uzunluğu: 210 km

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Doğa

Geçtiği Bölge: Yenice (Karabük)

Rota Özellikleri: Doğal Hayatı Koruma Vakfı tarafından 1999 yılında Avrupa'nın biyolojik çeşitlilik bakımından en değerli 100 orman alanı belirlenmiştir. Bu alanlar

Avrupa Ormanları'nın Sıcak Noktaları olarak tanımlanmıştır. Yenice Ormanları Karabük ili sınırları içerisinde bulunmakta ve Türkiye'de bulunan dokuz sıcak noktadan biri olarak bilinmektedir. Bu orman alanının en önemli kısmı ise anıt ağaçların yer aldığı Tabiat Koruma Alanları ve Arboretum bölgesidir (http-5). Yenice Ormanları'nın Türkiye'nin dokuz sıcak noktasından biri oluşturmamasının nedeni, tropik bölgeler haricinde dünya içerisinde çok fazla ormanda olmayacak şekilde görülebilecek ağaç, ağaççık, bitki ve hayvanın bir arada yaşamasıdır. Yenice Ormanları'nda birçok otsu bitkinin yanında 16 çeşit şifalı bitki ve 33 çeşit ağaç, 8 çeşit ağaççık yer almaktadır. Çoğunlukla nemli orman topluluklarından meydana gelen bu bölge, Türkiye'de en önemli 122 Bitki Alanı'ndan biridir ve en önemli doğal kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca Yenice Ormanları'nda bisiklet rotaları, kamplı yürüyüş rotaları ve günübirlik gezi faaliyetleri dışında kaya tırmanışı, foto safari, rafting, yamaç paraşütü, kuş gözlemi, botanik yürüyüşleri tarzında açık hava aktiviteleri gerçekleştirilebilmektedir. Rotanın yürünmesi için en uygun dönem Nisan ve Kasım ayları arasındaki dönemdir (Demirel, 2007).

2.1.2.5. İstiklal Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2007

Rotanın Uzunluğu: 105 km

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Tarih, Doğa

Geçtiği Bölge: İnebolu – Kastamonu Merkez

Rota Özellikleri: Kurtuluş Savaşı'nın en önemli hareket alanlarından biri olan İstiklal Yolu, aynı zamanda üç yıl süresince Rusya ve İstanbul'dan gemiler aracılığıyla İnebolu'ya nakledilen cephanenin taşındığı rota olarak da ulusal anlamda kurtuluşun en göz alıcı simgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk, Gözümlü Dumlupınar'da, Sakarya'da, kulağım İnebolu'da şeklindeki sözleri, yollara düşen vatandaşların kağıt arabalarıyla katettiği güzergâh olan İstiklal Yolu'nun önemini vurgulamaktadır. Günümüzde İstiklal Yolu'nun en iyi muhafaza edilmiş bölüm İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara hattında devam eden İnebolu-Kastamonu arasında yer alan kağıt yoludur (Özdemir, 2022). İstiklal Yolu'nun ana çekici unsurunu bölgenin tarihsel değerleri ve doğal güzellikleri oluşturmaktadır. Buraya genellikle grup şeklinde 3-4 günlük seyahatler gerçekleştirilmektedir. Rotanın İnebolu

ve Küre ilçelerinin bulunduğu alanda aktivite türü olarak bölgenin eğimli yapısı nedeniyle flora ve fauna gözlemciliği, doğal ve kültürel değerler gözlemciliği, trekking ve foto safarisi gibi aktiviteler yapılmaktadır. Seydiler-Kastamonu bölümünde ise arazinin uygun olması nedeniyle yürüyüş, doğal ve kültürel değerler gözlemciliği ve bisiklet sürmek gibi faaliyetler yapılabilmektedir. İstiklal Yolu rotasının ana temasını bölgenin coğrafi ve iklimsel özellikleri, geçmişin izlerini barındıran tarihi, kültürel ve anıtsal değerleri meydana getirmektedir. İstiklal Yolu tarih boyunca farklı amaçlar nedeniyle kullanılmış, içerisinde doğal güzellikleri de bulundurması ve günümüzde de tarihi bir yol olarak da kabul görmesi nedeniyle turizm açısından potansiyeli bulunan önemli bir çekim merkezidir (Kocaoğlu, 2018).

2.1.2.6. Via Egnatia

Rotanın Tescil Tarihi: 2007

Rotanın Uzunluğu: 475 km

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Tarih, Kültür

Geçtiği Bölge: Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye

Rotanın Özellikleri: Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye sınırlarından geçen Via Egnatia, Roma ve Bizans dönemlerinde kullanılan bir yoldur. Rotanın en iyi durumda ve halen kullanılmakta olan kısmı Arnavutluk'tan geçmektedir. Via Egnatia Vakfı bu rotayı insanların fikirlerini, alışverişlerini ve iletişimlerini ön plana çıkartarak canlandırmayı hedeflemektedir (Türkoğlu ve Sayın, 2022). Batı dünyasının Anadolu'ya ulaşmak için inşa ettiği en önemli yollardan biri olan Via Egnatia, Makedonya ve Trakya üzerinden İstanbul'a kadar uzanmaktadır. Anadolu ile Avrupa arasında karadan geçişin yapıldığı Doğu Trakya toprakları, günümüzde olduğu gibi tarihi yolların birleşme alanı olmuştur. Bu yolların en ünlüsü, Adriyatik Denizi'nin kıyısındaki Dyrrhakhion (Dıraç) kentinden Byzantion/Konstantinopolis (İstanbul) kentine ulaşan Via Egnatia'dır. Bu yola ek olarak, Anadolu'dan Balkanlara uzanan Via Militaris / Via Traiana ve Kuzey Yolu inşa ettirilmiş diğer yollardır. İnşa edildikten sonra buradaki yollar, Osmanlı döneminde sağ, sol ve orta kol olarak isimlendirilmiştir. Via Egnatia, Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletleriyle arasındaki bağlantıyı sağlayan ana yollardan biridir. Via Egnatia sadece ticaret yapan tüccarların

veya seyahat eden yolcuların rahat yolculuk edebilmesi için değil, daha çok askeri birliklerin, yöneticilerin ve posta servisinin kolay ve hızlı bir şekilde ilerleyebilmesini sağlamıştır. Roma dönemi boyunca önemini koruyan yol, tarihsel süreç içerisinde onarım ve inşaa dönemleri geçirerek varlığını devam ettirmiştir. İmparator Traianus döneminde (MS 98-117) Parth sefer hazırlıkları sırasında, ardından İmparator Hadrianus (MS 117-138), İmparator Marcus Aurelius (MS 161-180), İmparator Septimius Severus (MS 193-211) ve İmparator Caracalla (MS 211-217) dönemlerinde, hatta sonrasında onarımlar yapılarak kullanılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu döneminde İstanbul'un (Byzantion) başkent olmasıyla dünyanın yeni merkezi İstanbul olmuştur ve buraya ulaşan diğer yollar gibi Via Egnatia'da yoğun olarak kullanılmıştır. Osmanlı döneminde Sol kol olarak adlandırılan Via Egnatia, yıkılan Roma İmparatorluğu için bir anlamı kalmasa da eskiden olduğu gibi ulaşımın yanı sıra haberleşme amacıyla İstanbul'dan doğuya; Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'a üzerinden ulaşım sağlayan anayol olarak kullanılmıştır ve önemini korumuştur. Toplamda 475 km uzunluğa sahip olan rotanın, hava koşullarına göre her mevsim yürünebilmektedir (http-6).

2.1.2.7. Hz. İbrahim Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2008

Rotanın Uzunluğu: 170 km

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Tarih, Din

Geçtiği Bölge: Şanlıurfa

Rota Özellikleri: Dünya genelinde önemli bir yere sahip olan Hz. İbrahim, özellikle Orta Doğu ve çevresinde ruhani bir kişilik olarak hatırlanmaktadır. Türkiye'de özellikle Şanlıurfa şehrinde Hz. İbrahim'in değeri ve yaşantısı bölge halkında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bir süre hac merkezi olarak bilinen Şanlıurfa'da Hz. İbrahim'in yaşantısının başlangıcına tanıklık etmiş bu bölgede bu inanışa ait olduğu düşünülen cami, havuz, bahçe ve mağaradan meydana gelen yapı şehir merkezi olarak kabul edilmektedir. Sadece yürüyerek bir günde Harran'a ve Hz. İbrahim'in kutsal mekanlarına, daha sonra Mekke'ye doğru yolculuğun başladığı bölgeye gidilebilmektedir (http-7). Hz. İbrahim Yolu, yürüyüş türünde bir turizm rotası olarak kabul edilmekte ve Orta Doğu'da bu kültü takip edenler yer almaktadır. Tarihi ve

kutsal yerleri içerisinde barındıran bu rota, Hz. İbrahim'in anısını yaşatmak ve onun mirasına sahip çıkmak adına oluşturulmuştur. Dünyanın farklı yerlerinden bu rotayı ziyaret etmek için gelenler bu kutsal ve tarihi önem taşıyan yerleri görme ve Hz. İbrahim'in insanlığa mirası olan dostluğu ve hoşgörüyü tecrübe etme fırsatı bulunmaktadır. Hz. İbrahim Yolu'nu yürümek için en uygun zaman aralıkları Şubat-Mayıs ve Ekim-Kasım arası olarak kabul edilmekte, yaz mevsimi burada oldukça sıcak geçmektedir. Ayrıca Göbeklitepe'deki kazı çalışmaları sonbahar ve ilkbahar sonlarında yapıldığından, yine bu aylarda Hz. İbrahim Yolu'nu ziyaret etmek için uygun zamanlardır. Rota bölgede bulunan yerel bir alan uzmanı ile yürünmekte ve toplamda 170 km uzunluğunda olduğu kabul edilmektedir. Bu bölgede seyahat acentaları rota etrafına farklı turlar da düzenlemektedir. Bu nedenle günün erken vakitlerinde yürüyüşe başlamak avantajlıdır (Tanrısever, 2019).

2.1.2.8. Kaçkarlar

Rotanın Tescil Tarihi: 2008

Rotanın Uzunluğu: 40 rota

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Doğa

Geçtiği Bölge: Artvin, Rize ve Erzurum

Rota Özellikleri: Hem ulusal hem de uluslararası çevrede tanınmakta olan Kaçkar Dağları Milli Parkı sahip olduğu doğal güzellikleri, yüzey şekilleri, bitki ve yaban hayatı ile ünlüdür. Kaçkar Dağları Milli Parkı bu özellikleri ile birlikte Dünya Doğayı Koruma Vakfı aracılığıyla, dünyada korunması gereken yüzlerce ekolojik bölgeden biri olmuştur. Bölgedeki arkeolojik eserler ve yayla faaliyetleri buraya tarihi ve kültürel değer kazandırmaktadır (Zaman, 2008). Kaçkar Dağları Milli Parkı'nın kapladığı alan toplamda 52.970 hektar olup, çoğunluğu Rize'nin Çamlıhemşin ilçesinde, diğer kısımları ise Erzurum ve Artvin illerinde yer almaktadır. Çamlıhemşin ilçesine 17 km uzaklıkta bulunan Ayder giriş kapısı, Rize şehir merkezine ise 84 km uzaklıktadır. Alan olarak %35'i ormanlarla kaplı olan Kaçkar Dağları Milli Parkını, batı kısmında Fırtına Deresi, kuzey ve doğudan da Hemşin Deresi çevrelemektedir. Zengin bir floraya sahip olan Kaçkar Dağları Milli Parkı'nın bitki örtüsü karstik özellikler taşımakta ve her kısmında endemik bitki türleri barındırmaktadır. Ormangülllerinin 3000 metreye kadar ulaşabildiği yerlerde tek olan bu bölge 2.500

bitki taksonuna da sahiptir. Bölgenin barındırdığı bu bitkiler arasında 160'ı bölge adına endemik kabul edilmekteyken, Türkiye adına 300 takson endemik olarak kabul edilmektedir (http-8).

2.1.2.9. Sultanlar Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2009

Rotanın Uzunluğu: 285 km

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Tarih, Doğa

Geçtiği Bölge: Viyana'dan başlayıp, İstanbul'da son bulmaktadır.

Rota Özellikleri: Sultanlar Yolu, rota olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli padişahlarından biri olarak kabul edilen Kanuni Sultan Süleyman'ın düzenlediği 1529 yılında gerçekleşen 1.Viyana Seferi'ni ve 1683 yılında Kara Mustafa Paşa rotasını takip etmektedir. Viyana'nın Simmering bölgesinden başlayan Sultanlar Yolu, Macaristan, Hırvatistan, Avusturya, Sırbistan, Bulgaristan'ı takip ederek Türkiye sınırları içerisinde Topkapı Sarayı'nda son bulmaktadır (Tanrısever, 2019). Sultanlar Yolu, kültür turizmi bağlamında hem kültürel mirası canlandıran hem de sürdürülebilirliğe eşlik eden bir rotadır. Viyana'dan başlayan ve İstanbul'da son bulan Sultanlar Yolu, 2009 yılında faaliyete başlamakta olup, toplamda 2.100 km'lik bir yolu kapsamaktadır. Gerekli işaretleme çalışmaları tamamlandığında rotanın; Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu dokuz farklı ülkeden (Slovakya, Sırbistan, Avusturya, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, Romanya ve Hırvatistan) geçmesi planlanmaktadır. En önemli kültür rotalarından biri olarak kabul edilen Sultanlar Yolu, dünyanın çeşitli bölgelerinden ziyaretçileri ağırlamakta ve hoşgörü, misafirperverlik gibi güzel duyguları içerisinde barındırdığından insan ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır (http-9).

2.1.2.10. Efes-Mimas Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2009

Rotanın Uzunluğu: 709 km yürüyüş, 773 km bisiklet yolu

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Tarih, Doğa

Geçtiği Bölge: İzmir

Rota Özellikleri: Tarihin izini sürerek altı farklı rota ile birlikte Efes-Mimas Yolu'nu ziyaretçilere sunan İzmir Büyükşehir Belediyesi, kültürel ve tarihi doku ile bezenmiş rota nadir güzellikleri de içerisinde barındırmaktadır. Antik dönemden günümüze kadar uzanan Efes-Mimas Rotası ile birlikte şehirdeki ziyaretçileri bu eşsiz tarihle bir araya getirmektedir (Merkez ve Yılmaz, 2022). Toplamda 709 km olan ve altı farklı kent bağlantısından oluşan bu rota, Kolophon, Teos, Erythrai, Efes, Lebedos ve Klazomenai kentlerini içermektedir. Kıyı şeridi boyunca 40 km uzunluğunda uzanan bisiklet yolunu meydana getiren ve şehirde bulunan bisiklet kiralama sistemini kuran İzmir Büyükşehir Belediyesi, bisiklet rotalarını bir bütün haline getirmeyi amaçlamaktadır. İçerisinde toplamda 773 km olan ve 15 ayrı parkurdan meydana gelen bisiklet yolu barındıran Efes-Mimas Yolu, ziyaretçilerine farklı bisiklet yollarında deneyimler sunmaktadır. Tarihinde çok büyük bir derinlik barındıran bu rota, Anadolu'nun ilk şaraphanesi olarak bilinen kısmını da bir bağ rotası şeklinde Çeşme ilçesinde bulundurmaktadır. Hali hazırda bu bağ yolunun Avrupa Şarap Kentleri ağlarına katılmasına ilişkin girişimler yer almaktadır. Ayrıca İzmir Büyükşehir Belediyesi bölgedeki üreticilerin tüketiciler ile buluşmasını sağlamak amacıyla çalışmalar yapmaktadır (http-10). İzmir Büyükşehir Belediyesi ve gönüllü olan dağcılar, yürüyüşçüler, zeytinciler, bağcılar ve bisikletçilerin emekleriyle meydana getirilen rotalar bağlamında, konaklama mekanları, tarihi ve doğal değerler, sağlık tesisleri, coğrafi bilgiler ve ulaşım imkanları, mola alanları, kamp alanları rota içerisinde belirtilmektedir. Yol levhaları ve işaretlemeler uluslararası standartlara elverişli şekilde bulunmaktadır. Yürüyüş yolu ise 709 km boyunca sürmekte ve 49 parkurdan meydana gelmektedir. Efes antik kentinin Artemis Tapınağı'ndan başlayan rota İzmir'in Karaburun (Mimas) ilçesinde son bulmaktadır. Ayrıca Çeşme'de bulunan liman ile Artemis Tapınağı arasındaki bisiklet yolunun dörtte birlik kısmı Avrupa Bisiklet Ağı standartlarına elverişlidir ve Çeşme, Menderes, Seferihisar, Selçuk, Güzelbahçe ilçelerinden de geçmektedir. Bu bölgedeki ziyaretçiler rotayı yaşayarak tecrübe etme fırsatına sahiptir. Rotanın güzergâhı sahip olduğu temiz plajlar, turizm alanları, ören yerleri, zeytin alanları, bağlar, köy yerleri, yöresel lezzetleri, pazar alanları, festival ve şenlik alanları, ormanlık alanlar ile de bağlantılıdır (http-11).

2.1.2.11. Küre Dağları

Rotanın Tescil Tarihi: 2010

Rotanın Uzunluğu: 762 km yürüyüş, 828 km bisiklet yolu

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Doğa

Geçtiği Bölge: Kastamonu – Bartın

Rota Özellikleri: Küre Dağları Milli Parkı Türkiye'nin sahip olduğu dokuz sıcak orman alanından, Avrupa'nın ise 100 sıcak orman alanından biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca zengin peyzaj ve bitki çeşitliliğine sahip olan bu alanda yerleşim bulunmamakta, sosyal hayat etrafında devam etmektedir (http-12). Küre Dağları Milli Parkı'nın karstik ekosistemleri ve iyi korunmuş olması doğallık açısından büyük önem taşımaktadır. Batı Karadeniz Bölgesi'nin Karst Kuşağı içerisinde bulunan milli parkta güzelliği ile ön planda olan karstik unsurlar bulunmaktadır. Valla Kanyonu, Ilgarini Mağarası, Ilıca Şelalesi, Ilıca Hamamı ve Horma Kanyonu milli park içerisindeki karstik unsurlara örnektir. Valla Kanyonu, Kastamonu ilinin Pınarbaşı ilçesine 26 km uzaklıkta yer alan Muratbaşı Köyü çevresindeki Kanlıçay ve Devrekani Çayı'nın birleştiği yerde başlamaktadır. Kanyonun başladığı bölgeye eğimli Küre Dağları Milli Parkı'nın ismi Kastamonu'nun ilçesi olan ve dağların ortasında yer alan Küre ilçesinden gelmektedir. Günlük hayatta kullanılmış olan kıyafetler, bölgeye özgü yemekler, mimarisiyle ön planda olan köy evleri kültürel değerlere dahildir. Milli parkta insanların etkisinin bulunmaması nedeniyle, ekosistem tüm doğallığı ile işlemekte ve biyolojik açıdan sahip olduğu çeşitli yaşam alanları nedeniyle birçok hayvana barınma imkanı sunmaktadır. Türkiye içerisinde yaşam süren memeli hayvan çeşitlerinden 160 tanesinin 48 tanesi burada görülmektedir. Ayrıca burada 129 kuş çeşidinin yaşadığı görülmüş, küçük akbaların neslinin tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bu sebeple bu bölge Dünya Kuşları Koruma Kurumu'nun 2004 yılında güncellenmiş olan Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları listesinde bulunmaktadır. Son yıllarda doğa gezilerine taleplerin artması ve Küre Dağları Milli parkının daha çok tanınması nedeniyle, büyük kentlerden buraya gelen ziyaretçilerde artış gözlemlenmektedir. Ek olarak bu bölgede ziyaretçilere yönelik rehberlik ve konaklama gibi hizmetler de sunulmaktadır (http-13).

2.1.2.12. Hitit Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2010

Rotanın Uzunluğu: 385 km yürüyüş, 405 km bisiklet yolu

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Tarih

Geçtiği Bölge: Çorum

Rota Özellikleri: Tarih içerisinde Anadolu’da önemli bir yere sahip olan Hititlerin başlıca yerleşim yerleri Alacahöyük, Şapinuva ve Hattuşa göz önüne alınarak 2010 yılında Hitit Yolu Rotası oluşturulmuştur. 236 km’si işaretlenmiş olan ve 17 tane yürüyüş yolundan oluşan Hitit Yolu’nun, toplamda diğer yollar ile birlikte 385 km olduğu bilinmektedir. Bisiklet yolu toplamda altı rotadan meydana gelmektedir ve toplamda 406 km uzunluğundadır (Demirel, 2012a). Rota yürüyüş, bisiklet ve günübirlik olmak üzere üç farklı şekilde belirtilmiştir. Çorum şehrinin ilçesi olan Sungurlu’da Boğazkale kısmında bulunan Hattuşa bölgesi bisiklet ve yürüyüş yolu anlamında rotanın en can alıcı kısmı olarak kabul edilmektedir. Sadece yönetsel anlamda merkez olarak kabul edilmeyen bu bölgede, Büyük Saray, Sfenekli Kapı, Aslanlı Kapı, Kral Kapısı ve Büyük Tapınak gibi önemli ziyaret yerleri bulunmaktadır. Yapılan kazılarda bulunan birçok eser Çorum Arkeoloji ve Boğazkale Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir. Hitit uygarlığının en gözde açık kutsal yerlerinden birisi olan Yazılıkaya’nın 2 km uzağında Boğazkale yer almaktadır. Buradaki kutsal bölge Hitit inanışından birçok tanrının ve tanrıçanın kabartmasını barındırmakta, ayrıca Hititlerin burada Yeni Yıl Bayramı için törenler düzenlediklerine inanılmaktadır. Hitit Yolu rotasının bulunduğu bölgede yer alan önemli alanlardan biri de Alacahöyük Ören Yeri’dir. Antik dönemde şehrin isminin Arinna olduğu tahmin edilmektedir. Arinna güneş tanrıçasının şehri olduğu düşünülmekte, dini törenlerin düzenlendiği kutsal bir bölgedir. Bahar bayramlarının kutlanıldığına dair işaretler Sfenekli Kapı’nın kabartmalarında görülmekte, ayrıca kral mezarları, saray yapıları gibi yapıtlar Erken Tunç Çağı’na ait olduğu düşünülmektedir. Hitit Yolu’nun önemli alanlarından biri Ortaköy Ören Yeri olarak kabul edilmekte ve Çekerek Irmağı’nın kollarından birinin meydana getirdiği platoda yer almaktadır. Alandaki önemli iki ana ziyaret merkezinin ilki Tepelerarası bölgesi diğeri ise, taş döşeme alanlarıyla ön planda bulunan Ağılönü bölgesi burada yer almaktadır. Hititlerin başkenti olan Hattuşa’da Budaközü Deresi’nin oluşturduğu vadi süresince ve İncesu Kanyonu’nda yer alan ahşap yollarda kanyon ve vadi ziyaretleri yapılabilmektedir. Doğa turizmi için uygun olan bölgeler İbikçam, Soğucak, Kızılhamza ve Boğazkale olarak bilinmektedir (http-14).

2.1.2.13. Evliya Çelebi Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2011

Rotanın Uzunluğu: 650 km

Rota Türü: At Binme, Yürüyüş ve Bisiklet

Tema: Tarih

Geçtiği Bölge: Hersek (Yalova)

Rota Özellikleri: Evliya Çelebi Yolu, yürüyüş severlerin ve bisiklet severlerin tercih ettiği ve aynı zamanda da Türkiye'nin ilk at binme yolu rotasıdır. Rota, tarih ve doğayı, macera ve dinlenmeyi birleştirmektedir. Rotada geçirilen birkaç günü, Evliya'nın ziyaret ettiği köy ve şehirleri görecektir şekilde tamamlamak mümkündür. Dünya üzerinde yaptığı seyahatler ile ünlü olan Evliya Çelebi, 1671 yılı hac yolculuğu sırasında izlediği güzergâhın ilk bölümüne Evliya Çelebi Yolu adı verilmektedir. Bu rota, tarihi önemiyle dikkat çekmekte; Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemine ait yerleşim alanlarının içinden ve günümüz Türkiye'sinin önemli yerleşim merkezlerinin çevresinden geçmektedir. Evliya Çelebi Yolu'nu oluşturmada ilk aşama, 2009 yılında at sırtında gerçekleşen 6 haftalık keşif turudur. İzmit Körfezi'nden Simav'a kadarki kıvrımlı yolculuğu, Evliya Çelebi'nin detaylı tasvirlerini esas alınmıştır. Evliya Çelebi buradan sonra İzmir'e, ardından güneye ve sonra da kıyı boyunca doğuya doğru ilerlemiştir. UNESCO'nun kararı ile 2011 yılında Evliya Çelebi'nin 400. doğum yılında rota tescil edilmiştir. Evliya Çelebi'nin seyahatleri sırasında dünya gezgini anlamını taşıyan bir yüzük taktığı da rivayet edilmektedir. İzmit civarından başlayan Evliya Çelebi Yolu, Kütahya'nın Simav ilçesine kadar sürmekte ve 650 km at binme, 330 km boyunca da yürüyüş rotasından oluşmaktadır (Finkel ve Clow, 2011). Evliya Çelebi Yolu süresince Osmanlı İmparatorluğu tarihini, kuruluşunu ve önemini yansıtan birçok yapı ve su yolu, orman yolu gibi unsurlar da görülmektedir. Toplamda yürüyerek 22 gün içerisinde tamamlanabilen bu rota hem Osmanlı hem de Roma dönemine tarihlenen yolları izleyerek yürünebilmektedir (Tanrıseven, 2019).

2.1.2.14. Sarıkamış Parkurları

Rotanın Tescil Tarihi: 2012

Rotanın Uzunluğu: 256 km yürüyüş, 356 km bisiklet yolu

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Doğa

Geçtiği Bölge: Sarıkamış (Kars)

Rota Özellikleri: Sarıkamış ilçesi Kars iline bağlı olan kültürel ve tarihi unsurlar açısından değerli, Kafkas bölgesine bir köprü görevi gören, tarih boyunca çeşitli kavimlere, krallıklara, imparatorluklara ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Bölgede Kalkolitik ve İlk Tunç Dönemi'ne tarihlenen hayata dair kalıntılar görülmektedir. Urartu, Med, Ermeni Krallığı, Sasani, Parth, İskit, Hurri, Roma, Selçuklu, Osmanlı medeniyetlerinin geçmişleri yer almaktadır (http-15). Sarıkamış aynı zamanda Türkiye'nin gözde kayak alanlarından biridir ve bünyesinde barındırdığı nadir değerler ile birlikte önemli turizm potansiyeline sahiptir. Sadece kış turizmi kapsamında değil, alternatif turizm çeşitleri ile de ziyaretçilerin ilgi odağında yer almakta, manzarası, bisiklet ve yürüyüş yollarıyla da doğa turizmi severleri ağırlamaktadır. Toplamda 256 km'ye kadar uzanan yürüyüş yolları, İnkaya, Komdere ve Keklikdere alanlarındaki vadi yollarında yürüyüşü sevenlerin tercih edebileceği güzergâhlar olarak öne çıkmaktadır. Bu güzergâhlara ait detaylı bilgiler ve GPS lokasyonları internet sitelerinde yer almakta, kış mevsiminde yürünmesi elverişsiz olduğundan, Allahuekber Dağları bu güzergâhın dışında yer almaktadır. Yürüyüş severlerin, bölgenin koşulları, yabani hayvan tehlikesi gibi detaylı bilgilere sahip olması gerekmektedir. Ayrıca bölgedeki yerleşkeleri takip eden bisiklet yolları da bulunmakta, oksijen deposu ormanlardan geçen bu rota 356 km'ye kadar sürmektedir. Kültür ve tarih açısından değerli unsurları içerisinde barındıran Sarıkamış'ta araç yolları 428 km kadar devam etmekte ve manzarası ile ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir (Demirel, 2012a).

2.1.2.15. Gastronomi Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2012

Rotanın Uzunluğu: 305 km yürüyüş, 606 km bisiklet yolu

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Tarih, Kültür

Geçtiği Bölge: Kızılırmak Havzası (Çorum)

Rota Özellikleri: Kızılırmak Havzası çevresinde devam eden, çeşitli içeriklere sahip olan Gastronomi Yolu, ekoturizm açısından bölgedeki yerleşim yerlerindeki tarihi, geleneksel ve doğal değerlerle birlikte hazırlanan bir rotadır. (http-16). Bu rota 25 ayrı parkurla birlikte 305 km'ye kadar uzamaktadır. Ayrıca ormanın içindeki yollardan ve yerleşim alanlarından geçen yedi bisiklet yolunun toplam uzunluğu 606 km olarak bilinmektedir. Güzel bir manzaraya sahip olan araç güzergâhı 702 km'dir. Araç güzergâhında Ankara, Çorum, Kırşehir, Kırıkkale, Sinop, Çankırı ve Samsun illeri bulunmaktadır (Tanrıseven, 2019). Araç kullanarak Kızılırmak'ın Karadeniz'e ulaştığı bölgeye Nevşehir'in Avanos ilçesini takip ederek kuzeye doğru gidilip ulaşabilmektedir. Tarihi değerlere sahip olan Kültür Yolu'nu görmek isteyenlerin 359 km'lik Çorum güzergâhını izlemeleri gerekmektedir. Bu şekilde Yazılıkaya, Çorum Müzesi, Kapılıkaya, Kandiba Kalesi, Koyunbaba Köprüsü, Hacıhamza Kalesi, Kaya Mezarları, Uğurludağ Resuloğlu Ören Yeri, İskilip Kalesi, Hattuşa, Alacahöyük, Sungurlu Saat Kulesi gibi önemli yerleri ve yapıları görebilecek şekilde ziyaretler gerçekleştirilebilmektedir. Bütün manzaralı araç ve bisiklet yollarının aynı zamanda cip yani safari rotaları olarak geçtiği de belirtilmektedir. Kızılırmak Havzası Gastronomi ve Yürüyüş Yolu rotasını gezerken, tarihi ve kültürel unsurları, otantik unsurları, el sanatları gibi özgün değerleri görme ve tanıma fırsatı bulunmaktadır. Gastronomi açısından özgün lezzetlerden, erişte, gül burma, hedik, İskilip dolması, cızlak, hingal, oğmaç, haşıda, kuru fasulye kavurması, keşkek, haşhaşlı katmer, çatal aş, madımak, toyga aş, yanıç, haşıda gibi çeşitli tatlar bu bölgede denenebilmektedir (http-16).

2.1.2.16. Fethiye Yürüyüş Parkurları

Rotanın Tescil Tarihi: 2013

Rotanın Uzunluğu: 320 km yürüyüş, 689 km bisiklet yolu

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Tarih, Doğa

Geçtiği Bölge: Fethiye (Seydikemer)-Muğla

Rota Özellikleri: Muğla'nın Fethiye ilçesinde birçok farklı yürüyüş parkuru bulunmaktadır. Sadece kıyı kısımlarında bulunan güneş patikaları değil, yüksek kısımlarda yer alan Boncuk, Nif, Akdağ ve Babadağ yamaçlarındaki göç yolları da dahil birçok rota burada yer almaktadır. Doğanın eşsiz güzelliklerini, sessizliği,

kişilere adeta bir terapi niteliğinde deneyimler kazandırabilen bu rota, çeşitli turizm türlerinden aktiviteler ile de desteklenmektedir (http-17). Fethiye Yürüyüş Parkurları yıl içerisinde neredeyse 11 ayda da yürüyüş yapmaya elverişlidir. Bölgenin bir turizm çekim merkezi olması nedeniyle rahat bir şekilde uygun konaklama işletmeleri ve diğer turizm işletmelerini bulmak mümkündür. Aynı zamanda Likya Yolu ile sınırlı olmayan bu yürüyüş yollarında, Fethiye'nin farklı bölgelerinde bulunan trekking yürüyüş yolları da doğayı seven ziyaretçiler için oldukça elverişlidir. Toplam 320 km'ye kadar olan bu parkur, yol boyunca kırmızı ve sarı renkler ile işaretlenmiştir. Yalnızca Fethiye, Ovacık ve Kayaköy kısmı, Fethiye'nin merkezinde yer alan Telmessos antik kentinin başlangıç noktası olma durumunun gerekliliği nedeniyle kırmızı ve beyaz renkler ile kesinleştirilmiştir. İşaretlemelerin odağında çevreyi koruma anlayışı bulunmakta ve kırmızı renkteki işaretlemelerin alt kısımda yer almasına özen gösterilmiştir. Fethiye Yürüyüş Parkurları içerisinde ayrıca 689 km kadar olan bisiklet yolu, manzara ile takip edilebilen araç yolu, safari, cip yolları da bulunmaktadır. Kuş gözlemciliği, sulak bölgeler, botanik turlar ve bitki çeşitlilikleri göz önünde bulundurularak çeşitli parkurlar da meydana getirilmiştir (http-18). Akdeniz Bölgesi'nin sahip olduğu doğal güzellikler, kanyonlar, dağlardan gelen soğuk sular, şelaleler, iyi durumda olan koylar da parkuru ziyaret edenlerin dikkatini çekmektedir (http-17).

2.1.2.17. Karia Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2013

Rotanın Uzunluğu: 820 km

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Tarih, Doğa

Geçtiği Bölge: Muğla-Aydın

Rota Özellikleri: Karia adını Kar halkından ve onların konuştuğu Karca dilinden alan, Aydın ve Muğla'nın büyük kısmını, Denizli'nin batı kesimini, Dalaman Çayı ve Büyük Menderes Nehri arasındaki bölgeyi kapsayan Anadolu'nun antik dönemine ait bir bölgedir. Yürüyerek ulaşma imkanı olan zeytin ve badem ağaçlarının olduğu tepe kısımlardan, özgün mimariye sahip yerleşkelerden, eşsiz güzellikteki koyların olduğu sulardan geçen Karia Yolu, Türkiye'nin en uzun yürüyüş rotasıdır (Muğla Ticaret ve Sanayi Odası, 2017). Datça Yarımadası, Latmos Dağları, Bozburun Yarımadası,

Gökova Körfezi, Muğla olmak üzere beş bölümden meydana gelen Karia Yolu, Knidos, Mylasa, Halikarnassos, Alinda, Herakleia, Loryma, Amos gibi tanınan kentleri ve birçok kalıntıyı içermektedir. Yavaş bir şekilde tadını çıkartarak yürüyüş yapmak isteyenler için elverişli bir bölge olan Ege Bölgesi'nde Akyaka'dan başlamakta olan rota, Değirmendere Kanyonu, Thera Antik Kenti, Belen Kahvesi ve Stratonikeia Antik Kenti'nde sona ermektedir. Patikanın büyük bir çoğunluğu toprak yollar şeklinde, diğer kısmı orman yollarından meydana gelmektedir. Bisiklet severler ve kültürel seyahatleri tercih edenler için patikanın bu bölümü elverişlidir (Özcan, 2019). Turizmi yılın tüm zamanlarına dağıtmak amacıyla Muğla Ticaret ve Sanayi Odası'nın 2013 yılında açtığı tarih ve kültürel açıdan önemli olan bu rota, toplamda 820 km uzunlukta olup, ziyaretçilerin kolay bir şekilde yönlerini, yollarını bulması için 33.000 işaretleme, 220 de yönlendirme levhasıyla da desteklenmektedir (Ertin ve Yücel, 2019).

2.1.2.18. Frig Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2013

Rotanın Uzunluğu: 506 km

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Tarih

Geçtiği Bölge: Eskişehir, Kütahya ve Afyon

Rota Özellikleri: Anadolu'nun antik döneminden günümüze ulaşan tarihi yolları kapsayan Frig Yolu, Türkiye'nin en gözde kültür rotalarından biridir (Sarı, 2013). Frig Yolu; Afyonkarahisar, Ankara, Eskişehir ve Kütahya illerini kapsayan Frig Vadisi içerisinde yer alan, Friglerin tarihsel olarak kullandığı güzergâhlar temel alınarak oluşturulmuş, 506 km uzunluğunda ve uluslararası standartlara uygun şekilde işaretlenmiş bir bisiklet ve yürüyüş rotasıdır. Eşsiz atmosferiyle dikkat çeken, tarih ve doğanın iç içe geçtiği bir yapıya sahip olan Frig Yolu, çevredeki yanardağlardan kaynaklanan lav oluşumlarını da bünyesinde barındırmakta; ayrıca doğal süreçlerle meydana gelmiş peribacası oluşumlarına da ev sahipliği yapmaktadır (http-19). Ayrıca Friglerin en ihtişamlı eseri olan Yazılıkaya-Midas Anıtı rota güzergâhı içerisinde yer almaktadır (Kavak, 2019). Erken Demir Çağı'nda Anadolu'da önemli bir güç olarak ortaya çıkan Frigler, dönemin baskın topluluklarından biri olarak dikkat çekmiştir. Flüt ve çengelli iğneyi icat ettikleri; ayrıca tarihte bilinen ilk müzik yarışmasını

düzenledikleri kabul edilmektedir. Ancak Kafkasya kökenli Kimmer akınları sonucunda güç kaybına uğramışlar daha sonra bu coğrafyada sırasıyla Lidya, Pers, Roma ve Bizans uygarlıkları ile Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları hüküm sürmüştür. Günümüzde Frigler'in izlerini takip eden Frig Yolu, tamamı kırmızı ve beyaz renklerle işaretlenmiş 506 km uzunluğunda bir rotadır ve güzergâh boyunca 217 yön levhası ile 109 yönlendirme direği bulunmaktadır. (http-19).

2.1.2.19. Idyma Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2014

Rotanın Uzunluğu: 150 km

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Doğa

Geçtiği Bölge: Akyaka – Gökova (Muğla)

Rotanın Özellikleri: Adı antik dönemde Karia bölgesinin kıyı kasabasından gelen Idyma Yolu, Gökova ve etrafındaki yerleşim alanlarını birbirine bağlayan antik yollardan, kervan yollarından, kanyonlardan, patikalardan meydana gelmektedir. Idyma Yolu, 150 km uzunluğundadır ve toplamda 10 rotadan oluşmaktadır.

Akyaka – Turnalı Yolu: Küçük köylerin içinden geçmektedir. Çam ormanlarının ve zeytin bahçelerinin arasında 350 metre rakıma kadar yükselen 18 km'lik bir parkurdur.

Turnalı – Sarnıç Yolu: İki alternatif bitiş noktası olan 15 km'lik bir yoldur. Seher Yolu (Günbatımı Yolu) eşliğinde 800 metre rakıma kadar tırmanılan bir parkurdur. Parkur bitiminde Gökova Körfezi'ne ulaşılmaktadır. Merdivenli yol olarak adlandırılan parkur Kıransahili'nde Karia Yolu ile birleşmektedir.

Sarnıç – Denizova Yolu: Çevresi çam ağaçları ile kaplıdır. İçinde derin mağaralar bulunan ve gizli kalmış bir kanyondur. Gerit Kanyonu'nu geçerek toplamda 8 km'lik bir yürüyüşle Denizova Köyü'ne ulaşılmaktadır.

Denizova – Kızılağaç Yolu : Ortalama yüksekliği 600 metre olan Menteşe Tepelerini aşarak gerçekleştirilen 20 km'lik uzun bir rotadır. Yol üzerinde Damla Kanyonu ve Karia mezarları gibi birçok kültürel unsurlar bulunmaktadır.

Kızılağaç – Yeşilova Yolu: Ula Kanyonundan geçen 7 km uzunluğunda yürüyüş ile Ula Kanyonu duvarlarına 400 metreye kadar ulaşmaktadır. Endemik bitki örtüsüyle dikkat çeken bir bölümdür. En sıcak aylarda bile rahatlıkla yürünebilmektedir. Kanyon Idymos Çayı'nı besleyen ana kaynaklardan biridir. İdyma Antik kenti de bu nehrin kıyısına kurulmuştur.

Yeşilova – Çiçekli Yolu: Antik Karia şehirlerini birbirine bağlayan patikalar ve antik yollar arasındaki 15 km'lik yürüyüşten oluşmaktadır. Karia Açık Hava Müzesi olarak isimlendirilen bölgede yer almaktadır.

Çiçekli – Çıtlık Yolu: 1. Dünya savaşında bölgeyi işgal eden İtalyanlar tarafından inşa edilmiştir. Yolum devamında Portakallıktaki M.Ö.2000 yılında inşa edildiği rivayet edilen Kibele tapınağına ulaşmaktadır.

Çıtlık – Gökçe Yolu: 15 km uzunluğundaki parkur Şirinköy ve Akçapınar arasından Gökçe köyüne daha sonra Karia Yoluna bağlanmaktadır.

Gökçe – Akyaka Yolu: 10 km'lik parkur Gökçe kanyonunu aşarak zeytin bahçelerinin arasından Gemi Koyuna uğramaktadır. Güzergâh tarım alanları içinden etmektedir ve Akyaka'daki Uçurtma Koyuna ulaşmaktadır.

Akyaka – Sakar – Idyma – Akyaka Yolu: Akyaka'dan başlayan güzergâh Sakar Zirvesi'nin en yüksek noktasına kadar uzanmaktadır. Daha sonra Idyma Antik kentinden Gökova Köyü'ne geçilerek Akyaka'ya tekrar ulaşmaktadır. Rota iç çember şeklinde olduğundan başlanılan noktaya geri dönmektedir.

Rotanın oluşturulma amacı, Gökova Doğa Koruma alanındaki doğal güzellikleri, tarihi mirası ön plana çıkarmaktır. Damla Deresi, Ula ve Gerit Kanyonları, Idyma etrafındaki antik dönem yerleşimleri, Gökova manzarası gibi unsurlar rota güzergâhları arasında yer almaktadır. Yürüyüş yoluyla güneybirlik şekilde de tamamlanabilen Idyma Yolu, Karia Yolu ile de bağlantılıdır. Sulak ve çayırılık alanları bünyesinde barındıran bölgede kuş gözlemciliği yapılabilmektedir (<http-20>).

2.1.2.20. Hoşgörü Yolu

Rotanın Tescil Tarihi: 2017

Rotanın Uzunluğu: 125 km

Rota Türü: Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Tarih, Doğa

Geçtiği Bölge: İznik (Bursa) – İzmit

Rota Özellikleri: Son bölümlerini Evliya Çelebi Yolu ile kesişen Hoşgörü Yolu, tarihi Doğu Roma Devleti'nin (Bizans) sınırları içinde yer alan bir güzergâhtan başlayarak İznik'te bulunan Ayasofya'ya kadar uzanmaktadır (Tanrıseven, 2019). Bisiklet ve yürüyüş yollarını kapsayan rota toplamda 126 km uzunluğa sahiptir. Hoşgörü Yolu'nun ilk bölümleri Astakos antik şehrine ait kalıntıların bulunduğu alanlarından oluşmaktadır. Hoşgörü Yolu'nun ikinci bölümü ise Bahçecik – Başkiskele sahil kısmından sonra Beşkayalar Tabiat Parkı – Servetiye Cami ve Kırıntı Köyü ile Menekşe Yaylası şeklinde sürmektedir. Kırıntı Köyü ile başlayıp, Kutluca, Gürmüzlü, Ömerli, Hacıosman, Çandarlı ve Elbeyli köylerine kadar olan bölüm rotanın üçüncü bölümü olarak bilinmektedir. Son bölümde Cassius Philiscus adına dikilmiş olan dikilitaşın önünden başlayıp, Evliya Çelebi Yolu ile birlikte sürmekte ve İznik Ayasofya Camii'nde (Aziz Sophia Kilisesi) sona ermektedir. Anadolu'nun tarihi ve kültürel zenginliğini öne çıkaran diğer kültür rotalarında olduğu gibi Hoşgörü Yolu da bu bağlamda önemli bir konuma sahiptir. Kültürel ve tarihi zenginliklerinin yanı sıra, ilk bölümde 200'den fazla endemik kuş türü görme fırsatı bulunmaktadır. Ek olarak Beşkayalar Tabiat Parkı gibi, şelaleler, denizi, kayın ağaçları ve yamaçları gibi nadir güzellikler de bu bölgede yer almaktadır (http-21).

2.1.2.21. İki Deniz Arası

Rotanın Tescil Tarihi: 2017

Rotanın Uzunluğu: 60 km

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Tarih

Geçtiği Bölge: İstanbul

Rota Özellikleri: İstanbul'un yakın batısında bulunan İki Deniz Arası Rotası, Marmara Denizi ve Karadeniz'i kapsayan ve yaklaşık dört gün süresince yürünebilen, bir güzergâhtır. 15 km'lik dört ayrı bölümden meydana gelen rota, toplamda 60 km uzunluğundadır. Rota İstanbul'un en dışında, Karadeniz kıyısında yer alan Yeniköy'den, Marmara kıyısında yer alan Küçükçekmece, Menekşe Plajı'na doğru ilerlemektedir. Deniz kıyılarından, eski madenlerden, şantiyelerden, orman ve kırsal

alanlardan, otoyollardan, su havzalarından geçerek şehrin merkezine kadar ulaşılmaktadır. Rota toplamda dört günde tamamlanmaktadır (http-22). Rota boyunca yeni havaalanı, atık alanları, İstanbul'un üçüncü köprüsünün yolu, linyit ocakları, toplu konut yerleri, sanayi bölgeleri ve tarihi ve kültürel önem taşıyan şehir bostanları, Yarımburgaz Mağarası gibi unsurlara rastlamak mümkündür (http-23).

2.1.2.22. Avrasya Yolu (Via Eurasia)

Rotanın Tescil Tarihi: 2017

Rotanın Uzunluğu: 3900 km

Rota Türü: At Binme, Yürüyüş, Bisiklet

Tema: Tarih, Doğa

Geçtiği Bölge: Sultanlar Yolu, Hoşgörü Yolu, Mysia Yolları, Evliya Çelebi Yolu, Frig Yolu, Aziz Paul Yolu ve Likya Yolu

Rota Özellikleri: Avrasya Yolu, Roma'dan başlayıp, Balkanlardan ve İtalya'nın güneyinden geçerek Türkiye'nin batı kıyısını takip eden ve Demre'ye kadar uzanan oldukça uzun bir trekking ve kültür rotasıdır (http-24). Birçok kültür rotasını birbirine bağlayan Avrasya Yolu, (Via Egnatia, Hoşgörü Yolu, Likya Yolu, Evliya Çelebi Yolu, Sultanlar Yolu, Aziz Paul Yolu, Frig Yolu, Mysia Yolları) askeri ve ticari yollarıyla, Hristiyan ve Müslümanların hac yollarını da izlemektedir. Ulusal ve uluslararası yolların temel iletişim altyapısı olarak kabul edilen ve gelişimini sürdüren Avrasya Yolu, Roma dönemi öncesi yerel yol bağlantılarını, bazı Roma yollarını, Perslerin Kraliyet Yolu'nun bir bölümünü, sonraki dönemlerde Bizans, Osmanlı gibi imparatorlukların kullandığı yolları bünyesinde barındırmaktadır. Son dönemlerde oldukça popüler kültür rotalarından biri haline gelen Via Francigena del Sud ve Likya Yolu Avrasya Yolu'nun başlangıç ve bitiş noktalarını oluşturmaktadır. Türkiye'de bulunan kültür rotalarının bilinirliği günden güne artmaktadır. Via Francigena'nın da dahil edilmesiyle birlikte yaklaşık 5600 km'yi bulan bir yürüyüş rotası ortaya çıkmaktadır. Avrasya Yolu 3900 km'lik uzunluğuyla hem at biniciliği hem de bisiklet sürmek için elverişlidir. Avrasya Yolu aşağıdaki rotaları izlemektedir (http-25);

- Roma'dan Bari'ye kadar toplamda 900 km – Via Francigena del Sud rotasıyla başlamakta,
- Durres'den (Arnavutluk) sonra Via Egnatia rotasını 900 km takip etmekte,

- Sonrasında Türkiye sınırına devam ederek Edirne’den sonra İstanbul’a ve daha sonra boğazı da geçerek Sultanlar Yolu’nu 200 km boyunca izlemekte,
- Nikomedia’ya doğru devam ederken Karadeniz kıyıları izlemekte ve sonrasında Türkiye’deki çeşitli kültür rotalarını izleyerek devam etmekte,
- Hoşgörü Fermanı’nı ilgilendiren rota olan Hoşgörü Yolu’nu esas alarak 120 km ve Mysia Yolu’nu 244 km izlemekte,
- Evliya Çelebi’nin hac rotasını izleyerek, Frig Yolu’nu 261 devam ettirmekte ve Aziz Paul’un ikinci yolculuğunu esas alarak 499 km daha sürmekte,
- Fethiye ile Antalya arasında bulunan Likya Yolu içinde 582 km devam edip, Aziz Nikolaos’un bazilikasının bulunduğu yer olan Antalya’nın Demre bölgesinde bitmektedir.

2.1.2.23. Aeneas Rotası

Rotanın Tescil Tarihi: 2021

Rotanın Uzunluğu: 1250 km

Rota Türü: Deniz Rotası

Tema: Tarih, Doğa

Geçtiği Bölge: Edremit (Balıkesir) – Roma (İtalya)

Rota Özellikleri: Truva’nın kahramanı Aeneas’ın Troya’dan başlayıp, Roma’ya kadar olan yolculuğunda geçtiği limanlar ve arkeolojik alanlardan meydana gelen Aeneas Rotası, Türkiye’nin de içinde yer aldığı 5 farklı ülkeyi içermektedir. Bu ülkeler Türkiye dışında Yunanistan, İtalya, Arnavutluk, Tunus’tur. Aeneas Rotası, Türkiye sınırlarından başlamakta olan ilk deniz rotası olma özelliğini de taşımaktadır. Rotanın Türkiye sınırları içinde yer alan bölümlerinde yürüyüş ve bisiklet parkurları yer almaktadır. Bölgede yer alan endemik bitkiler ve diğer doğal güzellikler Aeneas Rotası’nın zenginliğini ifade etmektedir. Aeneas Rotası, Avrupa Konseyi onayı ile 2021 yılında tescillenmiş olup, çeşitli milli parklar ve arkeolojik bölgeleri de bünyesinde barındırmaktadır ([http-26](http://26)). Aeneas, Troya Savaşı sonunda Kaz Dağları’nı geçerek Antandros’a ulaşmıştır. Ailesi ile birlikte yolculuğa Antandros limanından başlamıştır. Yolculuğa çıkmasının nedeni ailesinin güvenliği sağlayarak, soyunu devam ettirme isteğidir. İtalya’ya ulaşan Aeneas, Roma İmparatorluğu’nun kurulmasında pay sahibidir ve günümüzde Avrupa’da tanınan ve okullarda destanın

anlatıldığı bir kahramandır (Saka, 2017). Aeneas efsanesini yaşatmak ve canlandırmak adına Antandros'ta bir gemi inşa edilmesi planlanmaktadır. Bu gemi ile Aeneas rotasının deniz güzergâhı izlenerek İtalya'daki Lavinium Antik Kenti'ne ulaşılması hedeflenmektedir. Vergilius adlı yazarın anlattığı Aeneas Destanı'ndan ilham alınarak meydana getirilen Aeneas Rotası, Aeneas'ın izlerini devam ettirerek bu bölgenin ve çevresinin turizm değerlerini, potansiyelini arttıracakı düşünülmektedir ([http-27](http://27)).

2.1.3. Anadolu Beylikleri

Türk tarihinde Atabeyliklerin egemen olduğu dönem Büyük Selçukluların güç kaybetmesiyle başlamaktadır. Kendi içlerinde sürekli olarak rekabet etmeleriyle bilinen atabeylikler, hedef ve amaçlarını korumak amacıyla varlıklarını devam ettirmiştir (Dalmış, 2021). Anadolu'nun Türk ve İslam bölgesine dönüşmesinde farklı nedenler bulunmaktadır. Dandanakan ve Malazgirt Zaferleri sonucunda Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Bölgenin devamlı olarak Türk göçleri alması Anadolu'nun Türk yurduna dönüşmesine neden olmuştur. 1071 yılındaki Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun Türkleşmesi hız kazanmış, buraya gelenlerin mimari çabaları sayesinde yerleşik hayata geçmek daha da kolay hale gelmiştir. Önde gelen birçok devlet adamı ve Anadolu beyleri sayesinde birçok mescit, köprü, cami, han, kervansaray, medrese, çeşme, hamam gibi eserlerin yapılmasıyla Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir (Altın, 2021).

Büyük Selçukluların zayıflaması sonucunda Kemah ve Erzincan çevresinde Mengüçlü Beyliği, Van Gölü etrafında Ahlatşahlar Beyliği (Sökmenliler), Mardin çevresinde Artuklu Beyliği, Erzurum'un etrafında Saltuklu Beyliği, Elazığ bölgesinde Çubukoğulları Beyliği, Yeşilirmak çevresinde Danişmendliler Beyliği, Bitlis'in etrafında Dilmaçoğulları Beyliği, Diyarbakır'da İnaloğulları Beyliği, Efes'in çevresinde Tanrıvermiş Beyliği ve İzmir'in çevresinde Çaka Beyliği yer almıştır (Turan, 1993). Türkiye'nin ortaya çıkarılmasında büyük rol oynayan bu beyliklerin var olmasındaki en büyük pay Oğuz Türklerine aittir. 1048 yılında Pasinler Savaşı sonrası Bizans İmparatorluğu'nun gerileme süreci başlamış ve Tuğrul Bey'in çabalarıyla bölgede belirli bir üstünlük sağlanmıştır. Malazgirt zaferinde Bizans hükümdarının esir alınmasıyla resmileşen Anadolu'daki Türk hakimiyeti, Sultan Alparslan'ın uzlaşmaya açık olmasına rağmen anlaşmayı reddeden Bizanslılar sebebiyle Türkmen beylerinin Anadolu'daki yerleşimleri fethetmesiyle kesinleşmiştir. Sultan Alparslan'ın Türkmen beylerine "kılıç hakkı" olarak tanıdığı bu avantaj, Doğu Anadolu'nun

fethini kolaylaştırarak, bölgede Anadolu Selçukluları hakimiyetine kadar sürecek olan iki asırlık hakimiyetin ilk adımları olarak kabul edilmektedir (Erdem, 2002).

Anadolu Selçukluları, Bizans İmparatorluğu ve diğer beylikler ile mücadeleler sonrasında Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemi sona ermiştir. Hristiyanların Anadolu'ya yönelik Haçlı Seferleri Anadolu Selçuklu Devleti'ni zayıflatmış ve yıkılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda İkinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemi başlamış ve Anadolu'da birçok Türk beyliği kurulmuştur. 1293 yılında Alanya'da Alaiye Beyliği, 1308 yılında Aydın'da Aydınogulları Beyliği, 1292 yılında Kastamonu çevresinde Candaroğulları Beyliği, 13.yy başlarında Samsun'da Canik Beyliği, 1211 yılında Kastamonu'da Çobanoğulları Beyliği, 1339 yılında Kahramanmaraş çevresinde Dulkadiroğulları Beyliği, 1328 yılında Sivas çevresinde Eretna Beyliği, 1379 yılında Erzincan'da Erzincan Beyliği, 13.yy ortalarında Beyşehir'de Eşrefoğulları Beyliği, 1300 yılında Kütahya'da Germiyanogulları Beyliği, 1301 yılında Eğirdir'de Hamitoğulları Beyliği, 1261 yılında Denizli'de İnanoğulları Beyliği, 1381 yılında Kayseri'de Kadı Burhanettin Beyliği, 1256 yılında Konya'da Karamanoğulları Beyliği, 1297 yılında Balıkesir'de Karesioğulları Beyliği, 1280 yılında Milas'ta Menteşeoğulları Beyliği, 1299 yılında Söğüt'te Osmanogulları Beyliği, 1374 yılında Özerli'de Özeroğulları Beyliği, 1277 yılında Sinop'ta Pervâneogulları Beyliği, 1325 yılında Adana'da Ramazanoğulları Beyliği, 1275 yılında Afyonkarahisar'da Sâhib Ataoğulları Beyliği, 1302 yılında Manisa'da Saruhanoğulları Beyliği, 1303 yılında Niksar'da Tâceddinoğulları Beyliği ve 1321 yılında Antalya'da Tekeogulları Beyliği kurulmuştur. Osmanogulları Beyliği'nin büyük bir imparatorluk haline gelmesi ve İstanbul'un fethi sonrası İkinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemi sona ermiştir (http-28).

Anadolu'daki Türk hakimiyetinin öncüsü Birinci Dönem Anadolu Beylikleri Türk mimarisine asırlar sürecek katkılar sağlamıştır (Erdem, 2002). Hazırlanan kültür rotası önerisi Birinci Dönem Anadolu Beylikleri kültürel miras değerlerini kapsadığından dolayı bu bağlamda bir rota önerisi oluşturulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde Birinci Dönem Anadolu Beylikleri döneminden ve günümüze ulaşan kültürel miras unsurlarından bahsedilmiştir.

2.1.3.1. Birinci Dönem Anadolu Beylikleri

Türkler, Anadolu'nun ele geçirilebilmesinin mümkün olabileceği fark edilince Malazgirt Zaferi'ne kadar Anadolu'ya sıklıkla akınlar yapmış ve buradan ganimetler elde etmiştir. Pasinler ve Ani galibiyetler gibi öncü askeri galibiyetler sonrasında 1071 yılında Malazgirt'te Bizans İmparatorluğu'nu mağlup eden Selçuklu Devleti, Anadolu'da ve civardaki Türk nüfusunda tanınmıştır (Alıç, 2022). Romen Diyojen Malazgirt Savaşı'nda ordusuyla birlikte bozguna uğramış ve akabinde Sultan Alparslan'ın esiri olmuştur. Uzlaşmaya uygun davranan Sultan Alparslan ve Romen Diyojen, Selçukluların Bizans'tan haraç almasına, çeşitli yetki değişiklikleri, savaş esirlerinin takası gibi birçok konuda anlaşmıştır. Anlaşma sonunda imparatorluğun merkezi İstanbul'a varan Romen Diyojen, burada hoş karşılanmayarak işkencelere uğramış, gözleri dağlanarak öldürülmüştür. Romen Diyojen'in ölümüyle Selçuklu ve Bizans İmparatorlukları arasındaki uzlaşma da son bulmuş ve Anadolu'yu tamamen fethetmek isteyen Türkler, harekete geçmiştir (Ostrogorsky, 2011).

Sultan Alparslan, Türklerin bölgeye yerleşmesine ve bundan sonrasında buranın anayurt olarak görülmesini amaçlamıştır. (Reşidüddin, 2010). Sultan Alparslan'ın oğlu olan Sultan Melikşah, aynı şekilde Türk beylerinin fethettikleri bölgede güçlü ve söz sahibi olmasını desteklemiştir (Şeker, 2022). Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah'ın doğru politikaları sayesinde Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi kolaylaşmış, Miryokefalon Zaferi ve Haçlı Seferleri ile de Anadolu'dan atılamayan Türkler buranın tek hakimi haline gelmiştir (Alıç, 2022). Türklerin büyük Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da "Birinci Dönem Anadolu Beylikleri" olarak adlandırılan birçok beylik Türk siyasi tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Sultan Alparslan ve daha sonra başa geçen hükümdarların sayesinde Anadolu'da Ahlatşahlar Beyliği (Sökmenliler), Artuklu Beyliği, Çaka Beyliği, Çubukoğulları Beyliği, Danişmendliler Beyliği, Dilmaçoğulları Beyliği, İnaloğulları Beyliği, Mengüçlü Beyliği, Saltuklu Beyliği ve Tanrıvermiş Beylikleri kurulmuştur (Alıç, 2021). Bu beylikler sahip oldukları yönetim deneyimi ve askeri birikim ile Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüştür. Anadolu da kurulan bu beylik sistemi zamanla yaygınlaşmış, beylikler arasında anlaşmazlıklar olsa da genel anlamda iyi ilişkiler sürdürülmüştür. Evlilikler yoluyla kurulan akrabalık bağları, bu ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Anadolu Beylikleri yaşam tarzlarını, kültürel değerleri ve Türk-İslam mimarisine katkılarıyla Türk tarihinde kültürel, mimari ve

sanatsal açıdan önemli bir yere sahiptir. Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Malazgirt Zaferi sonrası Anadolu'da kurulan beylikler Birinci Dönem Anadolu Beylikleri olarak adlandırılmakta; Anadolu Selçuklularının Köseadağ Savaşı sonrasında yıkılmasıyla kurulan beylikler ise İkinci Dönem Anadolu Beylikleri olarak adlandırılmaktadır (Erdem, 2002). Bu bölümde söz konusu beylikler ve Anadolu'da bıraktıkları kültürel miras unsurları hakkında bilgiler yer almaktadır.

2.1.3.1.1. Ahlatşahlar Beyliği (Sökmenliler)

Ahlat ismi tarihsel olarak günümüzde Van ve çevresinde kurulmuş olan Urartulardan gelmiştir ve buradaki insanlara “Halads” denilmiştir (Sümer, 1986). Aslında Van Gölü havzası olarak anılmakta olan Ahlat'ın çevresi, Anadolu ve Azerbaycan arasında bir köprü görevi görmektedir. Bölgede Türklerin hakimiyetinden önce Ermenilerin bulunduğu bilinmektedir. Çağrı Bey, Anadolu'ya yaptığı akınlar sırasında Van bölgesini baştan sona dolaşmış, ancak bu bölgede kendisine karşı koyacak ciddi bir direniş ya da askeri tehdit görmemiştir. Bu durum ise, Bizans İmparatorluğu için bir tehlike işareti olarak algılanmış ve endişe yaratmıştır. Çağrı Bey'in akınlarından sonra bölgeye Türk akınları devam etmiş, 1050'li yıllarda Tuğrul Bey'in bölgeye ulaştığı bilinmektedir. Anadolu'da Türk varlığının hissedildiği bu dönemde Sultan Alparslan'ın bölgenin kilidini açan önemli bir lider olduğu ve birçok ünlü emirlerin karargahlarını buraya taşıdığı belirtilmektedir. Sultan Alparslan'ın oğlu Sultan Melikşah öldükten sonra Muhammed Tapar ve Berkyaruk'un tahta geçmesiyle, iktidar kapsamında Van Gölü ve etrafı Ahlatşahlar Beyliği'nin kurucusu olan Sökmen el-Kutbi'ye verilmiştir. Ahlat bölgesi temel alınarak 1100 yılında Van Gölü'nün etrafında kurulmuş olan Ahlatşahlar Beyliği bir Türk-İslam hanedanlığı olarak kabul edilmektedir (Erdem, 2002). Kurucusu Sökmen Bey nedeniyle Sökmenliler şeklinde de anılan Ahlatşahlar, bölgenin geçmişinden dolayı Ermenşahlar olarak da bilinmektedir. Resmi olarak Ahlatşahların (Sökmenlilerin) kurulması bu şekilde gerçekleşirken, daha sonra Tebriz, Ahlat, Tatvan, Erciş, Van, Muş, Bitlis, Malazgirt, Erzincan, Adilcevaz, Muradiye, Sökmen yerleşimlerinin de yönetimini eline geçirmeyi başarmıştır (Turan, 1993).

Ahlatşahlar mimaride ve sanat alanında oldukça gelişmiş bir beyliktir. Bununla beraber sadece Sökmen eyaletinde değil, Anadolu'nun her köşesinde eserleriyle tanınmaktadırlar. Harzemşah el Ahlati, Mufaddal el Ahlati ve Hacı Ahlati gibi ünlü Ahlat mimarları Konya Alaaddin Cami, Divriği Ulu Cami ve Tercan Mama Hatun

Külliyesi gibi önemli eserler inşa etmişlerdir. Maalesef eserlerin sadece belli bir kısmı günümüze kadar gelmiş, günümüze ulaşmayan diğer yapılar ise genelde Ahlat ve çevresinde inşa ettirilmiştir. Ayrıca Ahlat taş işçiliği ve mezar taşları bölgede Türk mimarların ve ustaların eserleri olarak nitelendirilmektedir. Bitlis ve Ahlat yerleşimini daha çok taş malzeme kullanarak sağlam şekilde köprülerle yenileyen Ahlatşahlar, buralarda birçok konaklama alanı inşa etmiş ve aynı zamanda yolları geniş tutmuşlardır. Bu ince işçilikler ve düşünceler sayesinde o dönemde Ahlat ünlü bir çekim merkezi olmuş, birçok sanat ustası ve mimarların uğrak yeri haline gelmiştir. Ünleriyle civar beyliklere, imparatorluklara hatta Mısır'a kadar nam salan Ahlatlı mimarların, birçok devletin saraylarında ve önemli makamlarında çalıştıkları bilinmektedir. Ahlatşahların hükümdarları halkına hoşgörüyle ve adil yaklaştıkları, halk arasında ayırım yapmadıkları söylenmektedir. Huzurlu ve güvenli bir şekilde tarihte anılan bu beyliğin, halkın ticaretle uğraşması sayesinde maddi açıdan da oldukça ileri seviyede olduğu düşünülmektedir (Erdem, 2002). Ahlatşahlar Beyliği, II. Sökmen döneminde beylik olarak en güçlü dönemini yaşamıştır. Artuklular Beyliği ile yapılan mücadelelerde üstünlük sağlayan II. Sökmen, Büyük Selçukluların zayıflaması sonucu Gürcülere karşı savaşmış ve Ahlat, Malazgirt ve Muş çevresini ele geçirmiştir. II. Sökmen sonrasında Ahlatşahlar Beyliği sınır komşularının istilaları ile zayıflamış ve sefaletle doğru sürüklenmiştir (Ezrak, 1992). Hükümdar Alaaddin Keykubat, Ahlat'ın çevresine oluşan tahribatlar ve yıkımlar sonrasında bölgeye yardımlar göndermiş, vergi talep etmemiştir. Moğol saldırıları bölgeyi zayıflatmış, bölgede kalıcı etkiler bırakmıştır (Erdem, 2002). Ahlatşahlar Beyliği'nin son dönemlerinde Eyyubiler ile mücadelelere girişmiş, maruz kaldıkları yoğun istilalar sonunda Eyyubilerin himayesine girerek tarihte son bulmuştur (Turan, 1993).

2.1.3.1.2. Artuklu Beyliği

Artuklu Beyliği'nin soy bakımından Oğuz Türklerinden geldiği düşünülmekte ancak, hangi Türk boyuna ait olduğu kesin olarak bilinmemektedir (Özmen, 2007). İsim olarak Türkistan çevresinde Artak olarak anılan bir dağdan esinlenildiği düşünülen Artuklu Beyliği, Artuk Bey'den ismini almaktadır (Artuk, 1994). Artuklu Beyliği tarihte yer aldığı sürece boyunca barışçıl bir tutum sergilemiş, halkını refah ve bolluk içerisinde yaşatmayı hedeflemiştir. Bölge olarak El-Cezire olarak da anılan Artukluların hüküm sürdüğü alanlarda birçok kültürel miras unsuru bulunmaktadır. Artuklu Beyliği'nin hüküm sürdüğü bu bölgede Türkleşme ve İslam'a yönelme bu

şekilde hız kazanmıştır. Üç kola ayrılan Artuklu Beyliği; Hasankeyf, Mardin ve Harput kolları olarak tarihte yer almıştır (Bedirhanoğlu, 2020). Ayrıca Artukluların bulunduğu coğrafya maden kaynaklarına, ekonomik gelişmelere elverişlidir ve Artukluların buradaki faaliyetleri de bu duruma göre şekillenerek birçok mimari yapının yapılmasına neden olmuştur (Demir, 2022). 1091 yılında kendisine iktâ edilen Kudüs'te yaşamı sona eren Artuk Bey, vali olarak oğulları Sökmen ve İlgazi Bey'in yerine geçmesi için vasiyet etmiştir. Sökmen ve İlgazi kardeşlerin Fatimilerin Kudüs'e saldırılarını durdurması 40 gün sürmüş ve şehri anlaşıma ile Fatimilere bırakmıştır. Kardeşlerden Sökmen Bey Urfa'ya doğru yönelirken, İlgazi Bey Bağdat'a doğru yola çıkmıştır. Musul'un lideri Kürboğa'nın ölmesinden sonra Hasankeyf'te beyliğin ilk kolunu kurmuştur (Özmen, 2007). Artuklularda İlgazi Bey, kardeşi Sökmen Bey'den sonra Mardin'i himayesi altına almıştır (Turan, 1993). İlgazi Bey'in Mardin'i kolay bir şekilde elde etmesinin sebebi, şehrin yönetiminin tecrübesiz beylere bırakılmış olması ve yönetici eksikliğidir (Özmen, 2007). Başarılarıyla ünlenen İlgazi Bey'in ölümünden sonra yeğeni Belek liderliği ele almış, Haçlılarla girdiği mücadeleler ile kendisi de önemli bir kişi haline gelmiştir. Her iki amcasıyla (Sökmen ve İlgazi) iyi anlaşan Belek, Çemişkezek, Palu, Harput, Hanzit ve Dersim bölgelerinde Artuklu Beyliği'nin Harput kolunun temellerini atmıştır. Ömrü Haçlılar ile savaşmakla geçen Belek, yine aynı hedefle bulunduğu bir kale saldırısında okla öldürülmüştür. Belek sonrası Artuklu Beyliği'nin Harput kolu zayıflamış ve Anadolu Selçuklularına tabi olarak son bulmuştur (Atçeken ve Bedirhan, 2004).

Türk kültürü ve sanatı açısından zengin bir beylik olarak görülen Artuklu Beyliği, Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük pay sahibidir. Buralarda inşa edilen medreseler, camiler ve diğer mimari yapılar o dönemde hızla sayısı artarak devam etmiştir. Mardin, Silvan, Diyarbakır, Hasankeyf'te Artuklu Beyliği dönemine ait birçok eser bulunmaktadır (Aslanapa, 2011). Hatuniye Medresesi, Malabadi Köprüsü, Eminüddin Külliyesi başlıca eserler olarak dikkat çekmektedir (Çalış, 2020). Birçok Türk devletinde olduğu gibi Artuklularda da şehzadelerin yönetimde etkili olduğu söylenmektedir (Turan, 1980). Aslında ilk olarak aşiret şeklinde hüküm süren bir beylik olarak tanınan Artuklu Beyliği, giderek güçlendikten sonra bu bağlılıktan uzaklaşmıştır. Özellikle Hasankeyf, Diyarbakır, Mardin ve Halep gibi gelişmiş ve büyük şehirleri ele geçirdikten sonra siyasi anlamda yerleşik düzene daha çok ayak uydurmuştur (Köprülü, 1997). Artuklu Beyliği'nde liderlere emir, melik şeklinde hitap

edilmektedir (Turan, 1980). Aynı zamanda hem Türk hem de İslami unvanları da kullanan Artuklu liderleri; Necmuddin, Kutbuddin, İnanç, Kutluğ, Yabgu, Sagun Alp olarak da anılmıştır. Kendilerine Pehlivan-ı Cihan, İran Hüsrevi gibi lakaplar da takılmıştır. Genellikle Büyük Selçuklu Devleti'nin himayesinde bulunan Artuklu Beyliği'nin yönetim sistemi bu nedenle Selçukluların yönetim sistemine çok benzemektedir. Bir başka ifadeyle Artuklu Beyliği'nin yönetiminde Selçuklulardan esinlenilmiştir (Köprülü, 1997). Beyliğin dini yönetiminde de ehli sünnet odaklı bir anlayış hakim olmuştur (Okumuş, 2008).

Bölge olarak da Artuklular, köprü vazifesi gören bir coğrafyada yer almıştır. Birçok ticaret yolu buradan geçmektedir. Beylik halkın ekonomik hayatını olumlu yönde etkileyen bir merkez olarak kabul edilmektedir. Irak, İran, Suriye, Mısır gibi önemli ticari merkezlere de yakın olmasıyla mimarı alanda da kendini geliştirmiştir (Turan, 2017). Artuklu Beyliği bu ticari yolların güvenliğini hep ön planda tutmuşlar ve buralara gereken ilgiyi göstermiştir. Ayrımcılığı ticaretten uzak tutup, Müslüman ve gayrimüslim tüccarların burada faaliyetlerini takip etmiştir. Çeşitli ticari anlaşmalar ile hem Selçuklular ile hem de diğer Anadolu beylikleriyle ilişkilerini iyi tutmayı amaçlamıştır (Arslan, 2019). Ekonomi alanında da iyi ilişkiler de bulunan Artuklular, İslami kurallara ve yönlendirmelere uygun hareket etmiştir. Toprak vergisi almış ve bu vergileri düşük miktarda tutmaya özen göstermiştir. Ticari ürünlerde vergiyi yok saymış ve bu nedenle Mardin ve çevresinde ticaretin gelişmesine ve halk refah içinde yaşamını sürdürmesine neden olmuştur (Turan, 1980). Vergilerin bu denli düşük olması sebebiyle fazlaca göç alan Artuklu Beyliği ekonominin bu bölgede canlanmasıyla dönemin gelişmiş beyliklerinden biri haline gelmiştir. Mimari alandaki gelişmeleri ve yapılan eserler bu durumu kanıtlar niteliktedir. Madencilik de ön planda olduğu Artuklu Beyliği'nde el sanatlarının gelişmiş, dokumacılık ve pamukçuluk yapılmıştır (Okumuş, 2008).

2.1.3.1.3. Çaka Beyliği

Çaka Bey, Malazgirt Savaşı sonrasında Alp Arslan tarafından Anadolu'yu fetih için görevlendirilmiştir. Danişmend Gazi, Sultan Tursan'ı içerisinde Kara, Çavuldur Çaka, Tona gibi gazilerin de bulunduğu 20.000 kişilik orduyla İstanbul'u fetih için göndermiş ancak ordu başarılı olamamış ve Sultan Tursan burada şehit olmuştur. Kabalika Aleksandr Bizanslı kumandana 1078 yılında esir düşen Çaka Bey, asil bir aile soyuna sahip olması sebebiyle İmparator Nikephoros Botaneiates'in sarayına

gönderilmiştir (Işık, 2023). Büyük emekler verilen bu seferde esir düşen Çaka Bey, 1081 yılına kadar Bizans Sarayı'nda kalmıştır. Bizans halkı ve imparatorluk tarafından kendisine çeşitli hediyeler ve soyluların en birincisi anlamına gelen “Protonobillisimos” unvanı bahşedilmiştir. Sonrasında meydana gelen bir isyan sonucunda Çaka Bey'in bu rütbesi düşürülmüştür (Mallet, 2016). Çaka Bey, Bizans sarayından kurtulmasının ardından, esir düşmeden önce birlikte hareket ettiği kuvvetlerin muhtemelen Danişmendname'de adı geçen Çavuldur boyuna mensup grupların, bu bölgede bulunuyor olması sebebiyle İzmir' yönelmiş; şehri fethederek burayı merkez yapmıştır. Çaka Bey'in İzmir civarına gelişinin nedenlerinden biri de esaret yıllarında sıradan bir esir gibi muamele görmemesi ve İzmir civarındaki Türklerin Çaka Bey'in liderliğini kabul etmesidir. Bu durum onun asil bir soydan geldiğini ve Türkler arasında tanındığını da göstermektedir (Akyol, 2024). Çaka Beyin kökeni ve faaliyetleri hakkında çok fazla kaynak bulunmamaktadır. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın da kuruluş yılı kabul edilmekte olan 1081 yılı aynı zamanda Çaka Bey'in ilk donanma oluşturduğu ve akınlara başladığı zamandır. Çaka Bey'in başlattığı denizcilik faaliyetleri sebebiyle Çaka Bey ilk Türk amirali olarak anılmaktadır (Işık, 2019). İzmir'in deniz kıyılarında Türk denizcilik tarihinde önemle bahsedilen bir filo kuran Çaka Bey, Anadolu'daki ve civardaki ticaret yollarını ele geçirmek amacıyla denizcilik faaliyetlerine ilgi göstermiştir. Meydana getirilen bu filo ile savaş gemileri oluşturulmuş, böylece ilk Türk deniz donanması da bu şekilde tarihe geçmiştir (Ayönü, 2009).

1081 yılında İzmir'e gelerek Çaka Beyliği'ni kuran Çaka Bey Anadolu Selçukluları, Peçenekler ve Bizans İmparatorluğu ile ittifak kurmayı düşünmüş; ancak ittifak açısından başarısız olmuştur. İttifak kurma açısından başarısız olmasına rağmen denizcilik alanında başarılar elde etmiştir (Altuntaş, 2020). Çaka Bey'in ülkesini kendi yayılma sahası olarak gördüğünü bilen Bizans İmparatoru, Çaka Bey ile damadı I. Kılıçarslan'ı birbirine düşürmek istemiştir. İmparator, I. Kılıçarslan'a bir mektup yazarak Bizans'tan ziyade Çaka Bey'in kendisi için tehdit oluşturduğunu ileri sürmüş, bunun sonucunda iki Türk hükümdarı aradaki akrabalığa rağmen birbirine düşman olmuştur. Çaka Bey, damadının niyetini öğrenmek için onun yanına gitmeye karar vermiştir. I. Kılıçarslan'ın bu görüşme teklifini kabul ettiği ve Çaka Bey'i düzenlediği bir ziyafet sırasında öldürdüğü rivayet edilmektedir. Çaka Bey'in ölümü sonrasında

Bizans İmparatorluğu İzmir ve çevresini ele geçirerek bu beyliğe son vermiştir (http-29).

2.1.3.1.4. Çubukoğulları Beyliği

Çubukoğulları Beyliği'nin kurucusu olarak kabul edilen Çubuk Bey, Türkmen bir bey olarak görülmüştür (Sümer, 1980). Çubuk Bey'in doğum yeri, tarihi ve Anadolu'ya gelişi hakkında bilgi bulunmamaktadır (Bezer, 1997). Artuklu Beyliği'nin kurucusu Artuk Bey ile birlikte hareket etmiş olan Çubuk Bey, Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya hakim olma planlarının içerisinde yer almıştır. Çubuk Bey'in Artuk Bey ile birlikte Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'da çeşitli bölgelerde Türk hakimiyetini sağlamak adına fetihlere katıldığı bilinmektedir (Çelik ve Yıldırım, 2013). Sultan Melikşah'ın emirlerini Artuk Bey ile birlikte yerine getirdiği ve Kirmanşah bölgesinin ona ikta edildiği düşünülmektedir. Daha sonrasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Diyarbakır'a kadar uzanması Harput'u da tehlikeli bir durumun içine düşürmüştür. Bizans generallerinden Phileratos, Harput bölgesine yardım edemeyip, ordusunu yönlendiremeyince burada Çubuk Bey devreye girmiştir. 11.yüzyılın sonlarına doğru Harput'u ele geçiren Çubuk Bey, burada Çubukoğulları Beyliği'ni kurmuştur (Bezer, 1997). Çubuk Bey'in Harput sonrasında Arapgir, Hanzit, Genç, Palu, Eğin ve Çemişkezek bölgelerini de ele geçirip, beyliğini genişletmiştir (Kafesoğlu, 1992).

Selçuklular ve civar beylikler ile bağlantısını koparmayan Çubuk Bey, Artuk Bey ile beraber Diyarbakır'ı kuşatmıştır. Diyarbakır önlerine vardığında Musul Emirinin ordusuna karşı büyük bir zafer elde ederek, çok sayıda savaş ganimeti de elde etmiştir. Artuk Bey'in Selçuklu himayesini terk etmesinden sonra, Artuk Bey ile birlikte hareket eden Çubuk Bey, Halep yakınlarındaki bir Selçuklu-Artuklu savaşında bu sefer Süleyman Şah'ın yani Selçukluların yanında yer almıştır (Sevim, 2011). Daha sonrasında Çubuk Bey 1092 yılında Sultan Melikşah'ın emriyle Yemen ve Aden bölgelerinin fetihi için görevlendirilmiştir. Çubuk Bey, Mekke'de ve Medine'de Sultan Melikşah adına hutbe okutulduktan sonra burada da Selçuklu hakimiyetinin oluşmasında önemli rol oynamıştır (Özaydın, 2004). Sultan Melikşah'ın oğlu Berkyaruk'un amcası Tutuş ile olan anlaşmazlığında Tutuş'un tarafını tutan Çubuk Bey'in Rey kenti civarında öldüğü düşünülmektedir (Bezer, 1997). Çubuk Bey'in ölümünden sonra oğlu Mehmet Bey Çubukoğulları Beyliği'nin hükümdarı olmuş ve hem Büyük Selçuklulara hem de Anadolu Selçuklularına bağlı bir şekilde yaşamıştır.

Büyük Selçuklu hükümdarı Mehmet Tapar'ın hükümdarlığını sağlamlaştırması için yanında yer alan Mehmet Bey, Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Aslan'ın itaat çağrısına da olumlu yanıt vermiştir. Ömrü uzun olmayan Çubukoğulları Beyliği, Artuklu Beyliği'nin Harput dahil olmak üzere bölgedeki tüm topraklarını ele geçirmesiyle tarih sahnesinden çekilmiştir (Ünal, 1997 ve Kafalı, 1992).

2.1.3.1.5. Danişmendliler Beyliği

Kurucusu Danişmend Gazi olan Danişmendliler Beyliği 1071-1178 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türkmen hanedanıdır. Danişmend Gazi, Sultan Alparslanın hizmetine girmiş ve Malazgirt savaşına katılmıştır. Beyliği Sivas, Amasya, Kayseri, Tokat, Malatya ve çevresindeki bölgelerde kurmuştur (http-30). Danişmendliler Beyliği ve Anadolu Selçuklu Devleti Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasından sonra bölgelerinde büyük bir güç elde etmiştir. Türkmenleri Anadolu'ya yerleştirmiş ve Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamıştır (Çeçen, 2017). Danişmend Gazi Anadolu'daki karışıklıktan faydalanarak Yeşilirmak havzasını ele geçirmiştir. 1085 yılı itibariyle de Kızıl Irmak Vadisi ve Kapadokya çevrelerini ele geçirmiştir (Mihail, 1944). Danişmend Gazi Anadolu Selçukluları ile ittifak halinde olarak Haçlılara karşı mücadele etmiştir. Bu sırada Danişmend Gazi'nin oğlu İsmail Bayburt, Kelkit Vadisi'ni Trabzon dukası Gabras'tan kurtarmıştır (Comnena, 1996). Danişmend Gazi'nin ölümünden sonra yerine oğullarından Emir Gazi geçmiştir (Mihail, 1944). Emir Gazi tahta geçtikten sonra Selçuklularda I. Kılıçarslan'ın oğulları arasında devam eden taht kavgalarını fırsat bilerek Danişmendliler Beyliği'nin topraklarını genişletmeye ve eski gücüne kavuşturmaya çalışmıştır. Emir Gazi'nin desteklediği damadı Mesud, Anadolu Selçuklu tahtına çıkınca Emir Gazi ve yönetmekte olduğu Danişmendliler Beyliği siyasi olarak yeniden güçlenmiştir (http-30).

Anadolu'da Bizans ve Franklara karşı sağladığı üstünlük sebebiyle Büyük Selçuklu Hükümdarı Sencer ve Abbasi Halifesi Müşterdi tarafından Emir Gazi'ye Melik unvanı verilmiştir. Emir Gazi unvan ile beraber gönderilen altın tacı hastalığı sebebiyle teslim alamamış ve birkaç gün içinde vefat etmiştir. Tahta geçen oğlu Muhammed babasından emanet olan Melik unvanını kullanmıştır (Mihail, 1944). Emir Gazi'nin ölümü sonrası Sultan I. Mesud Danişmendliler Beyliği'nin siyasi otoritesinden kurtulmuştur. I. Mesud önce Melik Muhammed'e karşı Bizanslılar ile ittifak yapmış ancak Melik Muhammed'in kendisine barış teklifi ile gelmesi sebebiyle

bu ittifaktan vazgeçmiştir (Çeçen, 2017). Melik Muhammed, Yağan, Yağı-Sıyan ve Aynüvedle isimli üç kardeşinin isyanını bertaraf etmiştir. Kardeşlerinin isyanı sırasında I. Mesud Melik Muhammed'in tarafında yer almıştır. Melik Muhammed'in ölümü halinde oğlu Zünnun'u veliaht tayin etmesine rağmen vefatından sonra oğulları ve kardeşleri arasında başlayan taht mücadeleleri sonucunda beylik üçlü yönetime geçmiştir. Üçlü yönetimde Melik Muhammed'in kardeşi Yağı-Basan Sivas'tan, oğullarından Zünnun Kayseri'den ve kardeşlerinden Aynüddeve Malatya'dan beyliği yönetmiştir. Üçlü yönetim sırasında Sivas'tan beyliği yönetmekte olan Yağı-Basan Danişmendliler Beyliği'nin son kudretli hükümdarıdır. Selçuklu meliki Şahinşah'ı ziyarete gittiği Çankırı ilinde 1164 yılında vefat etmiştir. Yağı-Basan'ın ölümünden sonra çıkan taht kavgaları bir harbe dönüşmüştür. Bunu fırsat olarak gören Kılıçarslan tarafından Malatya ve Sivas dışındaki yerler ele geçirilmiştir. Özellikle Danişmendliler Beyliği'nin topraklarının paylaşımı hakkındaki anlaşmazlık sebebiyle çıkmış olan Myriokephalon Savaşı'nda Niksarlıların tuzağına düşen Zünnun ve askerleri dağılmıştır (Mihail, 1944). Myriokephalon zaferinden sonra Kılıçarslan 25 Ekim 1178 yılında Danişmendliler Beyliği'nde kalan son yer olan Malatya'yı anlaşma ile teslim almış ve Danişmendliler Beyliği yıkılmıştır (Abu'l Farac, 1999).

Türk Mimarisinin ilk örnekleri olan Kayseri Ulu Cami, Sivas Ulu Cami ve Niksar Ulu Cami gibi tasarım örnekleri Danişmendliler Beyliği döneminde inşa edilmiştir. Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri ile Tokat Garipler Cami de yine bu dönemlerde yapılan önemli mimari yapılarıdır. Kayseri Kölük Cami ve Medresesi Danişmendliler Beyliği döneminde yapılmış ve medrese-cami birleşmesinin ilk örneğini teşkil etmektedir (Ilıcalı, 1999). Diğer yandan Anadolu'da ilk ilmi, fikri ve kültürel faaliyetler Danişmend ilinde Danişmendliler Beyliği zamanında başlamıştır (Bayram, 2000). Anadolu'da bilinen en eski eserlerden biri Farsça yazılmış Keşfü'l-Akabe, Danişmendliler Beyliği döneminde Kayseri şehir muhafızı Kayserili İbnü'l Kemal lakaplı İlyas b. Ahmed tarafından yazılmıştır. Astronomi ve felsefe ile alakalı olan bu eser Danişmendliler Beyliği'nin kurucusu Gümüştigin Melik Ahmed Gazi'ye sunulmuştur (Bayram, 1979). Danişmendliler Beyliği'nin kurucusu Danişmend Gazi kendi adına para bastırmıştır ve Beyliğin kuruluşundan yıkılışına kadar para tedavülü görülmüştür. Danişmendliler Beyliği tarafından bastırılan paralarda, Yunanca yazılar, Zulkarneyn mührü, Hristiyan ve yarı Hristiyan simgeleri, yer yer insan ve hayvan figürlerine rastlanmıştır (Cahen, 1979).

2.1.3.1.6. Dilmaçoğulları Beyliği

Tarihte Dimlaç, Dilmaç ya da Kamburoğulları şeklinde bilinen Dilmaçoğulları Beyliği, Güneydoğu Anadolu'da Artuklu Beyliği ile birlikte en uzun süre hüküm süren Türk beyliklerinden biridir. Erzincan ve Bitlis şehirleri etrafında şekillenmiş olan Dilmaçoğulları Beyliği'nin, Dilmaçoğlu Muhammed Bey tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Sultan Alparslan'ın en önemli komutanlarından biri olduğu düşünülen Dilmaçoğlu Muhammed Bey, Malazgirt Savaşı'nda yer almış, Anadolu'nun Türk hakimiyetine girmesinde yaptığı akınlar ile önemli rol oynamıştır (Çevik, 2002). Dilmaçoğulları Beyliği'nin Van Gölü ve Diyarbakır şehrinin arasında yer almasından diğer bir ifadeyle bölgenin dağlık arazilerden oluşması ve iklim şartları nedeniyle beylik tarım faaliyetlerinde elverişli olamamıştır (Erdem, 2002).

Dilmaçoğulları'nın Selçuklu veliahtları Tapar ve Berkyaruk arasındaki mücadele döneminde Erzincan ve Bitlis'i yeniden ele geçirdikleri düşünülmektedir. Bu dönemde beyliğin başında Togan Arslan'ın olduğu bilinmektedir. Togan Arslan, I. Kılıçarslan'ın hakimiyetini tanıyan beyler arasında yer almıştır. I. Kılıçarslan'ın vefatından sonra nispeten daha güçlü beylikler olan Artuklu Beyliği ve Ahlatşahlar Beyliği, Dilmaçoğulları Beyliği'nin üzerinde söz sahibi olmuştur (Erdem, 2002). Ahlatşahlar Beyliği'nin lideri Sökmen Bey'in vefatından sonra bölgede meydana gelen anlaşmazlıkları fırsat bilen Togan Bey, birçok köyü ele geçirmiştir. Artukluların Mardin koluna daha yakın davranan Togan Bey, İlgazi Bey ile birlikte Haçlılara karşı savaşmış ve Atabeg Tuğtekin'e destek olmuş, bunun sonucunda Halep savunulmuştur. Gürcüler ile de savaşan Togan Bey, Tiflis'e kadar ilerlemiştir. Artuklu Beyliği'nin lideri İlgazi Bey'in vefatından sonra Ahlatşahlar'ın saldırılarına maruz kalan Dilmaçoğulları, bunun sonucu olarak tekrardan Ahlatşahların himayesini tekrar kabul etmiştir. Dilmaçoğulları Beyliği'ni iyi bir biçimde koruyan ve sürekliliğini sağlayan Togan Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına oğlu olan Hüsameddin Kurti geçmiştir. Son olarak Eyyubiler ile birlikte Ahlatşahlar Beyliği'ne karşı ittifak yapan Dilmaçoğulları, beyliğin avantajlarından Eyyubiler'in faydalanmasını sağlamış ve bu durum sonucunda Ahlatşahlar Beyliği ile araları bozulmuştur. Ahlatşahlar Beyliği'nin saldırıları sonucu oldukça zayıflayan Dilmaçoğulları Beyliği'nin bir kısmı kaybedilmiştir. Kalan kısmı ise Eyyubilerin himayesi altına girmiş böylece beylik son bulmuştur (Turan, 2017).

Dilmaçoğulları Beyliği'nin sona ermesi sonrasında Erzincan ve Bitlis şehirleri de oldukça zayıflamış, bölgenin değeri oldukça düşmüştür. Dilmaçoğulları Beyliği döneminde en değerli Türk mimari yapılarından biri olarak kabul edilen Bitlis Ulu Cami'yi inşa edilmiştir. Bölgede birçok köprü ve yollar yaptırmış, diğer beylikler ve devletlerle de genellikle iyi ilişkiler içerisinde bulunmuş ve huzuru ön planda tutmuştur (Erdem, 2002).

2.1.3.1.7. İnaloğulları Beyliği

Türklerin Anadolu'ya girmesini sağlayan Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya yönelen birçok Türkmen topluluğu arasında yer alan İnaloğulları Beyliği, bu süreçte kurulan ilk Türk beyliklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Şahbaz, 2017). Günümüz Diyarbakır sınırları içinde 11.yüzyılın sonlarına doğru kurulan İnaloğulları Beyliği'nin, Zülkarneyn, Ergani, Çermuk, Talhum merkezli bir Türkmen beyliği olduğu bilinmektedir. Özellikle Dicle Nehri'nin etrafının tarıma ve hayvancılık faaliyetleri için uygun olması, düz bir araziye sahip olması gibi unsurlar bu bölgeyi cazip hale getirmiştir (Bosworth, 1980). Mısır Seferi için Diyarbakır'a doğru yönelen Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alparslan, şehrin surlarına büyük ilgi göstermiş ve kış mevsimini burada Dicle etrafında geçirmiştir (Erdem, 2002). Bu bölgenin tamamen hakimiyet altına alınması Sultan Melikşah döneminde gerçekleşmiştir. Daha sonrasında Arapların bölgeye hakim olması ve ittifaklar kurması sonucunda, Sultan Melikşah Türkmen beylerini bölgeyi tekrar ele geçirmesi amacıyla görevlendirmiştir. Görevlerini başarıyla yerine getiren Türkmen beyleri şehrin hakimiyetini tekrar ele geçirmiştir. Sultan Melikşah'ın bu başarı sonucunda oğullarından birini Diyarbakır valisi olarak bu bölgeye atadığı bilinmektedir (Kafesoğlu, 2014). Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra bölgede yaşanan karışıklıklar ve taht kavgaları sonucunda Diyarbakır ve çevresi Türkmen beyleri arasında bölüşülmüştür. Diyarbakır ve çevresi Emir Sadr'ın komutasına verilmiş, onun ölümünden sonra kardeşi İnal Bey burada hüküm sürmeye başlamıştır. Bir yüzyıl kadar bölgede varlığını sürdürecektir olan İnaloğulları Beyliği böylece kurulmuştur (İlhan, 1992).

İnal Bey'in ölümü sonrasında hükmü eline alan İbrahim Bey, Haçlıların Antakya ve Urfa bölgesini ele geçirmesinden ötürü, beyliğinin tehlikede olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden Musul lideri Kürboğa ile Antakya'da Haçlılara karşı savaşmıştır (Sevim, 1989). İlk etapta Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıçarslan'a bağlılığı ile bilinen İbrahim Bey, Suriye Selçuklularının Musul'a destek verdiğini öğrenince

apar topar Diyarbakır'a dönmüştür. Sonrasında Ahlatşahlar Beyliği lideri Sökmen Bey Diyarbakır'a hakim olmuştur. (Sevim, 2008). Sökmen Bey'in vefatından sonra bu bölgede karışıklıklar meydana gelmiş, Artukluların Mardin kolunun lideri İlgazi Bey'in Diyarbakır'ı ele geçirmesiyle karışıklıklar son bulmuştur. Bunun sonucunda İnaloğulları Beyliği, Artuklu Beyliği'nin Mardin kolunun himayesi altına girmiştir. İbrahim Bey'in ölümü sonrasında İnaloğulları Beyliği'nin yeni lideri İlaldı Bey olmuş ve Artuklular ile iyi ilişkiler içerisinde bulunmuştur. İlgazi Bey'in kızlarından biri ile evlenen İlaldı Bey, Artukluların Hasankeyf kolunun lideri Davud Bey'in baskıları sayesinde bu tarafa doğru yöneldiği belirtilmektedir (Ezrak, 1992). İlaldı Bey'in vefatından sonra oğlu Cemaleddin Bey beyliğin başına geçmiştir (Erdem, 2002). Cemaleddin Bey Diyarbakır içerisindeki gayrimüslimleri şehrin dışına çıkarmasından sonra onları yakalayıp esir olarak satan Artuklu Beyliği, bu sayede kuşatmaya devam etmiştir. Karşılaştıkları bu zorluktan sonra Cemaleddin Bey Danişmendliler Beyliği'nin lideri Yağıbasan'dan destek istemiştir. Artuklulara karşı saldırıya geçen Yağıbasan, Artukluların kuşatmayı kaldırmasını sağlayarak İnaloğulları Beyliği'ni yıkılmaktan kurtarmıştır (Ezrak, 1992). Ahlatşahlar Beyliği'nin merkezinde bir ittifak oluşturan Türkmen beyleri Eyyubilerin çabuk hareket etmesi ve toparlanmasına karşı koyamamış ve dağılmıştır. Eyyubilerin lideri Selahaddin Eyyubi bu düzensizlikten yararlanarak Diyarbakır'ı kuşatmış ve çok zorlanmadan şehri teslim almıştır. Böylece İnaloğulları Beyliği son bulmuştur ve bölgede Eyyubi hakimiyeti resmen başlamıştır (Erdem, 2002).

Halkının refahını düşünen, rahat yaşamalarını sağlayan İnaloğulları Beyliği Diyarbakır bölgesinin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. Bölgeye çokça Türkmenin yerleşmesinin nedenlerinden biri de Diyarbakır'ın gelişmiş olmasıdır. Diyarbakır'da kent surları, Ulu Cami gibi eserler yaptırılmış, civar devletler ve beylikler ile iyi ilişkiler kurulmuştur (İlhan, 1992). İnaloğulları Beyliği bilime ilgisini göstererek bilim insanlarını himayesinde bulundurmuş ve çalışmalarını destekleyerek onları motive etmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesine de katkılarda bulunan İnaloğulları Beyliği, birçok önde gelen insana kucak açmış, sosyal, kültürel ve ticari ilişkileri desteklemiştir (Şahbaz, 2017).

2.1.3.1.8. Mengüçlü Beyliği

Mengücekler ya da Mengüçlü Beyliği olarak bilinen ve Malazgirt Zaferi'nden sonra Mengücek Gazi tarafından kurulan bu beylik, merkezi Erzincan olmak üzere;

Şebinkarahisar, Kemah, Elazığ, Tunceli gibi çevre bölgeleri de kapsayarak zamanla genişlemiştir. Beyliğin kurucusu Mengücek Gazi, Sultan Alparslan'ın önde gelen komutanlarından biri olarak bilinmektedir (Kesik, 2018). Mengücek Gazi'nin fetihler sırasında hayatını kaybetmesinden sonra oğlu İshak beyliğin başına geçmiştir. İshak Bey'in başa geçmesinden sonra Mengüçlü Beyliği siyasi bütünlüğünü koruyamamış ve beylik Divriği ve Erzincan kolları olmak üzere ikiye bölünmüştür. Etrafında güçlü beyliklerle komşu olan Mengüçlü Beyliği'nin içinde bulunduğu bu kritik durum gelişmelerini önlemiş, bölgede ilerleme kaydetmelerini zorlaştırmıştır (Kalkan, 2020). Mengücek Gazi'nin oğlu olan İshak bir yandan Anadolu'da dönemin güçlü beylikleri Danişmendliler Beyliği ve Artuklu Beyliği'nin mücadelesi arasında kalmış, diğer yandan I.Kılıçarslan'ın Habur'da ölmesinden sonra Danişmendliler Beyliği daha da büyük güç kazanmıştır. Bunun sonucunda Emir İshak Danişmendliler Beyliği ile yakın ilişkilerde bulunmuş, akrabalıklar kurmuştur. Emir İshak'ın kurduğu bu yakınlıktan sonra Artuklu hükümdarı Emir Belek, Kemah'a kadar uzanacak şekilde saldırılar düzenlemiş ve buraları yağmalamıştır. Trabzon'un Bizans valisine sığınmakta olan Emir İshak'ın bu hareketi Bizans İmparatoru Ioannes'i cesaretlendirmiş, bu karışıklıktan faydalanmak isteyen İmparator Ioannes Türklere karşı saldırıya geçmiştir (Turan, 1993). Emir İshak'ın yaşadığı mağlubiyetin ardından, Danişmendliler Beyliği'nin himayesi altına girmesi kaçınılmaz olmuştur. Artuklu beylerinden Emir Belek'in ölmesi, Emir İshak'ı bir tehlikeden kurtarmış, Danişmendliler Beyliği ve Artuklu Beyliği'nin diğer kolları boşa çıkan toprakları paylaşmıştır. Emir İshak'ın ölümü sonrasında Danişmendliler Kemah'ı alsalar da bir süre sonra Mengüçlü halkı kenti tekrar geri kazanmıştır. Bu ölüm sonrasında Mengüçlü Beyliği, Erzincan ve Divriği kolu olmak üzere iki ayrı kola ayrılmıştır. Erzincan kolunu Davud Bey, Divriği kolunu ise Süleyman Bey yönetmeye başlamıştır (Sümer, 2021).

Sivas'ın Divriği ilçesinde yer almakta olan Mengüçlü Beyliği eserlerinden bazıları günümüze ulaşmıştır. Şahinşah'ın yaptırdığı Kale Cami, 1985 senesinde Ahmet Şah'ın yaptırdığı UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası Mengüçlü Beyliği'nin Anadolu'da yer alan kıymetli eserleri arasında yer almaktadır ([http-31](http://31)). Yaklaşık iki asır Anadolu'da hüküm süren Mengüçlü Beyliği'nin, genel anlamda Selçuklu tarzında bir yönetim anlayışını benimsemiş ve sosyo-kültürel açıdan da halkına bu özellikleri yansıtmıştır. Barışçıl

tutum sergileyen ve adil bir beylik olarak bilinen Mengüçlü Beyliği, diğer beylikler ile iyi ilişkiler içinde yer almıştır (Erdem, 2002).

2.1.3.1.9. Saltuklu Beyliği

Sultan Alparslan Anadolu'nun fethini gerçekleştirmek üzere Mengücek Gaziyi, Ahmet Danişmend Gaziyi, Artuk Beyi ve Ebul Kasım İzzettin Saltuk Beyi ordularının başına geçirmiş ve komutayı onlara vermiştir. Anadolu'nun Türkleşmesinde bu beylerin ve Ebul Kasım İzzettin Saltuk Bey'in payı oldukça büyüktür (Saltık, 2005). Merkezi Erzurum olarak kabul edilen ve Ebul Kasım İzzettin Saltuk Beyin kurduğu Saltuklular, Malazgirt Zaferi sonrasında kurulan Anadolu Türk Beylikleri arasında yer almaktadır (Özaydın, 2009). Malazgirt Savaşı sırasında Sultan Alparslan'ın en çok güvendiği beylerden olan Emir Saltuk, Erzurum ve etrafının ele geçirilmesi için görevlendirilmiştir. Bu şekilde ikta olarak kendisine bu bölge hak düşen Emir Saltuk birçok girişimde bulunmasına rağmen ancak 1080 yılından sonra Gürcülerden Erzurum'u alabilmiştir. Erzurum'u aldıktan sonra Saltuklu Beyliği'nin merkezini buraya taşımış ve beyliğini buradan yönetmiştir (Yinanç, 2013). Adını kurucusu Ebul Kasım İzzettin Saltuk Bey'den alan Saltuklu Beyliği, merkezi Erzurum olmak üzere Gümüşhane, Bayburt, İspir, Mecingert, Tercan, Kars, Koçmaz gibi yerleşim yerlerini de sınırları içerisinde barındırmaktaydı. Ebul Kasım İzzettin Bey'den sonra sırasıyla oğlu Alaaddin Ali Bey, daha sonra Ali Bey'in kardeşi olan Ebul Muzaffer Gazi Bey, daha sonra Alaaddin Ali Bey'in oğlu İzzettin Bey'in, daha sonra İzzettin Bey'in oğlu Melik Nasreddin Mehmet Bey, son olarak da Alaaddin Melik Şah beyliğin başına geçmiştir (Saltık, 2005).

Büyük Selçuklu Devleti'nde taht anlaşmazlıkları ve Sultan Melikşah'ın oğulları olan Muhammed Tapar ve Sultan Berkjaruk arasında mücadeleler devam ederken diğer Anadolu beylikleri bu mücadeleye dahil olurken Saltukluların o dönemki hükümdarı Emir Alaaddin Ali Bey bu mücadeleden uzak durmaya çalışmıştır. Daha sonrasında Muhammed Tapar'ın tarafında yer alan beyliğin yönetimi, Emir Alaaddin Bey ve ardından Ebul Muzaffer Gazi'ye geçmiştir (Erdem, 2002). Ebul Muzaffer Gazi'nin zamanında Gürcüler askeri açıdan oldukça güçlü durumdadır ve III. David'in kiliseyi yönetip, kontrol edebilmesi sebebiyle Türklerle olan mücadeleleri artmıştır. Bunu fırsat bilerek III. David Çoruh Nehri boyunca saldırılar düzenlemiş ve Saltukluların sınırlarının içerisine girmeye başlamıştır. Birçok Türk'ün hayatını kaybetmesine neden olan III. David Tiflis'i işgal edip burasını

başkent olarak belirlemiştir. Pasinler'e kadar ulaşan III. David asıl amacı olan Ani'yi de 1123 yılında ele geçirmiştir (Berdzenişvili ve Canaşıa, 1997). Ani bölgesinin Gürcülerin eline geçmesiyle birlikte Saltuklu Beyliği ciddi bir tehdit altına girmiş; ancak III. David'in ölümüyle bu tehdit ortadan kalkmıştır. Büyük Selçukluların ve Saltukluların yardımı ile 1126 yılında Türkler tekrar Ani'nin hakimiyetini kazanmıştır (Turan, 1993). Kızlarını diğer Türkmen beyleri ile evlendirerek dostluk ilişkilerini güçlendirme politikasına Emir Muzaffer Gazi de katılmış, Mardin hükümdarı ile kızını evlendirmiştir (Ezrak, 1992). Emir Gazi'nin ölümü sonrası Emir Alaaddin Ali'nin oğlu olan İzzeddin Saltuk Bey, Saltuklu Beyliği'nin yeni hükümdarı olmuştur. Uzun süre beyliği yöneten İzzeddin Saltuk Bey, çeşitli sıkıntılar yaşasa da beyliğini ayakta tutmayı başarmış ve Gürcülerin bölgede etkisini azaltmıştır. İzzeddin Saltuk Bey döneminde Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Mesud'un kardeşi Selçuk Şah Ahlat ve Bitlis bölgesini ele geçirmeye çalışmış fakat başarılı olamayınca Saltuklu Beyliği bu büyük tehlikeden de kurtulmuştur (Erdem, 2002). Önceki hükümdarlar gibi İzzeddin Saltuk Bey de dışarıdan gelebilecek tehditlerle mücadele etmek adına barışçıl bir politika izlemiş, kızı Şahbanu Hatunu Ahlatşahlar Beyliği hükümdarı II. Sökmen Bey ile evlendirmiştir. İzzeddin Saltuk Bey'den sonra beyliği oğlu Melik Nasreddin Mehmet Bey devralmış, Ani'nin Gürcülerin eline geçmesi ile Saltuklu Beyliği için gerileme süreci başlamıştır (Ezrak, 1992).

Anadolu Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman Şah, Anadolu'da Türk birliğini sağlama amacıyla ve otoritesini tanımayan beylikleri hakimiyeti altına almak istemiştir. Gürcülere karşı verilen mücadelelerde Mengücek Beyliği Süleyman Şah'ın yanında yer almış, bu süreçte Saltuklu Beyliği'nin Melik Nasreddin Mehmet Bey'den sonraki hükümdarı Alaaddin Melik Şah kendisine destek vermemiştir. Bunun sonucunda Anadolu Selçukluların hükümdarının emriyle tutuklanan Saltuklu Beyliği'nin son hükümdarı Alaaddin Melik Şah ile birlikte Saltuklu Beyliği sona ermiştir (Turan, 1993). Genel anlamda Saltukluların hüküm sürdüğü süre boyunca bölgede kültür, sanat ve mimari alanlarında birçok gelişme kaydedildiği bilinmektedir. Erzurum'un çevresinde Tepsi Minare, Kale Cami, ünlü Üç Kümbetler, Ulu Cami, İspir'de yer alan Kale Cami, Tercan'da bulunan ünlü Mama Hatun Külliyesi, Artvin'deki İki Kümbet Saltuklu Beyliği'nin sanatını ve mimarisini yansıtmaktadır. Bölgenin Türkleşmesinde önemli ölçüde payı bulunan Saltuklular, sonraki devlet ve beyliklere de bu anlamda örnek olmuştur. Edebiyat ve müzik alanında da gelişmeler

gösteren Saltuklular, diğer halklar ile barışçıl faaliyetlerde bulunmuş ve huzur ile refahı ön planda tutarak yaşamıştır (Arslanapa, 2010).

2.1.3.1.10. Tanrıvermiş Beyliği

Türklerin Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun sadece iç kısımlarında değil batıya doğru da akınlar gerçekleştirilmiştir. Efes ve çevresinde Tanrıvermiş (Tanrıbermiş) adında bir bey burada Tanrıvermiş Beyliği'ni kurmuştur. Hristiyanların kutsal olarak kabul ettiği Efes kentini temel alan bu beylik, Batı Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynamıştır (Sevim ve Yücel, 1989). Bizans İmparatorluğu'nun Peçenek Türkleri ile verdiği mücadeleden faydalanarak kurulan iki beylikten biri olan Tanrıvermiş Beyliği, Anadolu'daki Türklerin yerleşmesinin Batı Anadolu'nun sahil kesimlerinde de devam etmesine katkıda bulunmuştur (Merçil ve Sevim, 1995).

Anadolu'da Türk-İslam medeniyetinin yaygınlaşmasına destek olan iki Batı Anadolu Beyliği (Çaka ve Tanrıvermiş), Haçlılarla girdikleri yoğun mücadeleler sonucu yıpranmıştır. Tanrıvermiş Beyliği'nin, Çaka Beyliği ile iyi ilişkiler kurduğu ve Anadolu Selçukluları ile birlikte Bizans İmparatorluğu'na karşı ortak bir tutum sergiledikleri bilinmektedir (Merçil ve Sevim, 1995). Birinci Haçlı Seferi sonrasında beyliğin bulunduğu bölgenin kontrolü Bizans İmparatorluğu'na geçmiş ve böylece Tanrıvermiş Beyliği son bulmuştur (Comnena, 1996).

2.1.3.2. Birinci Dönem Anadolu Beyliklerinin Günümüze Ulaşan Kültürel Miras Unsurları

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte, bölgede mevcut mimari yapılar değişime uğramış; bu süreçte farklı kültürel unsurların etkisiyle yeni mimari tarzlar ve anlayışlar ortaya çıkmıştır. Özellikle dini mimaride görülen farklılıklar, bölgede genel görünümün, yapıların özelliklerinin ve anlayışın değişmesine neden olmuştur. Mezar yapıları, kervansaraylar, camiler, köprüler dönemin dikkat çeken yapılardır. Bölgede ve çevresinde birçok farklı kültürün birbiri ile etkileşimine de neden olan bu anlayış, zaman içerisinde geleneksel ve alışılmış bir hale gelmiştir (Altun, 1988). Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da kurulan beylikler Anadolu'nun farklı bölgelerinde, tüm imkanlarını bölge halkının refahı ve rahatı için harcamış, pek çok külliye, kervansaray, hamam, yol, köprü vb. yapılar inşa edilmiştir. Bu sayede Türk halkının Anadolu'ya yerleşme süreci kolaylaşmış ve bölgede uyum sağlamaları mümkün olmuştur.

Sınırlardan gelen Gürcü ve Eyyubi saldırılarına rağmen mimari gelişmeler sürmüş ve imar faaliyetleri devam etmiştir (Günay, 2006).

Anadolu'nun Türkleşme sürecine katkı sağlaması ve sonraki dönemlerde kurulan Türk devletlerinin kültürel ve mimari temellerini oluşturması bakımından Birinci Anadolu Beylikleri dönemi Anadolu kültür tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Ancak bu kıymetli kültürel miras, turizmde hak ettiği kadar değerlendirilememektedir. Bu noktadan hareketle, söz konusu kültürel mirası daha yakından tanımak ve turizmde daha etkin biçimde değerlendirilmesini sağlamak amacıyla bir kültür rotası önerisinde bulunulmuştur. Bu bölümde, kültür rotasında yer alan kültürel miras unsurları, ziyaret noktaları belirtilerek ve beyliklerin alfabetik sıralamasına göre Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Rota Önerisinde Yer Alan Kültürel Mirasların Dağılımı

BEYLİĞİN ADI	ZİYARET NOKTASI
Ahlatşahlar Beyliği	Ahlat Selçuklu Mezarlığı (Ahlat / Bitlis)
	Bitlis Ahlat Müzesi (Ahlat / Bitlis)
Artuklu Beyliği	Silvan Ulu Cami (Silvan / Diyarbakır)
	Mardin Ulu Cami (Artuklu / Mardin)
	Harput Ulu Cami ve Çubuk Bey Heykeli (Harput / Elazığ)
	Kızıltepe Ulu Cami (Kızıltepe / Mardin)
	Hatuniye Medresesi (Mardin / Merkez)
	Şehidiye Medresesi (Artuklu / Mardin)
	Necmeddin Külliyesi (Mardin / Merkez)
	Emineddin Külliyesi (Mardin / Merkez)
	Malabadi Köprüsü (Silvan / Diyarbakır)
	Niksar Ulu Cami (Niksar / Tokat)
Danışmendliler Beyliği	Kayseri Ulu Cami (Melikgazi / Kayseri)
	Kayseri Gülük Cami (Melikgazi / Kayseri)
	Kayseri Melik Mehmet Gazi Türbesi (Melikgazi / Kayseri)
	Niksar Yağbasan Medresesi (Niksar / Tokat)
	Yağbasan Medresesi (Tokat / Merkez)
	Melik Gazi Türbesi (Niksar / Tokat)
İnaloğulları Beyliği	Hazreti Süleyman Cami (Sur / Diyarbakır)
	Ömer Şeddat Cami (Hz. Ömer Cami), (Sur / Diyarbakır)
Mengüçlü Beyliği	Divriği Kale Cami (Divriği / Sivas)
	Divriği Kalesi (Divriği / Sivas)
	Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası (Divriği / Sivas)
	Sitte Melik Türbesi (Divriği / Sivas)

Tablo 2 – Devamı

Saltuklu Beyliği	Erzurum Ulu Cami (Yakutiye / Erzurum)
	Tepsi Minare (Saat Kulesi), (Yakutiye / Erzurum)
	Mama Hatun Külliyesi (Tercan / Erzincan)
	Üç Kümbetler (Yakutiye / Erzurum)

Kaynak: Tablo ilgili alanyazından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’de günümüze kadar ulaşan, ziyaret edilebilir düzeyde olan kültürel miras unsurları yer almaktadır. Saltuklu Beyliği, Mengüçlü Beyliği, İnaloğulları Beyliği, Danişmendliler Beyliği, Artuklu Beyliği ve Ahlatşahlar Beyliği döneminde inşa edilen kültürel miras unsurları konumu ve turistik potansiyeli dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu bölümde Tablo 2’de belirtilen beylikler dönemine ait kültürel miraslar hakkında bilgiler yer almaktadır.

2.1.3.2.1. Ahlat Selçuklu Mezarlığı

Türk-İslam dünyasının en büyük mezarlıklarından biri olarak kabul edilen Ahlat Selçuklu Mezarlığı’nda 12. ve 13.yüzyıllara ait Osmanlı, Eyyubiler, İlhanlı ve Ahlatşahlar Beyliği dönemlerine ait farklı tarzlarda 8.169 mezar taşı yer almaktadır. Mezarlık Bitlis’in Ahlat ilçesinde bulunmakta ve ortaya çıkarılmış yedi mezar taşı bulunmaktadır. Bu mezar taşları o dönemin inanç, kültür, sosyal ve sanat anlayışını yansıtmakta ve Orta Asya ile Anadolu’yu birbirine bağlayan etkileşim yaratan bir köprü görevi görmektedir. Mezar taşlarına bakıldığında, taşların doğu yüzünde medfunun kimlik bilgileri, bazı örneklerde ise medfunun nereden geldiği ve mesleki bilgiler bulunmaktadır. Orta Asya Türk kültüründe görülen çift başlı ejder motifi ve örgülerde mukarnas süslemeleri de yer almaktadır. Batı yüzünde ise, mezar taşını yapanın adı, Kuran-ı Kerim’den ayetler ile palmet, kandil, geometrik motifler ve bitkisel süslemeler görülmektedir. Sanduka kısmında ise ölümü hatırlatan Hadis-i Şerifler bulunmaktadır (http-32). Mezarlığın Orhun Abideleri’ni andıran mimari yapısı ve geçmiş izlerini yansıtmaları, bu duruma verilebilecek en güzel örneklerden biridir (http-33). Mezar taşları üzerindeki süslemeler ve işlemler o döneme ait bilgilere ulaşılması konusunda kaynak niteliğindedir. Ahlat, bu tarzdaki mezar taşlarının en eski örneklerini bünyesinde barındırmaktadır. Mezarların çoğunluğu şahide ve sanduka şeklinde olup alanın büyük kısmı yabancı otlarla kaplıdır. Türk-İslam tarihi açısından önemli bir yer olan Ahlat Selçuklu Mezarlığı, tarihi yaşamak ve hissetmek isteyen ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir (Avşar ve Güleç, 2019). Kültür ve Turizm

Bakanlığı'na bağı olan Ahlat Selçuklu Mezarlığı'na giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin Ahlat Selçuklu Mezarlığı'nı gezme süresi bir saat olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 1: Ahlat Selçuklu Mezarlığı

Kaynak: <http-34>.

2.1.3.2.2. Ahlat Müzesi

1971 yılında hizmete açılan Ahlat Müzesi bölgedeki tek müze olması ve barındırdığı sayısız eser nedeniyle önemlidir. Müze içerisinde tarih öncesi çağlara ait, Helenistik, Roma, Osmanlı, Selçuklu ve Anadolu beyliklerine ait eserler yer almaktadır (<http-35>). Restorasyon süreci Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenerek, daha düzenli bir hale getirilen müze, 2014 yılında tekrar ziyarete açılmıştır. Çağdaş müzecilik anlayışına uygun bir şekilde yapılan çalışmalarla birlikte 2018 yılında resmi bir açılış gerçekleştirilerek ziyarete açılmış ve arkeolojik, bahçe, fuaye ve kentsel hafıza şeklinde dört farklı alanda eserler sergilenmeye başlanmıştır. Müzedeki eserler; Arkeolojik, Kentsel Bellek, Fuaye ve Bahçe olmak üzere dört farklı alanda bulunmaktadır. Arkeolojik Salonda, Kalkolitik Çağ'dan başlayarak, Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı, Orta Demir Çağı (Urartu), Helenistik Dönem, Roma Dönemi, Doğu Roma Dönemi, Selçuklu Dönemi ve Osmanlı dönemine

ait eserler sergilenmektedir (http-36). Müze içerisinde tarih boyunca Ahlat bölgesinde hakimiyete sahip olmuş devletlere, medeniyetlere ait bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Anadolu'nun Türkleşmesini sağlayan Malazgirt Zaferi'ni getiren Sultan Alparslan'a ait bir balmumu heykel burada sergilenmektedir. Fuaye kısmında Ahlat'ın tarihi anlatılmış ve ilk yerleşim bölgesi olan Harabe Şehir hakkında bilgiler verilmiştir. Müze tavanında Selçuklu mirası olarak görülen sonsuzluk motifi işlemeleri, bahçe bölümünde ise kitabeler, mezar taşları gibi unsurlar ziyaretçiler tarafından görülebilmektedir. Ahlat'ı ziyaret edenlerin çoğunlukla uğradığı bir yer olan Ahlat Müzesi, eşsiz tarihi ile ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir (http-37). Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Ahlat Müze Müdürlüğü'ne bağlı olan Ahlat Müzesi ziyarete açıktır. Giriş ücreti yerli ziyaretçiler için müze kart ile ücretsizdir, yabancı ziyaretçiler için üç Euro'dur. Ziyaretçilerin Ahlat Müzesi'ni gezme süresi bir saat olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 2: Ahlat Müzesi

Kaynak: http-38.

2.1.3.2.3. Silvan Ulu Cami

Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde bulunan Silvan Ulu Cami, Selahaddin-i Eyyubi Cami olarak da isimlendirilmektedir. Camiye Selahaddin-i Eyyubi Cami denmesinin

nedenlerinden biri de tamir çalışmaları sırasında Eyyubiler tarafından onarılan mihrabın bulunmasıdır. Artuklu Beyliği dönemine tarihlendirilen en önemli mimari yapılardan biri olan bu caminin hükümdar Necmeddin Alpi emriyle yapımının tamamlandığı rivayet edilmektedir. Silvan Ulu Cami, Anadolu ve Orta Asya Türk cami mimarisi arasındaki üslup birliğini yansıtarak, bu iki mimari geleneğin sentezlendiği önemli bir geçiş yapısı niteliğindedir (etin, 2008). Kuzey ve güney kısımlarının birbirinden farklı olan cami dikdörtgen bir plana sahiptir.  sahnın genişliğindeki mihrap n bölümü tromp geçişli kubbe ile örtülüdür. Mihrap n bölümünün kuzeyindeki  birim çapraz tonoz, diğer tüm sahnlar sivri kemer profilli beşik tonoz örtülüdür. Beyaz kalker taştan kullanılarak inşa edilen Silvan Ulu Cami, yeni kapı ve pencereler eklenerek onarılmıştır. Büyük kubbesi geniş bir alana yayılan caminin mihraba paralel olan dört nefinin  mihrap n kubbesiyle kesilmiş şekildedir. Öncü bir mimari tarza sahip olan Silvan Ulu Cami, bölgede ziyaretçilerin ilgisini çeken bir yapıdır ([http-39](http://39)). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Silvan Ulu Cami'ye giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 20 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 3: Silvan Ulu Cami

Kaynak: [http-40](http://40).

2.1.3.2.4. Mardin Ulu Cami

Mardin Ulu Cami, Anadolu'nun en eski camilerinden biri olma özelliğini taşımaktadır ve birçok restorasyon, düzenleme çalışmaları sonucu günümüze ulaşmıştır. Kentsel bir sit alanının içinde yer alan cami günümüzde ibadete açıktır. Şehrin geleneksel dokusu ile çevrelenen cami, Mardin'in tarihi geçmişini destekler niteliktedir (Çağlayan, 2018). Şehri batı kısımdan doğu kısmına doğru iki kısma ayıran ana caddenin güneyinde yer alan cami, dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır (Altun, 2006). Artuklu Beyliği hükümdarı Kutbettin İlgazi zamanında yapıldığı düşünülen cami, dilimli şekilde olan kubbesi ve minaresi ile özgün bir tarza sahiptir. Yapımında kesme taşın kullanıldığı Mardin Ulu Cami'nin kubbesi dıştan yivleme tekniği ile yapılmıştır. Kullanılan bu tekniğin Anadolu'da ilk kez Mardin'de kullanıldığı bilinmektedir. İkinci bir minaresi bulunan caminin günümüze ulaşmadığı bilinmekte fakat, bu anlamda çifte minareli camiler açısından ilk örneklerden biri olma özelliğini de taşımaktadır. Yapı 12.yy Artuklu Beyliği mimarisinin temel özelliklerini yansıtmaktadır. Erken dönemde özellikle Güneydoğuda meydana çıkan, mihrap önü kubbeli enine gelişen cami planının önemli bir örneğidir. Dikdörtgen avlu caminin kuzeyinde kalmaktadır. Avlunun kuzeyinde bulunan eyvanda çeşme yer almaktadır. Avlunun güneyinde mihrap duvarına paralel, beşik tonozlu üç neften oluşan, mihrap duvarına yakın iki nefin kubbe ile kesildiği, enine gelişmiş, mihrap önü kubbeli bir şema görülmektedir (http-41). Sultan Abdulhamid döneminde Mısır'dan getirilen Hz. Muhammed'in Sakal-ı Şerif'inin de burada bulunması camiye farklı bir önem kazandırmaktadır. Mardin'in neredeyse her yerinden gözüken minaresi ile Mardin'i ziyaret edenlerin ilgi odağıdır (http-42). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Mardin Ulu Cami'ye giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 45 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 4: Mardin Ulu Cami

Kaynak: <http-43>.

2.1.3.2.5. Harput Ulu Cami

Elazığ'ın Harput ilçesinde yer alan Harput Ulu Cami'nin 1156-1157 yıllarında Artuklu hükümdarı Fahreddin Karaarslan tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda Cami-i Muazzam, Cami Kebir, Eğri Minareli Cami, Cami-i Azam şeklinde de bilinen bu cami dikdörtgen planlıdır ve son cemaat yeri, revak, avlu kısımlarından meydana gelmektedir. İran Selçuklu camilerinin ve Anadolu camilerinin ortak özelliklerini taşıyan yapının minaresinin yapımında tuğla kullanılmıştır (<http-44>). Bölgedeki en eski yapılardan biri olma özelliğini de taşıyan Harput Ulu Cami'nin iki kapısı bulunmakta ve minberi ahşap sanatı açısından oldukça önemlidir (<http-45>). Caminin minaresinin İtalya'daki ünlü Pisa kulesinden daha eğik bir şekilde olduğu söylenmekte, hatta bu durumla ilgili bir söylenti bulunmaktadır. Söylentiye göre geçmişte Kadir Gecesi olan bir günde iki arkadaş burada sohbet ederken biri diğerine caminin minaresinin eğilip kalktığı gördüğünü söylemiştir ve diğeri de minarenin yanındaki dut ağacının aynı şekilde eğilip kalktığını anlatmıştır. Halk arasında yayılan bu söylentiden sonra sırrın açığa çıktığı, bu yüzden dut ağacının ve minarenin eğik durduğuna dair rivayetler yaygınlaşmıştır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Harput Ulu Cami'den bahsetmiş, buranın güzelliğine vurgu yapmıştır (<http-44>). Tarih içerisinde hamamlar, hanlar, külliyelerin yer aldığı bölgede Harput Ulu Cami ayakta kalmıştır ve en güzel mimari yapılardan biri olarak ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir

(http-45). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Harput Ulu Cami'ye giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 25 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 5: Harput Ulu Cami

Kaynak: http-46.

2.1.3.2.6. Kızıltepe Ulu Cami

Mardin'in Kızıltepe ilçesinde yer alan Kızıltepe Ulu Cami, Dunaysır Ulu Cami ve Koçhisar Ulu Cami olarak da anılmaktadır. Mardin'in en eski yapılarından biri olan bu cami Artuklu Beyliği döneminde Yavlak Arslan tarafından yaptırılmıştır. Yavlak Arslan'ın ölümü sonrasında kardeşi Artuk Arslan'ın emriyle tamamlanmıştır. Kesme taş ve tuğladan yapılmış olan camiye doğudaki avlu duvarından giriş yapılmaktadır. Cami mihrap duvarına paralel üç nefli ve dikdörtgen planlıdır. Cami, Artuklu Beyliği dönemi mimari özelliklerini taşımaktadır (http-47). Yapının duvar ve destek elemanlarında kesme taş, örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Harimin iki buçuk katı genişliğindeki dikdörtgen avluya beş kapıdan girilmektedir. Doğu kapısı tamir görmüştür. Batı kapısı tamamıyla tahrip edilmiştir. Diğer üç kapıdan önce avlu etrafındaki mekanlara, ardından avluya geçilmektedir. Harimin kuzey duvarındaki izlerden avluyu çeviren mekanların iki katlı olduğu, bu mekanlar medrese veya han

şeklinde kullanılmıştır. Köşelerde kare kesitli iki minare kaidesi bulunmaktadır. Avlunun ortasındaki havuz veya şadırvandan günümüze ulaşmamıştır. Avlunun dış duvarları kuzeyden altı, diğer yanlardan dörder payanda ile desteklenmiştir, aynı sistem harim kısmında devam ettirilerek yapıya bir kale görünümü verilmiştir (http-48). Caminin avluya bakan cephesi yedi kapı ve iki mihrap nişiyle hareketlendirilmiştir. Kuzeydoğu köşesinde avluyla ilişkili duvar izleri ve üstten cami ulaşan bir kapı bulunmaktadır. Kaval silmeli dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan taçkapı, iki renkli taşla dokuz dilimli kemer başta olmak üzere değişik formlarda işlenmiş kemer sistemleriyle donatılmıştır. Eski resimlerinde iç kemerle kapının düz atkı taşı arasında görülen örgülü kûfi kitabenin parçaları kaybolmuştur. Taçkapının iki yanındaki mihraplardan batıdaki mukarnas başlıklı sütunçeli ve mukarnas kavsaralı, doğudaki sade ve süslemesizdir. Ayrıca mihrap nişleriyle kapı kemerleri arasına sekizgen yıldız formu kabartma rozetler işlenmiştir. Yan kapılar yuvarlak geçmeli süslemelerle çevrelenmiştir ve sivri kemerlere sahiptir. Mihrap nişlerinin yanındaki kapıların kemerleri dilimli olarak düzenlenmiştir. Yapının doğu ve batı cepheleri de süslemesiz olup üçer duvar payandası ile desteklenmiştir (http-47). Kible duvarında dokuz destek payandası ile mihrap önü kubbeli mekânın iki yanından harime geçilen birer kapı bulunmaktadır. Kuzeydeki kapıda olduğu gibi etrafı silmelerle çevrilen ve yuvarlak geçme motifleriyle süslenen bu kapılar onarımdan önce taşla örülerek, onarımdan sonra da demir parmaklıklarla geçişe kapatılmıştır. Harim yan cephelerden üçer, kible duvarından dört pencereyle aydınlatılmaktadır. Kible duvarına paralel üç nef ve mihrap önünde iki nef boyunca 9.75 çapında tromplu bir kubbeye kesilmiştir. Caminin iç kısmı mihrabı ve duvarları zarif oyma işleme yazılarıyla süslenmiştir. Süslemeleri ile dikkat çeken cami, Kızıltepe ilçesinin ve Mardin'in en eski yapılarından biridir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 2019 yılında tamamlanmıştır ve halkın ibadetine açılmıştır. (http-48). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Kızıltepe Ulu Cami'ye giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 30 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 6: Kızıltepe Ulu Cami

Kaynak: http-49.

2.1.3.2.7. Hatuniye Medresesi (Sıti Radviyye Medresesi)

Hatuniye Medresesi Mardin'in Artuklu ilçesinde yer almaktadır. Aynı zamanda Sıti Radviyye Medresesi olarak da isimlendirilen yapı, eyvanlı medreselerin öncüsü olarak kabul edilmektedir (Erdal, 2020). Dikdörtgen bir alana sahip olan medresenin 1176-1184 yılları arasında Artuklu hükümdarı Kutbettin Gazi tarafından yaptırılmıştır. İlk yapıldığı halini yansıtmayan yapı, Artuklu mimarisinin özelliklerini taşımakta ve zengin bir taş işçiliği örneğidir. Caminin mihrabının yanında Hz. Ömer döneminde Kudüs'e hediye edilen Hz. Muhammed'in ayak izi sergilenmektedir. Kudüs şehrindeki karışık durumlar nedeniyle Hz. Muhammed'in ayak izinin Hatuniye Medresesi'ne getirildiği rivayet edilmektedir. Eyvan kısmının doğusunda ise kare bir türbe yer almaktadır. Artuklu hükümdarı Kutbettin Gazi'nin annesi Sıti Raziye'nin burada gömülü olduğu da söylenmektedir (http-50). Günümüzde ana eyvanın batısında bulunan odadan geçiş yapılmaktadır. Ara kat ve balkonlar eklenmiş olan bu bölümden, ana eyvanın arkasındaki revağı içine alacak biçimde bir duvar çekilmiştir ve bu kısımlar mescide dönüştürülmüştür. Ayrıca medrese iki kattan oluşmakta, fakat ikinci katına girişin nasıl yapıldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mardin'in önemli tarihi yapılarından biri olan Artuklu medresesi, ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir (Altun,

1971). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Hatuniye Medresesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin medreseyi gezme süresi 30 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 7: Hatuniye Medresesi

Kaynak: <http-51>.

2.1.3.2.8. şehidiye Medresesi

Mardin'in Artuklu ilçesinde yer alan şehidiye Medresesi, 1214 yılında Artuklu hükümdarı Melik Mansur Nasreddin tarafından yaptırılmıştır. İki eyvana sahip medresenin güney kısmında küçük bir cami bulunmaktadır (<http-52>). Güney yönünde iki nefli mescidin yer aldığı revaklı avlulu ve eyvanlı medrese şemalı yapıdaki birçok değişiklik, onarım ve eklemelerle medresenin orijinal durumundan bozulmuştur. Medresenin yapımında ana malzeme olarak kireç taşı ve kesme taşı kullanıldığı bilinmektedir (Biçen elik vd., 2023). Yıkılmış minaresi iskelesiz bir şekilde Ermeni bir mimar tarafından yaptırılmıştır. İlk inşa döneminde süslü bir cephe yapısının bulunduğu rivayet edilmektedir. Batı tarafı uzun bir süre harap halde kalmıştır. Buraya yapılan iki oda, okul olarak kullanılmıştır. (<http-53>). Erken Cumhuriyet döneminde ta kapısının önüne bir istinat duvarı yapılmış; kot, yol seviyesine getirilerek alan düzleştirilip parka dnştrlmştir. 2004 yılındaki onaylı restorasyon projesi;

mevcut parkın kotu düşürülerek eski haline getirilmesini ve özgün halinde olduğu gibi taç kapısının önünün açılmasını içermektedir. Avluda kazı yapıldığında bu bölüme havuz eklenmiştir. Ayrıca taç kapının önünde düz bir alanda eski bir mezarlığın bulunduğu rivayet edilmektedir (http-54). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Şehidiye Medresesi'ne giriş ücretsizdir ve cami olarak işlev görmektedir. İbadete açık olan yapıyı ziyaretçilerin gezme süresi 25 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 8: Şehidiye Medresesi

Kaynak: http-55.

2.1.3.2.9. Necmeddin Külliyesi

Artuklu Beyliği'nin hükümdarı olan Necmeddin İlgazi tarafından yaptırılan Necmeddin Külliyesi'nden günümüze ulaşan tek yapı camidir. Aynı zamanda El Asfar Cami ve Sarı Cami olarak da isimlendirilmektedir. Dikdörtgen bir plana sahip olan külliyenin Necmeddin İlgazi'nin Silvan'daki ölümünden sonra buraya getirilip defnedildiği düşünülmektedir (http-56). Eminateddin Külliyesi'nin doğu kısmında yer alan Necmeddin Külliyesi'nin içerisinde bir medrese de bulunmaktadır. Fakat medrese günümüze tam bir şekilde ulaşamadığından planı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Külliyenin ortasında avlusu yer almakta ve yapının doğusunda minaresi bulunmaktadır. Yapının inşası sırasında kaba yontu taşı kullanılmıştır. Güneyden

anıtsal bir görünümü olan yapının kara bir plana sahip birinci tonozlu kısmın mescid olduğu mihrap nişinden anlaşılmaktadır. Söveli bir penceresi bulunan batı kesimdeki bölüm yıkılmıştır. Doğuda yer alan mescid kısmına tonozla bağlanan bölüm ise düz atkılarla biten dikdörtgen pencereler şeklindedir. Kuzey-güney doğrultusundaki kanadın doğusunda yapıdan taşan kesme taş işçiliği gösteren kenar genişliği yüksekliğine kadar çıkmakta olan bir bölüm bulunmaktadır. Birçok restorasyon çalışmasından sonra caminin kuzeydoğu köşesine, minare batısına namazgah eklenmiştir. Namazgahın güneyine mihrabiye eklenmiştir. Güney ve batı cepheleri korkuluklarla çevrelenmiştir ve avlu betonla kaplanmıştır. Harim duvarları ahşap ile kaplanmıştır (http-57). Artuklu Beyliği'nin ve Mardin'in tarihine ilgi duyanların sıklıkla ziyaret ettiği yerlerden biri olarak dikkat çekmektedir (Kuzu, 2020). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Necmeddin Külliyesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin külliyei gezme süresi 25 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 9: Necmeddin Külliyesi

Kaynak: http-58.

2.1.3.2.10. Eminateddin Külliyesi

Eminateddin Külliyesi Mardin'in merkezinde yer alan medrese, mescit, namazgah, hamam, çeşme, zaviye gibi birçok farklı yapıdan oluşan bütün bir yapıdır. Yapının çeşmesi ve mescidi işlevini halen sürdürmekte, zaviyesi ise ev olarak kullanılmaktadır. Külliyeinin yapımında moloz ve kesme taşların kullanılmıştır ve süsleme açısından zengin olmayan bir yapı olarak dikkat çekmektedir. Anadolu'da

inşa edilen ilk külliyelerden biri olan Eminateddin Külliyesi 12.yy'da yapılmıştır. 11 metre çapında bir kubbe ile örtülmüş kare bir mekandır (Şengül, 2017). Külliye, Artuklu Beyliği'ne tarihlenmektedir ve hükümdar Necmeddin İlgazi'nin kardeşi olan Eminateddin için yaptırıldığı rivayet edilmektedir Medrese üç açıklıklı bir girişten sonra batıda tek, doğuda iki bölümlü olmak üzere dikdörtgen ve çapraz tonozlarla örtülü iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Camisi dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır ve taş döşeli platform ekinde bir namazgahı bulunmaktadır. Namazgah mihraplı ve taş döşeli yüksek platform da yeni korkuluklara sahiptir. Külliye'nin hamam yapısı Mardin'in en eski hamamı olarak bilinmektedir ve su ile tedavi amacıyla da kullanılmaktadır (http-59). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Eminateddin Külliyesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin külliye'yi gezme süresi 25 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 10: Eminateddin Külliyesi

Kaynak: http-60.

2.1.3.2.11. Malabadi Köprüsü

Tarihi açıdan büyük önem arz eden Malabadi Köprüsü, Diyarbakır ve Batman sınırındadır. Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde yer alan Malabadi Köprüsü, Dicle Nehri'ne bağlanan Batman Çayı üzerindedir. Artuklu Beyliği döneminde hükümdar Timurtaş bin İlgazi Artuk Bey'in emriyle yaptırılmıştır. Sivri ana kemeriyle en büyük kemer açıklığına sahip taş kemer köprüsü olan Malabadi Köprüsü, çeşitli restorasyon

alışmaları ile birlikte günümüze ulaşmıştır. Köprü üzerinde aslan, güneş ve insan figürleri yer almaktadır. Yapıldığı dönemde bütün kervanların köprüyü kullandığı rivayet edilmektedir ([http-61](http://61)). Köprünün etrafında dinlenme ve benzeri çeşitli ihtiyaçlar için odalar bulunmaktadır. Köprü, konaklama imkanı sunmasıyla Anadolu mimarisinde eşsiz bir işleve sahiptir. Ayrıca Malabadi Köprüsü UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'nde yer almaktadır (Halifeoğlu vd., 2011). İki yana eğimli ve kuzey-güney yönünde uzanan Malabadi Köprüsü, 38,60 metre açıklıktaki tek bir sivri kemer gözünden oluşmaktadır. Köprü uzunluğu 150 metredir ve genişliğu 7.20 metredir ([http-62](http://62)). Yksekliğu, su seviyesinden kilit taşına kadar 19 metredir. Köprüye yaklaşan kervanların ayak seslerinden tanınmasını sağlayan bir bağlantı sistemi de vardır. Köprüde nöbetçilik yapanlar dehlizler sayesinde uzaktan gelen ayak seslerini anlayabilmiştir. Yapımında renkli taşların kullanıldığı Malabadi Köprüsü'nn iki tarafında kale kapıları şeklinde demir kapılar bulunmaktadır. Köprünün sağ ve sol taraflarında pencereli odalar da yer almaktadır. Etraftaki korkuluklar kafes şeklinde çelikten yapılmıştır ([http-63](http://63)). Köprü mimarisiyle Bosna Hersek'te bulunan tarihi Mostar Köprüsü'ne de benzetilmektedir. Malabadi Köprüsü, Batman veya Diyarbakır'ı ziyaret edenlerin uğradığı bir eserdir ([http-64](http://64)). Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı bünyesinde Kara Yolları Genel Mdrlğu'ne bağlı olan Malabadi Köprüsü'nden geçiş creti alınmamaktadır ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin köprüyü gezme süresi 20 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 11: Malabadi Köprüsü

Kaynak: [http-65](http://65).

2.1.3.2.12. Niksar Ulu Cami (Melik Gazi Cami)

Melik Gazi Cami şeklinde de anılan Niksar Ulu Cami, 1145 yılına tarihlendirilmekte ve Nizameddin Yağıbasan devrinde yaptırıldığı düşünülmektedir. Hükümdar olarak Nizameddin Yağıbasan'ın yaptırdığı düşüncesinin yanı sıra, Çepnizade Hasan Bey'in bu camiyi yaptırdığına dair rivayetler de bulunmaktadır (http-66). Dikdörtgen bir plana sahip olan caminin doğu kısmı kuzey duvarı ile birleşiktir. Nefler arasında orta nef kısmı daha yüksek ve daha geniş olup, üçüncü birimi kubbe ile örtülüdür. Geriye kalan birimlerin çapraz tonozlar ile örtülü olduğu ve sivri kemerlere oturan 24 ayağı taşıdığı bilinmektedir. Dış cephesinde düzensiz payandalar yer almakta, mihrap ve diğer kısımlarda ise sıralı pencereler bulunmaktadır. Basamaklar ile ulaşılan bir bahçesi bulunan caminin kuzey cephesinde bulunan son cemaat yeri iki duvar ile kapatılmıştır (Denkhalbant, 2013). Caminin batı cephesine bitişik olan minare kesme taştan, sekizgen prizma biçiminde bir kaideye oturmakta, pabuç kısmından itibaren tuğla örgülü ve daire kesitli olarak devam etmektedir (http-66). Niksar Ulu Cami, Anadolu Türk mimarisinde çok destekli, ahşap çatılı eski tip cami tasarımının gelişmesi sonucunda ortaya çıkan ve 14. yüzyılın sonlarında Bursa Ulucami ile en parlak örneğini veren, bağımsız örtü unsurları ile donatılmış çok mekânlı cami tasarımının ilk örneklerinden biri olması açısından önemlidir (Denkhalbant, 2013). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Niksar Ulu Cami'ye giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiyi gezme süresi yarım saat olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 12: Niksar Ulu Cami

Kaynak: http-67.

2.1.3.2.13. Kayseri Ulu Cami

Danışmendliler Beyliği'nin başkenti olarak bilinen Kayseri şehir merkezinde yer alan Kayseri Ulu Cami'ni, Melik Mehmet Gazi tarafından 1134-1143 yılları arasında yaptırıldığı düşünülmektedir. Aynı zamanda Cami-i Kebir ya da Sultan Camisi olarak da anılan bu cami, en eski Anadolu beylikleri yapılarından biri olma özelliğini taşımaktadır. Mimari olarak Selçuklu tarzını yansıtmaktadır. Dikdörtgen plana sahiptir. Doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç kapısı bulunan caminin kuzey kapısının kanatları Ankara'da Etnografya Müzesi'nde yer almaktadır ([http-68](#)). Birçok onarım çalışmasına tanık olan caminin, minare kısmı, kubbe kısımları bu çalışmalarda tamir edilmiştir. Bölgede yaşanan doğal afetlerden etkilenen mimari yapının oldukça sade bir görünüme sahip olduğu bilinmektedir. Türk-İslam mimari yapısının özelliklerini taşıyan Kayseri Ulu Cami'nin inşasında devşirme taşların kullanıldığı minaresinin ise camiden daha sonra inşa edildiği söylenmektedir. Ayrıca caminin inşasına dair bir söylenti bulunmaktadır. Danışmendliler Beyliği'nin hükümdarı Melik Mehmet Gazi cami inşa edilirken ustaların hiçbir kimseden yardım almamasını, caminin bütün masraflarını kendisinin karşılayacağını belirttiği bilinmektedir. İnşaat sürerken yaşlı bir kadının burayı ziyaret ettiği ve elinde yedi adet tuğla getirip, caminin yapımında kullanılmasını rica ettiği fakat bu isteğinin kabul olmadığı söylenmektedir. Rüyasında bu kadını gören hükümdar, ustalardan yaşlı kadın bulmalarını ve tuğlaların caminin yapımında kullanmalarını istediği rivayet edilmektedir. Bu yedi tuğlanın halen caminin üst kısımlarında yer aldığı bilinmektedir ([http-69](#)). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Kayseri Ulu Cami'ne giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 25 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 13: Kayseri Ulu Cami

Kaynak: <http-70>.

2.1.3.2.14. Kayseri Gülük Cami

Kayseri'nin Melikgazi ilçesinde bulunan Gülük Cami, 12. yüzyılda inşa edilmiş olup halen kullanılmaktadır. İsminin camiye yaptıran Köllük Şemseddin'den geldiği düşünülmekte, yanındaki medrese ve hamam ile birlikte bütün bir yapı olarak dikkat çekmektedir. Binanın güney cephe duvarında iki alt ve üç üst penceresi vardır. Bu pencerelerden biri alt ve üst cami bölümüne diğerleri ise medrese bölümündedir. Medrese bölümüne giriş cami kapısına 8 metre uzaklıktadır. Batı cephesinde yer alan alt pencere ise iki katlı medresenin üst odalarına aittir. Doğu cephe duvarı ise zeminde 2,5 metre yükseklikte dört adet dikdörtgen pencere vardır. Sade yapısıyla bilinmekte olan caminin içindeki çini mihrabı bu durumu tersine çevirmiş, caminin süs açısından zengin bir görüntüye sahip olmasını sağlamıştır (<http-71>). Caminin mihrap bölümü kare mekandan oluşmaktadır. Kemerlerin aralarında bulunan tuğladan yapılmış üçgen nişlere oturtulmuştur. Caminin kapı kemiği, dokuz adet ince yontu taşından yapılmıştır ve üzerinde rozet ile 1335 yılına ait bir kitabe yer almaktadır. Danişmendliler Beyliği'nin dönemine tarihlenen yapı, yapımından sonra onarımlar görmüş, 1970'lerde restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Medresenin bugün yapı ile birlikte yer alması da bu restorasyon çalışmalarının ürünüdür (<http-72>). Diyanet İşleri

Başkanlığı'na bağlı olan Kayseri Güllük Cami'ne giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 25 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 14: Kayseri Güllük Cami

Kaynak: <http-73>.

2.1.3.2.15. Kayseri Melik Mehmet Gazi Türbesi

Kayseri Ulu Cami'nin yanında yer alan Melik Mehmet Gazi Türbesi'nin 1143 yılında Danişmendliler Beyliği'nin hükümdarı olan Melik Mehmet Gazi adına yapıldığı bilinmektedir. Dikdörtgen bir plana sahip olan yapıda türbenin avlu kısmına merdivenler sayesinde iniş yapılabilir (http-74). Türbenin alt bölümünde Melik Gazi'nin naaşını ile birlikte üç adet mumya bulunmaktadır. Mumyalığın üstünde sandukanın bulunduğu üst kat ince ve yassı tuğlalar kullanılmıştır. Tamamen tuğladan yapılmış kümbet, çeşitli geometrik şekillerde dizilmiş, tuğla kaplamaları ile çok itinalı bir işçilik örneği göstermektedir (http-75). Kesme taştan, yerden 75–80 cm yüksekte bir kare kaide üzerinde dört köşe tamamıyla tuğladan yapılmış kümbet, çeşitli geometrik şekillerde (baklava ve zikzak) dizilmiş, tuğla kaplamaları ile donatılmıştır. Geometrik tuğla süslemeleri ve her cephenin iki yanında dar ve uzun, mukarnashı nişleri ile bir erken devir karakteri göstermektedir. Türbenin dört cephesine birer mazgal pencere açılmıştır. Bu mazgal pencerelerin bulunduğu cepheler dikdörtgen çerçeve içerisinde sivri kemerli, kabartma silmelerle bölümlere ayrılmıştır.

Kitabesinin yer almadığı türbenin ön kısmı medrese olarak işlev görmektedir (<http-76>). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Kayseri Melik Mehmet Gazi Türbesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin türbeyi gezme süresi 20 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 15: Kayseri Melik Mehmet Gazi Türbesi

Kaynak: <http-77>.

2.1.3.2.16. Yağıbasan Medresesi (Niksar)

Anadolu'da inşa edilmiş en eski medreselerden biri olarak bilinen Niksar Yağıbasan Medresesi, Niksar Kalesi'nin yanında yer almakta 1158 yılına tarihlenmektedir. Kapalı avlulu medrese planına sahiptir ve 11 metre çapındaki bir kubbe ile örtülüdür. Medresenin revağı bulunmamakta, iki eyvanlı ve kapalı bir avluya sahiptir. Dağ yamacına doğru yaslanan medresenin simetrik olmayan bir durumu bulunmaktadır. Avludaki iki eyvandan doğudaki tam giriş ekseninde değildir. Kuzeydeki eyvanın yanlarında birer tane küçük, köşelerde de kuzeye doğru çıkıntılı daha büyük ölçüde dikdörtgen planlı bir mekan yer almaktadır. Avlunun batısında ise yan yana üç hücresi bulunmaktadır. Güneyde ise altı hücrenin olduğu bilinmektedir. Ayrıca tıp eğitimi verilmesi açısından öncü bir medrese olarak kabul edilmektedir. Niksar Yağıbasan Medresesi demirhane, depo, dükkan gibi farklı işlevler nedeniyle de

kullanılmıştır (http-78). İnşa sürecinde Niksar Kalesi'nin surlarından faydalanılmış, dört köşeli olarak planlanmış bir yapıdır. Medresenin kitabesinin bulunmamasıyla birlikte, halk arasında Niksar'da Melik Gazi Türbesi'nde bulunan bir kitabenin buraya ait olduğu düşünülmektedir (Kuran, 1968). Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Niksar Yağbasan Medresesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin medreseyi gezme süresi 45 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 16: Yağbasan Medresesi

Kaynak: http-79.

2.1.3.2.17. Yağbasan Medresesi (Tokat / Merkez)

Tokat şehir merkezinde bulunan Yağbasan Medresesi, Danişmendliler Beyliği hükümdarı Nizamettin Yağbasan tarafından inşa ettirilmiştir. Aynı zamanda Çukur Medrese adıyla da anılan Yağbasan Medresesi, Anadolu'da inşa ettirilmiş ilk medreselerden biridir ve kapalı avlulu olma özelliği ile de ilk örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Yapımında süsleme yer almamaktadır ve moloz taş kullanılmıştır. Yağbasan Medresesi 1151-1152 yılları arasına tarihlenmektedir. Küçük, büyük tonozlu odalara sahiptir. Girişte eyvan kısmının karşısında dersane işlevi gören bir eyvan ve mescit bulunmaktadır (http-80). Avluda yer alan kubbenin çapı 14 metre olarak bilinmektedir. Yağbasan Medresesi bu özellikteki üç medreseden biri olması özelliğiyle dikkat çekmektedir. Medreseyi 1250'li yıllarda Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus'un tamir ettirdiği de rivayet edilmektedir. Medrese günümüzde kısa süreliğine Türk Bilim Tarih Müzesi olarak işlev görmektedir (http-78). Kültür ve

Turizm Bakanlığı'na bağılı olan Yağbasan Medresesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin medreseyi gezme süresi 45 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 17: Yağbasan Medresesi

Kaynak: [http-81](http://81).

2.1.3.2.18. Melik Gazi Türbesi

Tokat'ın Niksar ilçesinde yer alan Melik Gazi Türbesi'nin inşa edildiğı tarihi bilinmemektedir. Niksar fatihi Melik Ahmet Gazi'nin naaşının bulunduğu türbe olarak bilinmektedir ([http-82](http://82)). Tek bir kubbe ile örtülü olan türbe dikdörtgen planlıdır ve kubbeye geçiş Türk üçgenleri ile yapılmıştır. Melik Gazi Türbesi'nin kubbesi sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur. Türbeye giriş çift kanatlı olan ahşap kapıdan yapılmaktadır ([http-83](http://83)). Girişin yanlarında dikdörtgen biçimli iki penceresi vardır ve sivri kenarlı bir alınlığa sahiptir. Basık kemerli giriş kapısının hemen üzerinde profil demetleri ile sınırlanmıştır ve enine dikdörtgen kitabe boşluğu bulunmaktadır. Kapı ve iki pencerenin çevresi beyaz damarlı siyah mermerle kaplanmıştır. İç mekanda kuzey duvarındaki pencereler sivri kemerli bir niş içine alınmıştır. Güney duvarında bir mihrap ve mihrabın üzerinde küçük bir pencere bulunmaktadır. Kubbeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Kubbeye geçişin hemen altındaki hayli geniş bir ayet kuşağı doğu, batı ve güney cephelerini dolanmaktadır. Evvelce şebekeli olduğu kaydedilen sanduka yerinde şimdi düz ahşap bir sanduka bulunmaktadır. Yapının zarar görmesi

sonucunda çatısı kiremitle ve ahşapla kaplanmıştır. Yapımında kesme taş, moloz, tuğla kullanılmıştır. Türbenin kuzey kısmı bütünüyle taş kaplamadır. Danişmendliler Beyliği'nin bir eseri olarak bilinen bu yapı geçirdiği onarım ve bakım çalışmaları sayesinde halen ayaktaadır (Çal, 1991). Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Melik Gazi Türbesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin türbeyi gezme süresi 15 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 18: Melik Gazi Türbesi

Kaynak: [http-84](http://84).

2.1.3.2.19. Hazreti Süleyman Cami

Diyarbakır'ın Sur ilçesinde, Saray Kapı'nın yanında bulunan cami, ayrıca Murtaza Paşa Cami, Halid bin Velid Cami, Nasırıyye Cami ve Kale Cami gibi isimlerle de anılmaktadır. İnaloğulları Beyliği dönemine tarihlendirilen caminin inşa edildiği tarihe ilişkin net bir bilgi bulunmamaktadır (Haspolat, 2014). Caminin en önemli özelliklerinden biri, Diyarbakır'ın Hz. Ömer döneminde fethin gerçekleştiği yerin başlangıç noktası olmasıdır. İslam komutanlarından Halid bin Velid'in oğlu olan Süleyman hazretleri ve birçok sahabenin de burada defnedildiği bilinmektedir. Dini açıdan önemli bir çekim merkezi olan cami birçok kez onarım görmüştür. İçerisinde

birden fazla çeşme ve türbe yer alan caminin kuzey kısmında son cemaat yeri bulunmaktadır. Cami, siyah bazalt taş kullanılarak inşa edilmiştir. Minaresi kare gövdelidir. Cami süslemelerinde palmetlerin işlemleri dikkat çekmektedir. Minarenin doğu yönünde yer alan kitabenin diğer kitabelere göre daha sağlam durumda olduğu bilinmektedir. Birçok devlete ve beylik dönemine tanıklık etmiş eserin, halen ayakta olması tarihi açıdan oldukça önemlidir. Caminin, bugünkü haline gelmesinde Silahdar Murtaza Paşa'nın payı büyüktür (http-85). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Hazreti Süleyman Cami'ye giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 15 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 19: Hazreti Süleyman Cami

Kaynak: http-86.

2.1.3.2.20. Hazreti Ömer Cami (Ömer Şeddat Cami)

Diyarbakır'ın Sur ilçesinde yer alan Hz. Ömer Cami, ayrıca Ömer Şeddat Cami olarak da isimlendirilmektedir. Caminin dikdörtgen bir yapısı bulunmakta ve iç kısmı üç bölümden oluşmaktadır. Mardin Kapısı'nın batısında surlara dayandırılmış bir durumda bulunan cami, Nisanoğlu Mueyyideddin Ebu Ali Hasan bin Ahmet tarafından yaptırılmıştır. Orta kısımda oval yarım küre şeklinde birer kubbe ile kapatılan cami, dışarıdan konumu nedeniyle düzensiz bir mimari yapı şeklinde görünmektedir (Baş,

2006). Caminin güney duvarını bir sur duvarı meydana getirmekte, kuzey kısmından bir kemerli kapı aracılığıyla caminin avlusuna giriş sağlanmaktadır. Caminin batı kısmında yer alan minberi ile mihrabı bazalt taştan yapılmıştır. Ek olarak doğu kısmında at nalı şeklinde kemerli bir mihrap daha bulunmaktadır. Cami avlusunun zemini bazalt taş döşemesine sahiptir ve avlunun kuzeydoğusunda bir çeşme yer almaktadır. Tarih boyunca Diyarbakır şehrinin önemli bir parçası olan cami, birçok medeniyetin ve devletin kullandığı bir ibadet merkezi olması nedeniyle ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir (http-87). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Hazreti Ömer Cami'ye giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 15 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 20: Hazreti Ömer Cami

Kaynak: http-88.

2.1.3.2.21. Divriği Kale Cami

Anadolu'ya yerleşen Türklerin en eski yapılarından biri olarak görülen Divriği Kale Cami, uçurumun kenarında yer alması nedeniyle eşsiz bir manzaraya sahiptir. Yaklaşık 840 yıldır ayakta olan cami çini süslemeleri ile dikkat çekmektedir.

Süleyman Şah oğlu Emir İshak tarafından 1180-1181 yıllarında yaptırılmıştır. Mimarı Magaralı Firuz'dur (http-89). Anadolu'nun ilk çini süsleme örnekleri Divriği Kale Cami'nde yer almaktadır. Cami yöresel kırmızı renkte taştan yapılmıştır. Sade ve küçük olan yan kapısı tamamı ile taştan yapılmıştır. Kapısında kıvrık dal şeklinde, rumi ve palmet şeklinde bitki figürleri yer almaktadır. Mimari özellik olarak Selçuklu ve Karahanlı mimari özellikleri taşıyan yapıda, geometrik süslemeler ve bitkisel motifler yer almaktadır. Dış görünümü açısından da zengin bir yapı olarak bilinen Divriği Kale Cami mukarnas ve yivli kaval silmeler ile dikkat çekmektedir. Ayrıca cami, Türklerin Anadolu'yu fethinden sonra yapılan minberli cuma camilerinden onarılmayan, özgün mimarisiyle en eski tek örneği olma özelliğini taşımaktadır (http-90). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Divriği Kale Cami'yi ziyaret etmek ücretsizdir. İbadete açık durumda olmayan camiyi ziyaretçilerin gezme süresi 15 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 21: Divriği Kale Cami

Kaynak: http-91.

2.1.3.2.22. Divriği Kalesi

Divriği Kalesi'nin Mengüçlü Beyliği döneminde Süleyman Seyfeddin Şahinşah tarafından 1181 yılında yaptırıldığı düşünülmektedir. Kalede bulunan

kitabeye göre mimarın Megaralı Hasan bin Firuz olduğu belirtilmektedir. Duvarları, ite ve dışta kalın sıvayla örülen caminin ta kapısı, Anadolu ta kapılarının ilkidir. Caminin inşasında taş oyma sanatının Türk mimarisinde gelişmesine katkıda bulunmuştur. İki bölümden oluşan kalenin kesme taştan yapıldığı bilinmekte ve günümüze sadece surlarının bir kısmının ulaştığı grlmektedir. Kuleler ile desteklenen yapıda sarnıçlar, su kuyuları, cephanelikler, ambarlar ve askeri malzemelerin depolandığı bölümler gibi birçok eklenti dahil edilmiştir (http-92). Kalenin aşağısında altı deresi yer almakta ve buraya merdivenler yardımı ile iniş gerçekleştirilmektedir. Kalenin yüksek yere inşa ettirilmesinin sebebi savunma açısından daha rahat olacağı düşüncesidir. Kalenin surlarının cephesi şehre doğru bakmakta, kalenin kapıları da şehre doğru açılmaktadır (Sakaoğlu, 2005). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Divriği Kalesi'ne giriş ücretsizdir. Divriği Kalesi ziyarete açıktır ve ziyaretçilerin kaleyi gezme süresi 30 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 22: Divriği Kalesi

Kaynak: http-93.

2.1.3.2.23. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası

Sivas'ın şehir merkezine 152 km uzaklıkta, Divriği ilçesinde yer alan Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Mengüçlü Beyliği dönemi hükümdarı Ahmed Şah ve eşi Melike Turan Melek tarafından inşa ettirilmiştir. Anadolu'da bir kadın ve bir erkeğin ortak olarak yaptırıldığı düşünülen ilk eser olarak dikkat çekmektedir. Mimarı Ahlatlı Hürrem Şah olan bu külliye'nin 1228-1243 yılları arasında yaptırıldığı düşünülmektedir. Ahlatlı Hürrem Şah'ın yaptığı tek eser olarak bilinen Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası içerisinde yemekhane, hastane, mahkeme salonu, sebil ve konuk evi gibi birçok yapı yer almıştır. Fakat günümüze ulaşan sadece darüşşifa ve cami kısmı olmuştur (Yıldırım ve Yüksek, 2024). Yapıdaki ahşap işçiliğinin ustalığı, süslemeleri ve simetrisi oldukça dikkat çekmekte ve mihraptaki taş işçiliği de büyük bir ustalık örneği olarak görülmektedir. Yapının diğer bir bölümü olan darüşşifanın inşa edildiği dönemin tıp şartlarına elverişli olduğu ve burada su sesi ile tedavi dahil olmak üzere birçok farklı tedavi yönteminin de uygulandığı bilinmektedir (Taşkiran, 2024). Yapının kendine özgü birçok özelliğinin olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de asimetrik gözüken bezemelerdeki şekillerin bir daha tekrarının bulunmamasıdır. Kapılarda gölge şeklinde beliren namaz kılan silüetinin de ilgi çekici olduğu, ziyaretçilerin sadece bu ilginç görüntüyü görmek için buraya geldikleri bilinmektedir. UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne 1985 yılında katılan bu yapı ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı makamının da koruması altında yer almaktadır (http-94). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'na giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nı gezme süresi bir saat olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 23: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası

Kaynak: <http-95>.

2.1.3.2.24. Sitte Melik Türbesi

Mengüçlü Beyliği'nin hükümdarı Süleyman Seyfeddin Şahinşah tarafından 1195 yılında inşa ettirilen, Sitte Melik Türbesi, Sivas'ın Divriği ilçesinde yer almaktadır. Sekizgen bir plana sahip olup, piramidal külahlarla örtülü bir yapısı bulunmaktadır. Doğu, batı ve güneybatı yönlerde üst bölümde mazgal pencereler yer almaktadır. Sekizgen gövdenin güney yüzünde giriş açıklığına yer verilmiştir. Girişin iki yanındaki yüzeylerde iki çıkma niş kullanılmıştır. Kesme taştan yaptırılan türbenin süslemeleri dikkat çekmektedir (<http-96>). Kapı söveleri, lento taşı, mukarnas kavsaranın yan yüzeyleri ve üst kısmı, birbirini kesen sekizgen motiflerle süslenmiştir. Kavsara kemerinin iki köşesinde birer rozet bulunmaktadır. Uzun nişleri bulunan yapı Divriği Kalesi ve Divriği Çarşısı arasında bulunmaktadır. Geometrik motifler ve farklı süslemelerle kaplanmıştır. İnce detayların yer aldığı bu eser günümüze ulaşmıştır. Bölgeye gelen ziyaretçilerin ilgisi çekmeye devam etmektedir (<http-97>). Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Sitte Melik Türbesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Ziyaretçilerin türbeyi gezme süresi 15 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 24: Sitte Melik Türbesi

Kaynak: <http-98>.

2.1.3.2.25. Erzurum Ulu Cami

Erzurum'un Yakutiye ilçesinde yer alan Erzurum Ulu Cami Saltuklu Beyliği hükümdarı Nasreddin Aslan Mehmet tarafından 1179 yılında inşa ettirilmiştir (Yurttaş, 2001). Aynı zamanda Saltuklu Beyliği'nin geleneğinden ötürü Atabey Camisi ismiyle de anılan bu caminin üst örtüsü mihrap duvarına dikey şekilde yapılmıştır. Toplamda yedi neften meydana gelen caminin dikdörtgen şeklinde bir payenin üzerine oturtulmuştur. Caminin iç mekanında üst örtüsünü taşıyan 47 payenin 19'u duvarlara bitişik 28'i ise bağımsızdır. İçerideki ayaklar birbirine kademeli kemerler ile bağlanmaktadır. Ortadaki dört büyük kemerin oluşturduğu kare alan, yukarı doğru daralan mukarnas dolgulu tonozla bunun güneyindeki aynalı çapraz tonoz caminin farklı örtü sistemleri olarak dikkat çekmektedir. Mihrap önünde dört yönde kademeli sivri kemerler üzerine oturan ahşap kırlangıç kubbe, Erzurum yöresine özgü bir örtü olduğu için farklılık göstermektedir. Caminin iç mekanındaki diğer bölümler beşik tonozludur. Çatıyla kapatılmış olan üst örtü dıştan düz dam şeklinde görülmektedir. Caminin iç mekanındaki taşıyıcılar üst örtü özelliklerine göre farklı form, ölçü ve özelliklerde yapılmıştır. Orta sahnın yan sahnalara göre farklı tutulmuştur. Yanlardaki sahnalar birbirlerine benzer formlarda yapılmıştır. Osmanlı döneminde IV.

Murat tarafından tahıl ambarı ve depo olarak kullanılan cami beş kez restore edilmiştir. Toplamda 40 sütuna sahip olan caminin 1860 yılı onarımına ait kitabesi mihrabın iki yanında yer almaktadır. Mimaride kırılmalı kubbe adı verilen pandantifli bir kubbe tarzı ile örtülen cami, Erzurum şehrinin en büyük camisi olarak dikkat çekmektedir (http-99). Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Erzurum Ulu Cami'ye giriş ücretsizdir ve ibadete açıktır. Ziyaretçilerin camiye gezme süresi 45 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 25: Erzurum Ulu Cami

Kaynak: http-100.

2.1.3.2.26. Tepsi Minare

Erzurum Kalesi'nin güneybatısında yer alan Tepsi Minare'nin Saltuklu Beyliği hükümdarı Ebul Muzaffer tarafından yaptırılmıştır. Kitabesine göre 12. yüzyılın ilk yarısındaki dönemde yaptırıldığı anlaşılmakta, Erzurum Kalesi'nin içerisinde yer alan kale mescidinin minaresi olduğu rivayet edilmektedir. Tarih boyunca Tepsi Minare olarak anılan bu yapı sonrasında içerisine saat konulması nedeniyle halk arasında Saat Kulesi şeklinde de isimlendirilmektedir. Fakat bu durum hem tarihi açıdan hem de mimari açıdan uygun bulunmamakta ve yapının Tepsi Minare olarak anılmasının daha doğru olarak düşünülmektedir. Üç farklı renkte olan kesme taşlardan yapılan

minarenin tuğladan yapılmış silindir şeklinde gövdesi yukarıya doğru daralarak devam etmektedir. Minarenin iç kaleye doğru açılan kapısının sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Tuğla olan gövde kısmı sepet örgü tarzında örülmüştür. Yapıya dahil edilen şerefenin mimari açıdan Barok tarzını yansıttığı ve sonra düzenlenen sütunların üst kısımları da ahşaptır. Kendine özgü bir yapıya sahip olan Tepsi Minare, Erzurum'un Yakutiye ilçesini ziyaret edenlerin mutlaka uğradığı bir yer olarak dikkat çekmektedir (<http-101>). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Tepsi Minare'ye giriş Erzurum Kalesi'nden yapılmaktadır. Erzurum Kalesi'ne giriş müze kart ile ücretsizdir. Müze kartı olmayan yerli ve yabancı ziyaretçiler için kaleye giriş ücreti 60 Türk lirasıdır. Ziyaretçilerin Tepsi Minare'yi gezme süresi bir saat olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 26: Tepsi Minare

Kaynak: <http-102>.

2.1.3.2.27. Mama Hatun Külliyesi

Mama Hatun Külliyesi Erzincan'ın Tercan ilçesindedir. 1192 yılında hayatını kaybeden Saltuklu hükümdarı II. İzzettin Saltuk'un kızı Mama Hatun adına yaptırılmıştır. Mimarı Ebu'n Nema bin Mufaddal'dır ve türbenin yanı sıra kervansaray, hamam, mescidiyle birlikte kompleks bir yapı özelliği göstermektedir (<http-103>). Türbe yapısının gövdesi dilimli bir şekildedir ve silindriktir. Konik bir külâh ile kapatılan gövdeye onu kuşatan yuvarlak çevre duvarı ile Anadolu'da başka

bir örneğine rastlanmayan bir plan ve mimari özelliğe sahiptir (http-104). Türbe kapısının yer aldığı bölümün üzerinde beş adet kitabe bulunmakta ve dört kitabe de Kuran-ı Kerim'den ayetler yer almaktadır. Hz. Muhammed ve halifelerin isimleri diğerinde de mimarın ismi yine burada bulunmaktadır. Sarı renge yakın bir kesme kireç taştan yapılan bu yapı iki bölümden meydana gelmektedir. Türbenin iki katlıdır ve üst katına yedi basamak ile ulaşılmaktadır. Geometrik motifler ve çeşitli dolgu, rozetler ile süslenen yapı, bu yönüyle de dikkat çekmektedir. Yapının geçirdiği restorasyonlar özgünlüğüne zarar vermiştir. Hamam ve mescidin kitabesi bulunmamaktadır. I. Dünya Savaşı sonunda yıkılan mescidin yerine daha sonra bir cami inşa ettirilmiştir (http-105). Anadolu'da yer alan en özgün özelliklere sahip yapılardan biri olarak kabul edilen Mama Hatun Külliyesi, inşa edildiği dönemden bu yana ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir (http-103). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Mama Hatun Külliyesi'ne giriş ücretsizdir ve ziyarete açıktır. Külliyenin cami bölümü ibadete açık değildir ve restorasyondadır. Ziyaretçilerin külliyei gezme süresi 45 dakika olarak öngörülmektedir.

Fotoğraf 27: Mama Hatun Külliyesi

Kaynak: http-106.

2.1.3.2.28. Üç Kümbetler

Anadolu'daki tarihi ve kültürel miraslar açısından değerlendirildiğinde Erzurum, sahip olduğu anıtsal yapılar ve kültürel miras çeşitliliği ile öne çıkan şehirlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Rabia Ana Mahallesi'nde Çifte Minareli

Medrese ile Erzurum Ulu Cami'nin g neyinde bulunan     K mbetler   hrin   ne   ıkan k lt rel miraslarıdır.     K mbetler; Emir Saltuk K mbeti, ikinci k mbet,     nc  k mbet ve Mehdi Abbas K mbeti   eklinde d rt k mbetten meydana gelmesine ra  men, Mehdi Abbas K mbeti dı ındakilerin birbirine benzer olması nedeniyle     K mbetler olarak anılmaktadır (Sa  s z ve   zgen, 2005).   e itli s slemelerden olu  an ve sekiz k   eli oldu  u bilinen k mbetin Saltuklu h k mdarı   zzettin Saltuk adına yaptırıldı  ı d    n lmektedir. Buradaki Emir Saltuk T rbesi'nin   zerinde de T rk Mitolojisinde yer alan fig rl r ile 12 hayvanlı T rk takvimine ait hayvan motifleri g r lmektedir.     K mbetlerde kartal, boynuzlu bo  a, ikiz ejder gibi motifler buna   rnek olarak verilebilir. Di  er iki k mbetin kitabesinin bulunmaması sebebiyle d nemi ve kimin adına yaptırıldı  ı bilinmemektedir ([http-107](#)). Anadolu'nun en erken yapılan k mbetlerinden biri olması nedeniyle   nemli bir yapı olan     K mbetler genel anlamda silindirik bir yapıya ve konik bir   ekle sahiptir. Altı k   eli yıldızların olu  turdu  u bezemelerle s sl d r. Erzurum'daki k mbetlerin cenaze kısımlarına dı  arıdan giri  in bulunmasına kar  ın Emir Saltuk K mbeti'nin bu kısmına i  eriden giri   sa  lanmaktadır. Bu   zelli  i ile di  er k mbetlerden ayrılan Emir Saltuk K mbeti T rk-  slam yapıları arasında e  siz bir yere sahiptir ([http-108](#)).     K mbetler 2013 yılında Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınmı  tır ([http-107](#)). K lt r ve Turizm Bakanlığı'na ba  lı olan     K mbetler'e giri     cretsizdir ve ziyarete a  ıktır. Ziyaret  ilerin     K mbetler'i gezme s resi 45 dakika olarak   ng r lmektedir.

Fotoğraf 28: Üç Kümbetler

Kaynak: <http-109>.

2.2. İlgili Araştırmalar

Alanyazın bölümünün ikinci kısmı ilgili araştırmalardan oluşmaktadır. Bu bölümde kültür rotası kavramı ve kültür rotası önerilerine ilişkin araştırmalar yer almaktadır.

Baştemur (2010) tarafından yapılan çalışmada günümüzde Teke Yarımadası olarak adlandırılan Likya Yolu'nun ve çevresinin turizm açısından potansiyeli araştırılmış, Likya Yolu'nun Avrupa Kültür Rotaları Listesi'ne girmesi önerilmiştir.

Karataş (2011) çalışmasında Likya bölgesindeki Kaş-Kekova güzergâhını temel almıştır. Bu alandaki kültürel peyzaj değerlendirilerek, kültür rotası ağının nasıl planlanacağına dair sonuçları belirtmiştir. Çalışmanın kültürel ve doğal miras açısından zengin bölgelerin sektör yönlendirmesi, sürdürülebilirliğin sağlanması için bir araç olacağı vurgulanmıştır.

Gök ve Kayserili (2013) tarafından yapılan çalışmada günümüze kadar korunmuş olan Erzurum evlerinde restorasyon işlemi yapılarak, kültürel değerlerin korunması ve kültürel turizm kaynağı olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Amasya, Safranbolu ve Mardin evleri gibi Erzurum evlerinin de

kültürel ve tarihi bakımdan bir turizm merkezi haline gelmesi gerektiği belirtilmektedir.

Durusoy (2016) tarafından yapılan çalışmada Milas ve Labraunda güzergâhında bulunan tarihi yol incelenmiştir. Bütüncül bir yaklaşımla Milas ve Labraunda arasındaki yolun korunması ve yönetimi değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında bir kültür rotası önerisi sunulmuştur.

Saka (2017) tarafından yapılan çalışmada Aeneas Kültür Rotası Çalıştayı tanıtılmıştır. Çalıştayda bölgedeki kültürel mirasın korunmasına yönelik yönetim planının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Kültürel unsurların koruma altına alınması ve sürdürülebilirliğin sağlanması vurgulanmaktadır.

Alkan (2018) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin Batı ve Güneydoğu bölümünün arasında yer alan ve önemli bir ulaşım yolu olan Kurtalan Ekspresi'nin turizm açısından işlevinin artması amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgularda Kurtalan Ekspresi güzergâhının turizm merkezi haline gelebileceği vurgulanmıştır.

Kavak (2019) çalışmasında Frig Yolu'nu ziyaret eden turistlerin demografik özelliklerini, seyahat alışkanlıklarını belirterek memnuniyet düzeylerini ve davranışsal niyetlerini tespit etmiştir. Doğa ve kültür turizmi temasında değerlendirilen Frig Yolu'nun geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Eriçok (2019) tarafından yapılan çalışmada kültürel ve tarihi açıdan değerli, coğrafi konum açısından önemli olan Van Gölü Havza'sında bir kültür rotası önerisi oluşturulması hedeflenmiştir. İlk olarak kültür rotası hakkında bir literatür taraması gerçekleştirilmiş, daha sonra ise havzanın kültürel ve tarihi dokusu incelenmiştir.

Özocak (2021) tarafından yapılan çalışmada Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eseri temel alınarak Halep Eski Şehri'ne yönelik bir kültür rotası önerisi hazırlanmıştır. Bölgedeki kültürel miras unsurları tespit edilerek, korunması ve onarılması vurgulanmıştır.

Bilgin (2021) çalışmasında İstanbul'un özgün ve zengin kültürel miras unsurlarının korunması, tanıtılması, yaşatılması amacıyla bir kültür rotası önerisi sunmuştur. Hazırlanan kültür rotası önerisinin Avrupa Konseyi'nin şartlarını karşılayabilecek durumda olduğu belirtilmektedir.

Özdemir (2022) tarafından yapılan çalışmada kültür rotalarının kültürel mirasın korunmasına yönelik katkılar vurgulanmıştır. Çalışma kapsamında Karia Yolu'nun da korunması adına gerekli kanun düzenlemelerinin yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Aksoy (2022) kültür rotalarının sürdürülebilir koruma ve kalkınma olanaklarını inceleyerek, Erzurum Tabyalarını Kültür Rotası kapsamında değerlendirmiştir. Araştırmada kültür rotaları belirlenirken bütün miras değerlerinin rota kapsamında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Fırat ve Erbaş (2023) tarafından yapılan çalışmada İstanbul Tarihi Yarımadası'ndaki açık ve kapalı sarnıçlar kültür rotası önerisi kapsamında değerlendirilmiştir. Oluşturulan kültür rotası önerisinin mekânsal planlama çalışmalarında ve su mirası öğelerinin sürdürülebilirliği sağlanarak gelecek nesillere aktarılması için katkıda bulunacağı belirtilmiştir.

Halaç ve Kelkit (2023) tarafından yapılan çalışmada SivasGoTürkiye kapsamında yer alan kültürel miras unsurları esas alınmıştır. Kültür rotası önerisi hazırlanırken yeni rota güzergâhı eklenmiştir. Sivas şehri kültürel, sosyal yönleriyle değerlendirilerek, kentin tarihi ön plana çıkartılmıştır. Çalışmanın kentte turizmin gelişmesine, kültürel miras bilicinin kazanılmasına ve kentin tanıtılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Tekin ve Can (2024) tarafından yapılan çalışmada Gönen sınırları içinde yer alan Artemea Yolu kültür turizmi ve ekoturizm kapsamında incelenmiştir. Rota güzergâhında bulunan kültürel miras değerleri ve turistik çekicilikler değerlendirilerek ekoturizm faaliyetlerine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Atasoy ve Çevik (2024) tarafından yapılan çalışmada Güney Marmara Zeytin Koridorundaki kültür turizm potansiyeli araştırılmıştır. Sürdürülebilir turizm yaklaşımı ile önerilen kültür rotası önerisinin bölgedeki kültürel miras unsurlarının gelecek nesillere aktarılması ve canlandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Hazırlanan kültür rotası önerisinin bölgede turizm hareketliliğine ve bölgenin tanınmasına katkı sağlayacağı belirtilmektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, Anadolu'nun kültürel tarihinde önemli bir yere sahip olan Birinci Dönem Anadolu Beylikleri tarafından inşa edilen mimari ve kültürel miras unsurlarının, günümüzde kültür turizmi kapsamında yeterince değerlendirilmediği tespitinden hareketle tasarlanmıştır. Beyliklerin bıraktığı bu kalıcı izlerin, hem bilimsel hem de turistik açıdan daha görünür hâle getirilmesi ve kültür turizmi içerisinde işlevsel bir yer edinmesi gerekliliği, araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, söz konusu mirasın sistemli biçimde tanıtımına katkı sunmak ve kültür turizmine entegre edilebilmesi için öneri niteliğinde bir kültür rotası geliştirmektir. Söz konusu rota ile hem yöre halkı ve yerel yönetimler için farkındalık oluşturulması hem de turist rehberlerinin anlatılarına temel teşkil edecek akademik bir altyapı sunulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda izlenen yönetime ilişkin bilgilere bu bölümde yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Soruları

Çalışmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma, sosyal, kültürel ve tarihsel olguların bütüncül ve derinlemesine incelenmesini mümkün kılması nedeniyle bu araştırmanın doğasına uygun bir yaklaşım olarak tercih edilmiştir. Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel miras unsurlarının, tarihsel bağlamı ve günümüzdeki turistik potansiyeliyle birlikte değerlendirilmesi süreci, yorumlayıcı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada iki temel soruya cevap aranmıştır. Temel araştırma soruları aşağıda yer almaktadır:

- Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel miraslar nelerdir?
- Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel miraslara yönelik bir kültür rotası hazırlanabilir mi?

Araştırma, nitel araştırma yöntemine bağlı şekilde doküman incelemesi temeline dayanmaktadır (Altunkaynak, 2020). Yapılan çalışmada, betimsel analiz yöntemi kullanılmış, Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel miraslar değerlendirilmiştir. Alanyazın taraması ile belirlenen destinasyonların turizm potansiyeli detaylı bir şekilde incelenmiş, hazırlanan kültür rotası önerisi ile elde edilen bulgularla desteklenmiştir.

Çalışmada, durum çalışması (case study) deseni kullanılmıştır (Aytaçlı, 2012). Bu desen, belirli bir olgunun ayrıntılı olarak incelenmesini sağladığı gibi, tarihî ve kültürel miras örneklerinin günümüzdeki durumunun değerlendirilmesine de imkân tanımaktadır. Bu kapsamda, Birinci Dönem Anadolu Beylikleri tarafından inşa edilen seçili yapılar, tarihî önemi, fiziksel durumu, turizm açısından erişilebilirliği ve tanıtımı bağlamında çok yönlü olarak ele alınmıştır. Çalışma Birinci Dönem Anadolu Beylikleri içerisinde yer alan Çaka Beyliği ve Tanrıvermiş Beyliği haricindeki diğer sekiz beyliğin tarih içerisindeki sınırları analiz edilerek hazırlanmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenin Birinci Dönem Anadolu Beylikleri ve bu beylikler döneminde inşa edilen kültürel miras unsurları (camiler, medreseler, kümbetler, kaleler, köprüler ve anıt mezarlar vb.) oluşturmaktadır. Birinci Dönem Anadolu Beylikleri, Malazgirt Zaferi'nin (1071) ardından Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan ve Türklerin bu coğrafyada ilk kez kök salmasını, yerleşik hayata geçişini, mimarî, kültürel ve idarî yapılar inşa ederek toplumsal düzen kurmasını sağlayan ilk siyasi oluşumlardır. Dolayısıyla, Anadolu'nun Türkleşmesi, İslamlaşması ve kültürel kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu yönleriyle, söz konusu beylikler yalnızca tarihsel değil; aynı zamanda kültürel miras ve turizm çalışmaları açısından da özgün ve değerli bir inceleme alanı sunmaktadır. Bu gerekçeyle, çalışmada kültürel miras temelli bir kültür rotası önerisi geliştirmek için evren olarak Birinci Dönem Anadolu Beylikleri tercih edilmiştir.

Araştırmanın örneklemi ise, bu evren içerisinde zaman, ulaşılabilirlik ve coğrafi bütünlük gibi ölçütler dikkate alınarak seçilen sekiz beylik oluşturmaktadır. Günümüzde hâlen izleri görülebilen kültürel miras unsurlarına sahip olan Artuklu Beyliği, Danişmendliler Beyliği, Saltuklu Beyliği, Mengüçlü Beyliği, İnaloğulları Beyliği, Dilmaçoğulları Beyliği, Ahlatşahlar Beyliği ve Çubukoğulları Beyliği söz konusu örneklemi oluşturmaktadır. Coğrafi olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine uzak olan Çaka Beyliği ve Tanrıvermiş Beyliği, diğer beyliklere kıyasla örneklem dışında bırakılmıştır. Bu iki beyliğe ait kültürel miras unsurları önemli olmakla birlikte, önerilen kültür rotasının Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoğunlaşması, rota üzerinde coğrafi sürekliliğin sağlanması ve uygulama sürecinde zaman, maliyet ve uygulanabilirlik açısından bu tercih yapılmıştır. Seçilen sekiz beylik, hem tarihî olarak kültürel miras üretiminde öncü rol oynamaları hem de

günümüzde fiziksel olarak ulaşılabilir ve belgelenebilir örneklerle sahip olmaları nedeniyle çalışmanın amacı doğrultusunda anlamlı ve temsili bir örneklem sunmaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Veri toplama süreci iki temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama doküman analizidir (Kıral, 2020). Bu aşamada Beylikler dönemine ait kültürel miras unsurları ile ilgili akademik yayınlar, arkeolojik raporlar, envanter kayıtları, müze ve koruma kurulu belgeleri, kültür rotası örnekleri, turizm tanıtım materyalleri ve ilgili internet kaynakları incelenmiştir. İkinci aşama gözlem aşamasıdır. Bu süreçte, çalışmada yer alan birçok kültürel miras alanı yerinde gözlemlenmiş ve gözleme ilişkin ölçümler, yapıların mimari özellikleri, bilgilendirme düzeyleri, çevresel düzenlemeleri kayıt altına alınmıştır. Gözlem süreci, yapıların fiziksel durumu, turistik erişilebilirliği ve bilgilendirme uygulamaları açısından değerlendirilmiştir. Gözlem yoluyla elde edilen birincil veriler ile alanyazından elde edilen ikincil veriler bir bütün olarak değerlendirilmiş, rota planlaması yaparken zaman, ulaşım ve yapıların günümüzde hala ayakta olma özellikleri dikkate alınmıştır.

Rota kapsamında yer alan durak noktaları, yapı türleri, konum bilgileri ve mevcut turizm olanakları tablolar aracılığıyla gösterilmiştir. Ayrıca, önerilen rota güzergâhı dijital harita üzerinde işaretlenerek görsel destek sağlanmıştır. Ziyaret noktaları belirlenirken yalnızca tarihî ve kültürel değerleri değil, aynı zamanda birbirlerine olan coğrafi mesafeleri de göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda, Google Haritalar üzerinden mesafe ve seyahat süresi hesaplamaları yapılmış; rota, tarihî süreklilik, coğrafi akış ve tematik çeşitlilik ilkeleri çerçevesinde yapılandırılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu yöntem çerçevesinde veriler önceden belirlenen temalar altında sınıflandırılmış ve anlamlandırılmıştır (Şeker, 2020). Analiz sürecinde şu temalar öne çıkarılmıştır:

- Beylik adı
- Kültürel miras yapısının türü (cami, medrese, kümbet vb.)
- Kültürel mirasın bulunduğu şehir ve konum
- Kültürel mirasın fiziksel durumu ve özellikleri

- Turistik erişebilirlik ve tanıtım/ziyaret durumu

Bu tematik yapı doğrultusunda, kültür rotasında yer alan yapılar seçilmiş ve beyliklerin coğrafi konumuna göre öneri niteliğinde bir rota tasarımı sunulmuştur.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Artuklu Beyliği, Danişmendliler Beyliği, Mengüçlü Beyliği, Çubukoğulları Beyliği, Dilmaçoğulları Beyliği, İnaloğulları Beyliği, Saltuklu Beyliği ve Ahlatşahlar Beyliği olmak üzere sekiz beylik temel alınarak hazırlanan kültür rotası, Tokat'ın Niksar ilçesinden başlayıp Mardin şehir merkezinde sona ermektedir. Rota boyunca yer alan duraklar, tarihi ve kültürel değeri temel alınarak seçilmiş; durakların ziyaret süreleri ile ulaşım olanakları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde oluşturulan rota önerisinin durak noktaları ve bu noktalar arasındaki mesafeler haritalar ile gösterilmektedir. Haritalar üzerinde küçük resimler kullanılarak ziyaret noktalarının görünümü belirtilmiştir. Rotadaki durak noktaları arasındaki mesafeler göz önüne alındığında ulaşım seçeneklerinin değişebileceği görölmektedir. Rotadaki ziyaret noktalarının bulunduğu bölgelerde hava, iklim koşulları, çevresel etkenler dikkate alınarak bisiklet ve yürüyüş şeklinde ilerlemeler gerçekleştirilebilir. Rota üzerindeki kültürel miras unsurları dokuz farklı ilde bulunmakta ve bu ziyaret noktalarının ait olduğu beylikler tablolar aracılığıyla gösterilmiştir. Alt rotaların belirlenmesi bu kısımda görölmektedir. Alt rotaların tamamlanması için bazı ilçe ve iller arası mesafelerde bisiklet ve yürüyüş ile ilerleme mümkün değildir. Bu nedenle ilçe ve iller arası geçişlerde otoyol ve grubun büyüklüğüne uygun taşıtlar kullanılmalıdır. Rotanın genel görünümü de ayrı bir harita ile gösterilmekte ve sonuç bölümünde değerlendirilmektedir.

4.1. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Tokat İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin başlangıç noktası Tokat ilinin Niksar ilçesi olarak belirlenmiştir. Ziyaret noktaları ve ait oldukları Beylik dönemleri Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Tokat İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

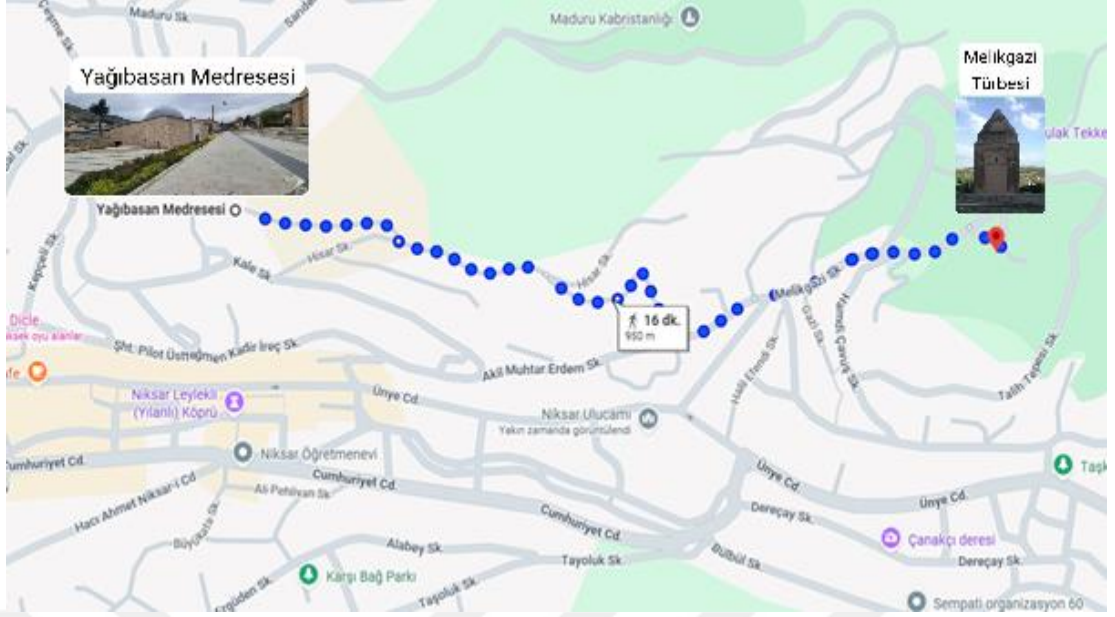
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Niksar Ulu Cami (Niksar / Tokat)	Danişmendli
Niksar Yağıbasan Medresesi (Niksar / Tokat)	Danişmendli
Melik Gazi Türbesi (Niksar / Tokat)	Danişmendli
Yağbasan Medresesi (Tokat / Merkez)	Danişmendli

Harita-1: Tokat İli Niksar Ulu Cami – Yağıbasan Medresesi (Niksar)

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

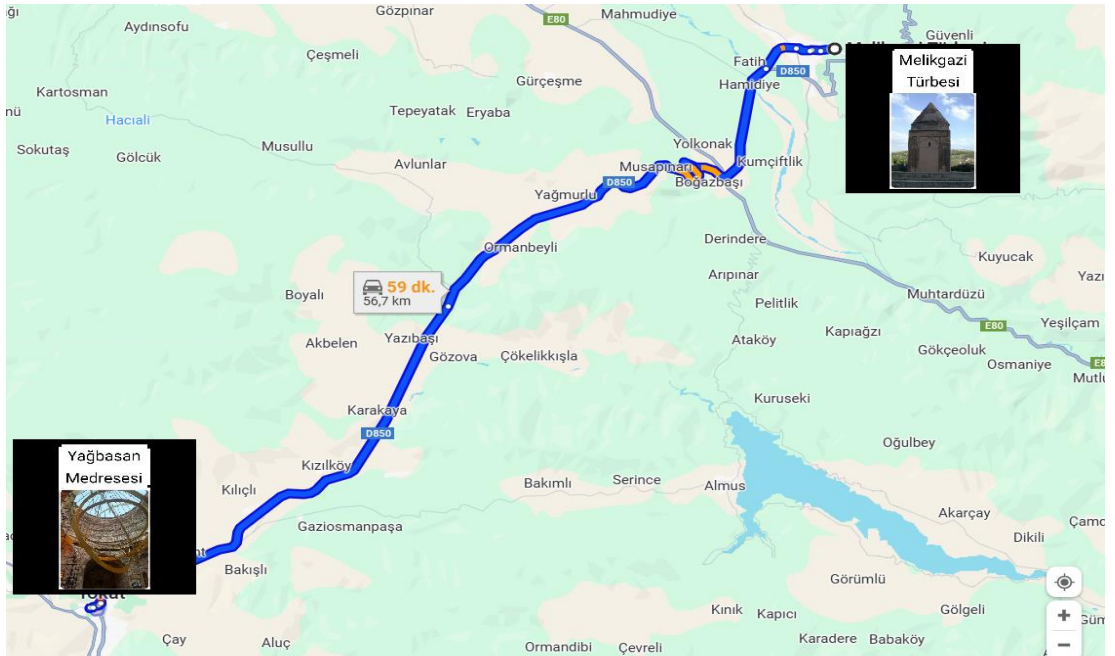
Hazırlanan kültür rotası önerisinde ilk ziyaret edilecek kültürel miras değeri Tokat ilinin Niksar ilçesinde bulunan Niksar Ulu Cami'dir. Niksar Ulu Cami'den yaklaşık 15 dakikalık bir yürüyüş ile sonraki ziyaret noktası Yağıbasan Medresesi'ne ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 900 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 1'de gösterilmektedir.

Harita-2: Tokat İli Yağbasan Medresesi – Melikgazi Türbesi (Niksar)

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

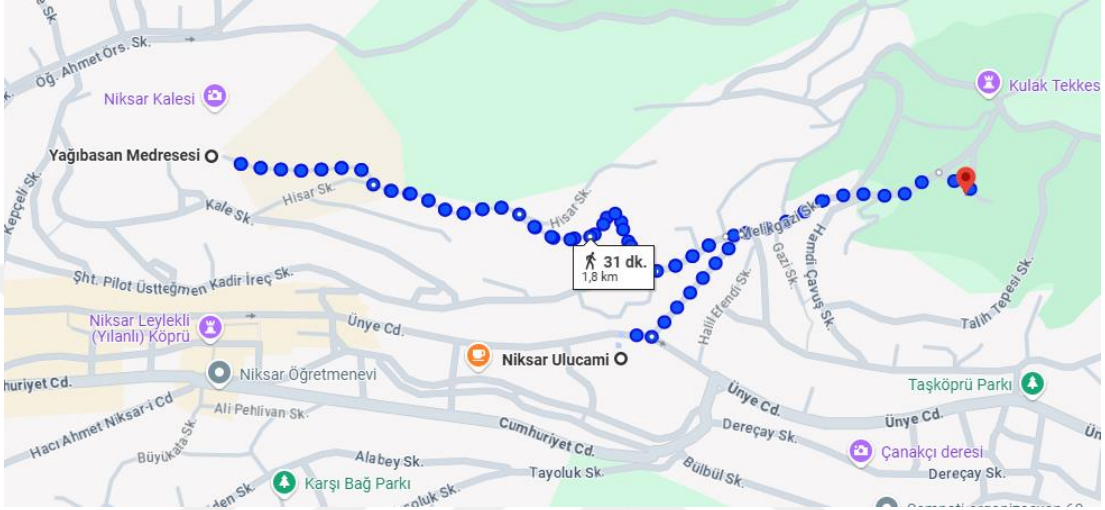
Niksar ilçesinde bulunan Yağbasan Medresesi'nden, aynı ilçede bulunan Melikgazi Türbesi'ne yaklaşık 16 dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 910 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 2'de gösterilmektedir.

Harita-3: Melikgazi Türbesi (Niksar) – Yağbasan Medresesi (Tokat, Merkez)

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

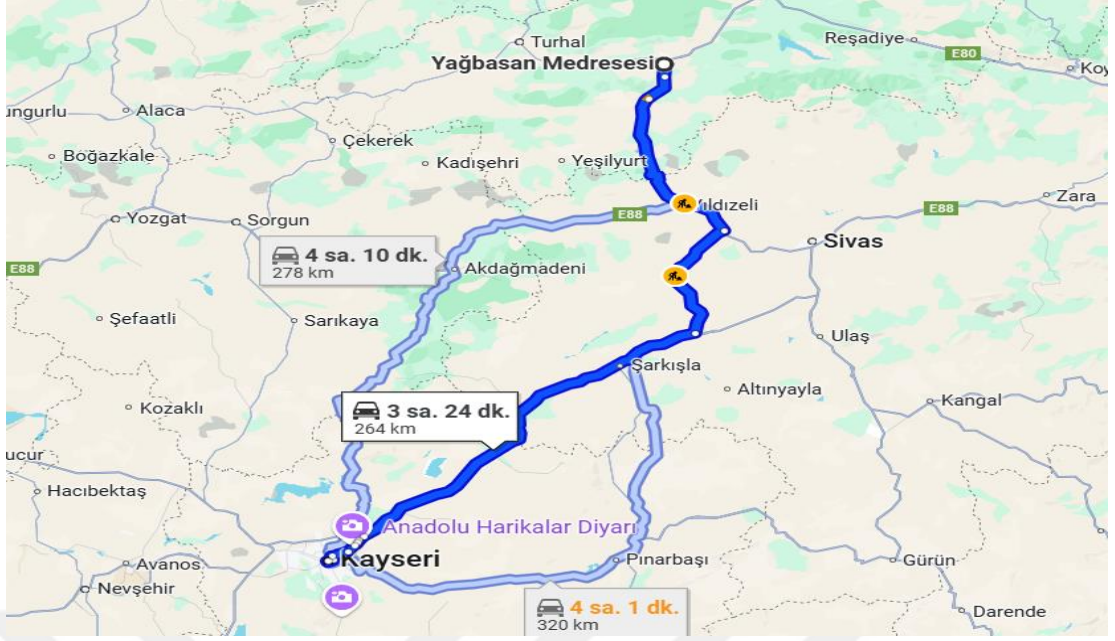
Niksar ilçesinde bulunan Melikgazi Türbesi’nden Tokat ili merkezinde yer alan Yağbasan Medresesi’ne sadece otoyol ile ulaşım imkanı bulunmaktadır. Rotanın bu kısmında araç ile seyahat edilmesi gerekmektedir. İki ziyaret noktası arasındaki araç mesafesi 56,7 km ve süresi yaklaşık bir saattir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 3’te gösterilmektedir. Hazırlanan önerideki alt rotanın ilk bölümü Yağbasan Medresesi ziyareti ile sona ermektedir.

Harita-4: Rotanın Tokat İli Niksar İlçesine Ait Yürüyüş Güzergahı

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında değerlendirilen Tokat ilinin kültürel miras unsurları ve izlenecek güzergâh harita ve açıklamalar ile belirtilmiştir. Rotanın ilk bölümü için yürüyüş mesafesi toplamda 1.8 km’dir. Tokat ili alt rotasının yürüyüş güzergâhına ait bilgiler Harita 4’te gösterilmektedir.

Harita-5: Tokat - Kayseri

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

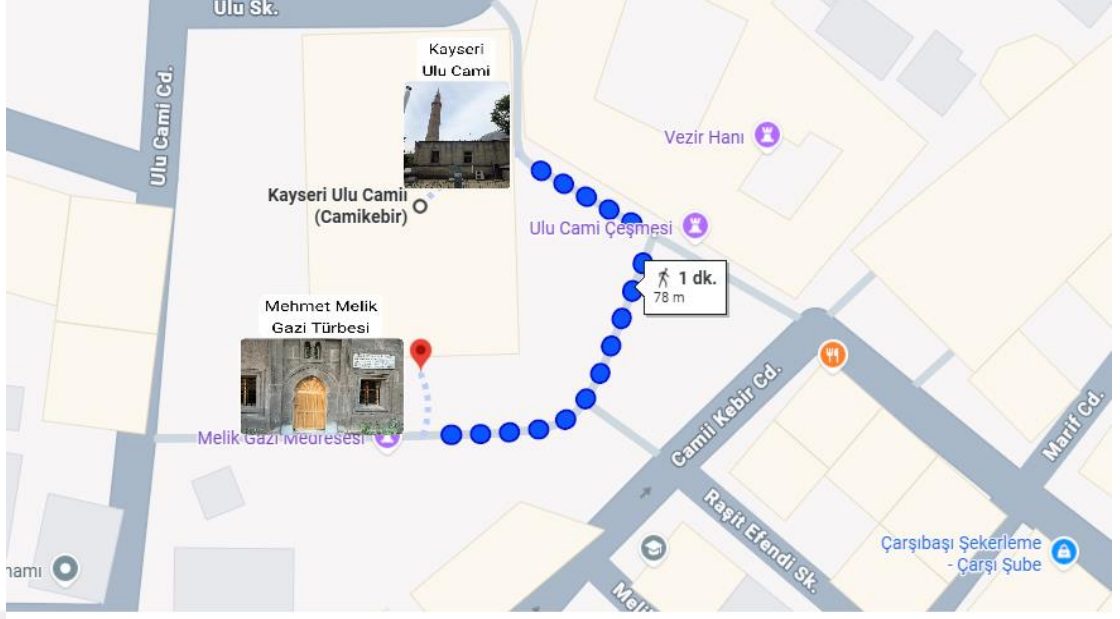
Rota güzergâhı devamında sonraki rotaya geçiş araç yolu ile mümkündür. Tokat il merkezinden, Kayseri ili merkez ilçesi Melikgazi'ye doğru araçla seyahat gerçekleştirilmelidir. İzlenecek rota Harita 5'te gösterilmektedir. İki il arasındaki uzaklık 264 km'dir ve yaklaşık üç buçuk saat sürmektedir.

4.2. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Kayseri İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin ikinci bölümünün başlangıç noktası Kayseri ilinin merkez ilçesi Melikgazi olarak belirlenmiştir. Ziyaret noktaları ve ait oldukları Beylik dönemleri Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Kayseri İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

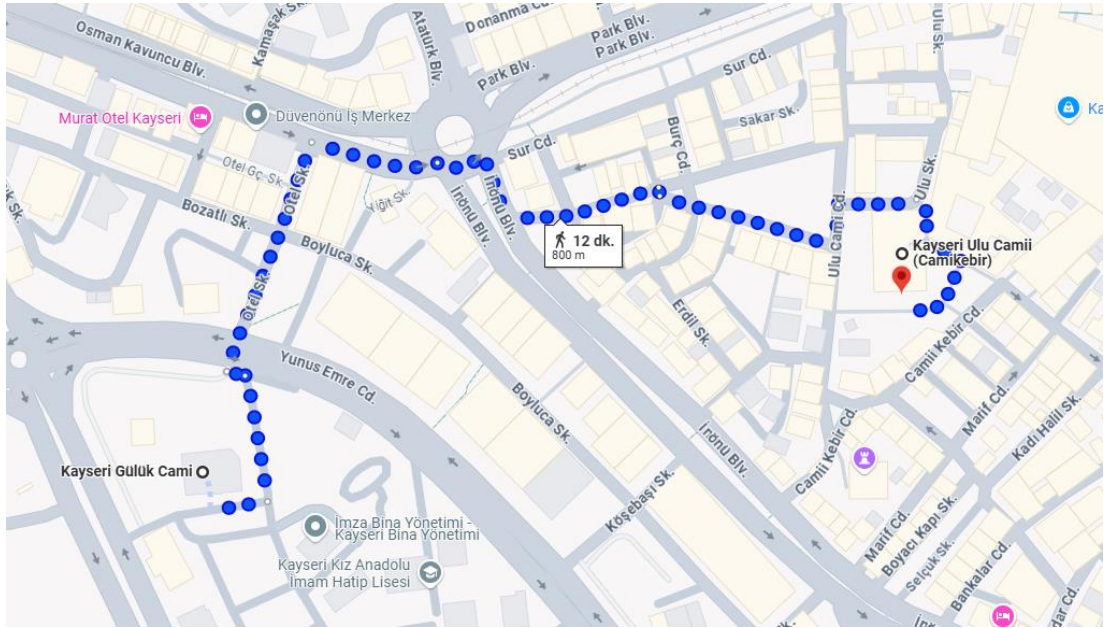
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Kayseri Gülük Cami (Melikgazi / Kayseri)	Danışmendli
Kayseri Ulu Cami (Melikgazi / Kayseri)	Danışmendli
Kayseri Melik Mehmet Gazi Türbesi (Melikgazi / Kayseri)	Danışmendli

Harita-7: Kayseri Ulu Camii – Mehmet Melik Gazi Türbesi (Kayseri)

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

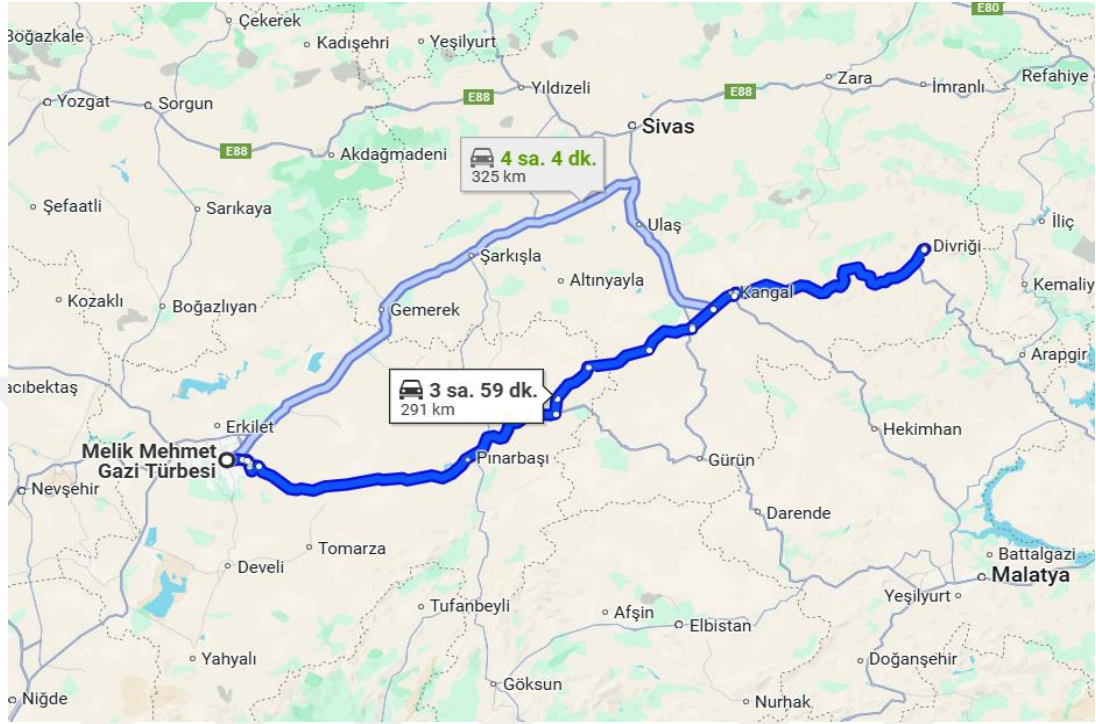
Kayseri ilinin Melikgazi ilçesinde bulunan Kayseri Ulu Camii'nden, aynı ilçede bulunan Melik Mehmet Gazi Türbesi'ne yaklaşık bir dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 78 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 7'de gösterilmektedir. Hazırlanan önerideki alt rotanın bu bölümü Melik Mehmet Gazi Türbesi ziyareti ile sona ermektedir.

Harita-8: Rotanın Kayseri İline Ait Yürüyüş Güzergahı

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında değerlendirilen Kayseri ilinin kültürel miras unsurları ve izlenecek güzergâh harita ve açıklamalar ile belirtilmiştir. Rotanın ikinci bölümü için yürüyüş mesafesi toplamda 800 metredir. Kayseri ili alt rotasının yürüyüş güzergâhına ait bilgiler Harita 8’de gösterilmektedir.

Harita-9: Kayseri - Sivas

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Rota güzergâhında sonraki alt rotaya geçiş araç yolu ile mümkündür. Kayseri il merkezinden, Sivas ili Divriği ilçesine doğru seyahat gerçekleştirilmelidir. İzlenecek rota Harita 9’da gösterilmektedir. İki il arasındaki uzaklık 291 km’dir ve yaklaşık dört saat sürmektedir.

4.3. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Sivas İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin üçüncü bölümünün başlangıç noktası Sivas ilinin Divriği ilçesi olarak belirlenmiştir. Ziyaret noktaları ve ait oldukları Beylik dönemleri Tablo 5’te gösterilmektedir

Tablo 5. Sivas İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

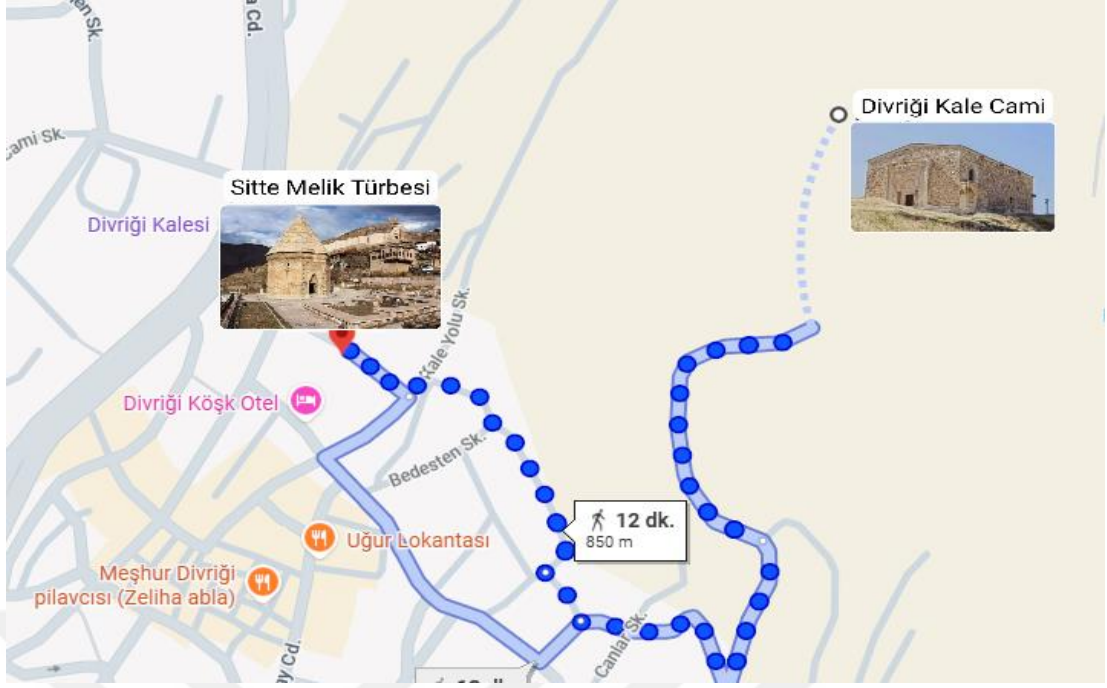
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası (Divriği / Sivas)	Mengüçlü
Divriği Kale Cami (Divriği / Sivas)	Mengüçlü
Sitte Melik Türbesi (Divriği / Sivas)	Mengüçlü
Divriği Kalesi (Divriği / Sivas)	Mengüçlü

Harita-10: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası – Divriği Kale Cami

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sivas ilinin Divriği ilçesindeki ilk ziyaret noktası Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası olarak belirlenmiştir. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'ndan sonraki ziyaret noktası Divriği Kale Cami'ye yaklaşık 10 dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 600 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 10'da gösterilmektedir.

Harita-11: Divriği Kale Cami – Sitte Melik Türbesi

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

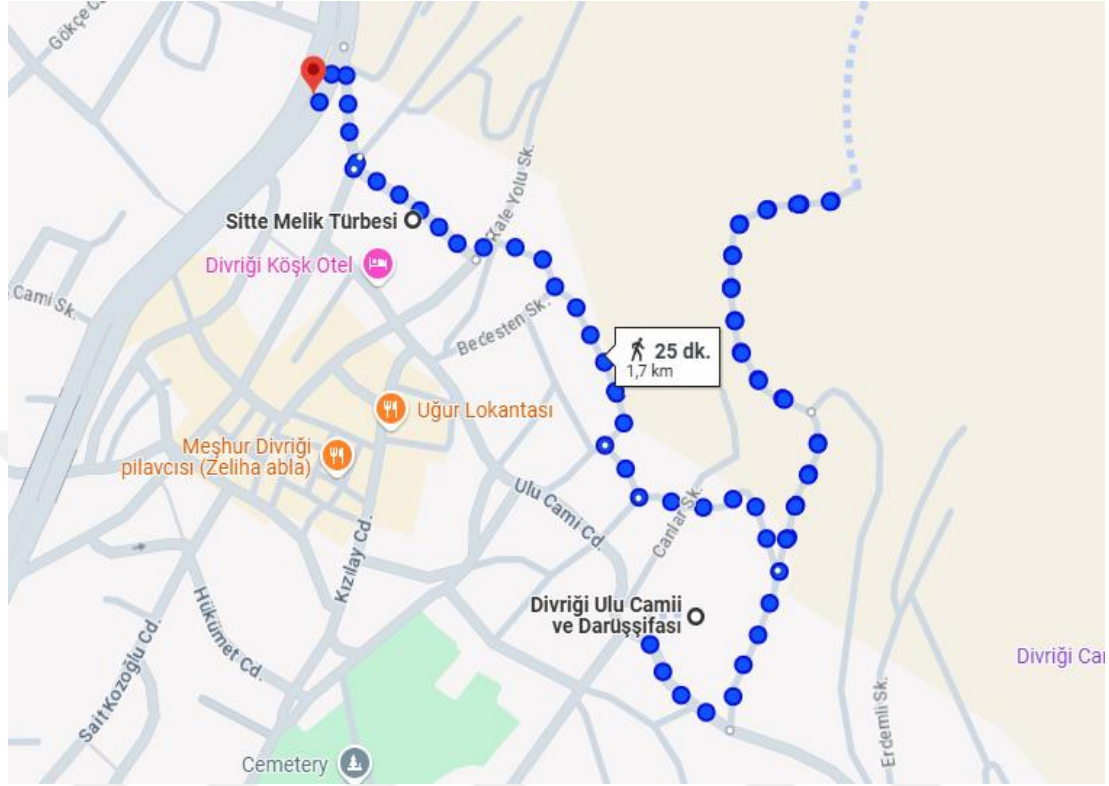
Sivas ilinin Divriği ilçesinde bulunan Divriği Kale Cami’nden, aynı ilçede bulunan Sitte Melik Türbesi’ne yaklaşık 12 dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 850 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 11’de gösterilmektedir.

Harita-12: Sitte Melik Türbesi – Divriği Kalesi

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sitte Melik Türbesi'nden, Divriği Kalesi'ne yaklaşık üç dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 200 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 12'de gösterilmektedir.

Harita-13: Rotanın Sivas İli Divriği İlçesine Ait Yürüyüş Güzergahı

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

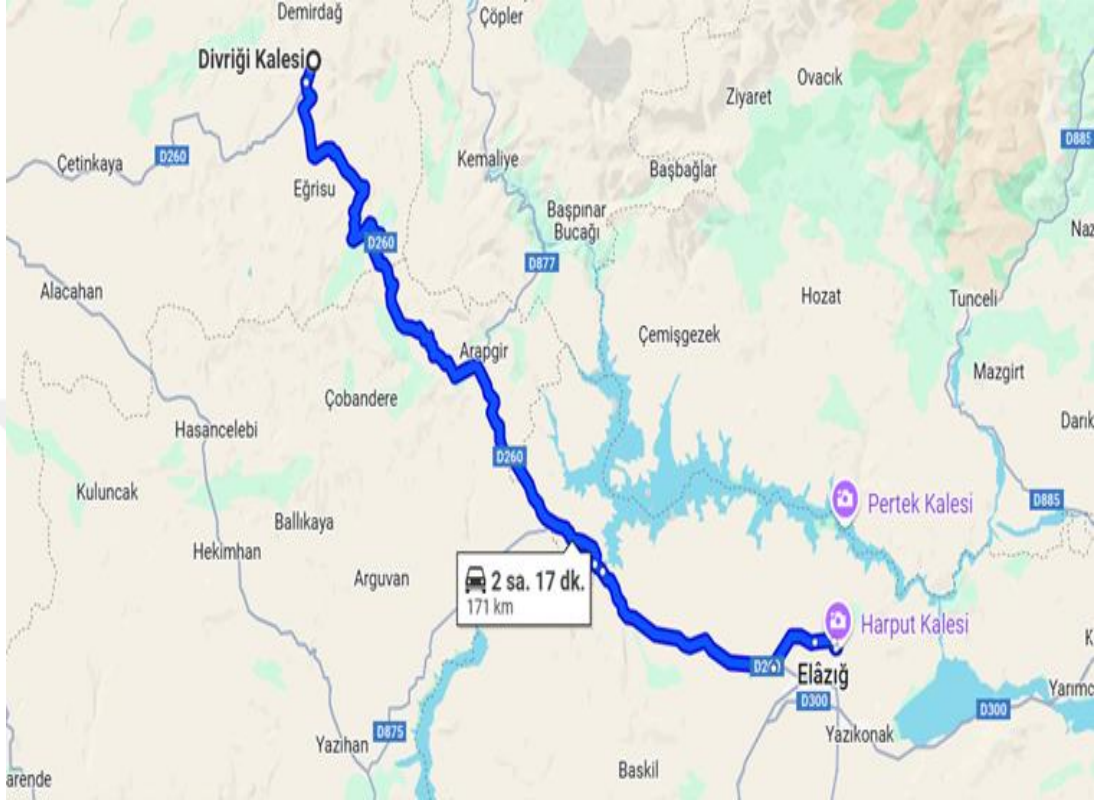
Çalışma kapsamında değerlendirilen Sivas ilinin Divriği ilçesinin kültürel miras unsurları ve izlenecek güzergâh harita ve açıklamalar ile belirtilmiştir. Rotanın üçüncü bölümü için yürüyüş mesafesi toplamda 1.65 km'dir. Sivas ili Divriği ilçesi alt rotasının yürüyüş güzergâhına ait bilgiler Harita 13'te gösterilmektedir.

4.4. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Elazığ İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin dördüncü bölümünde Elazığ ilindeki Harput Ulu Cami yer almaktadır. Ziyaret noktası ve ait olduğu Beylik dönemi Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Elazığ İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

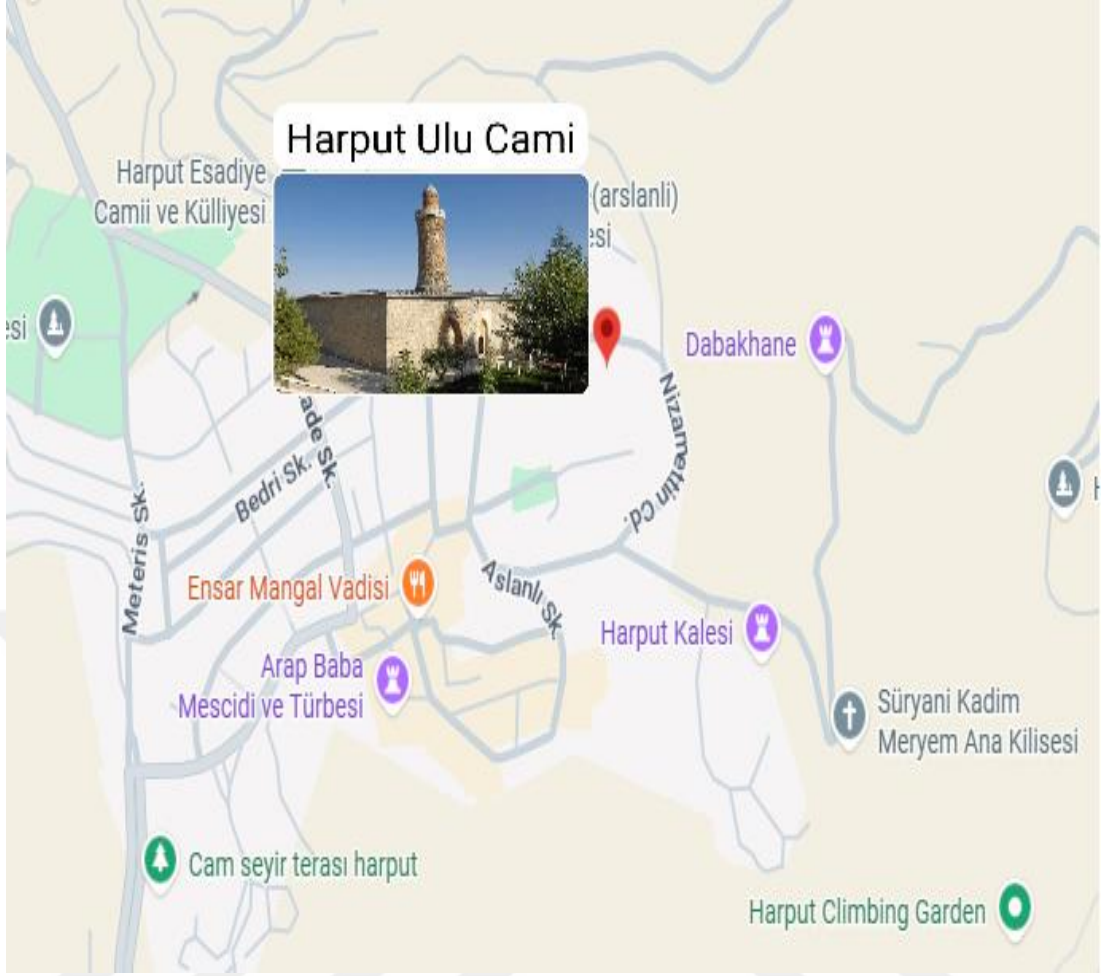
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Harput Ulu Cami ve Çubuk Bey Heykeli (Harput / Elazığ)	Artuklu ve Çubukoğulları

Harita-14: Sivas - Elazığ

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Elazığ'ın Harput ilçesinde yer alan Harput Ulu Cami'ne Sivas'ın Divriği ilçesinden araç yolu ile ulaşılması uygundur. İki ilçe arasında izlenecek yol Harita 14'te gösterilmektedir. Uzaklık 171 km'dir ve iki saatten fazla süreceği öngörülmektedir.

Harita-15: Harput Ulu Cami

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

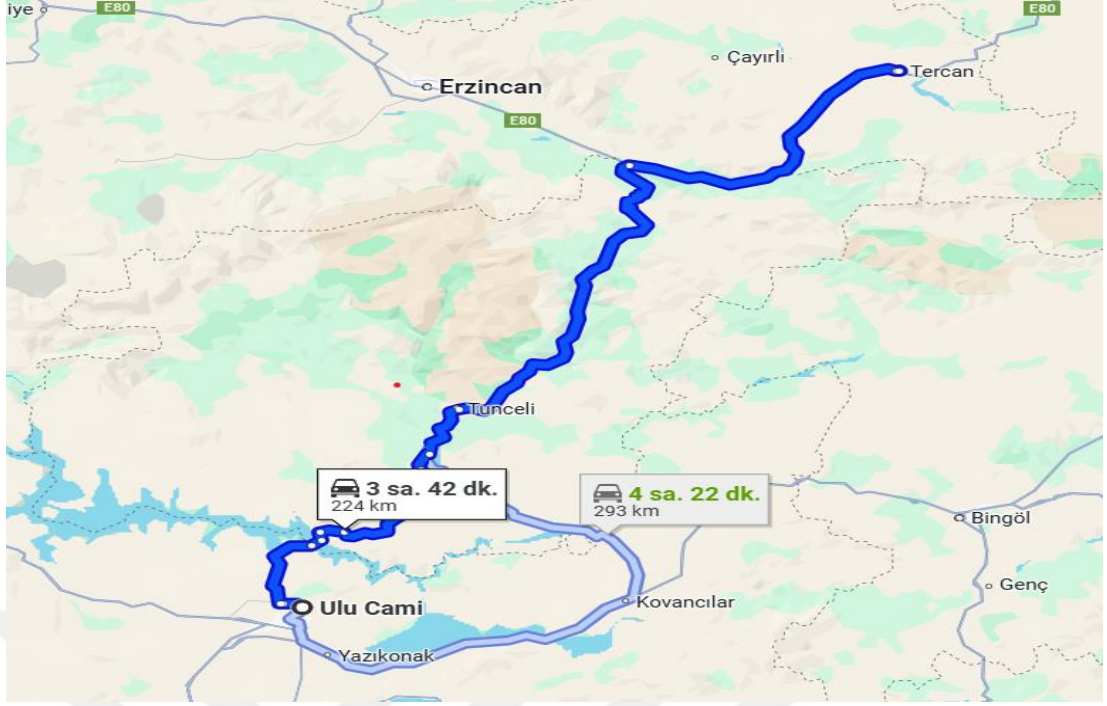
Harput Ulu Cami'nin konumuna ilişkin bilgiler Harita 15'te gösterilmektedir.

4.5. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Erzincan İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin beşinci bölümünde Erzincan ilinin Tercan ilçesindeki Mama Hatun Külliyesi yer almaktadır. Ziyaret noktası ve ait olduğu beylik dönemi Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Erzincan İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

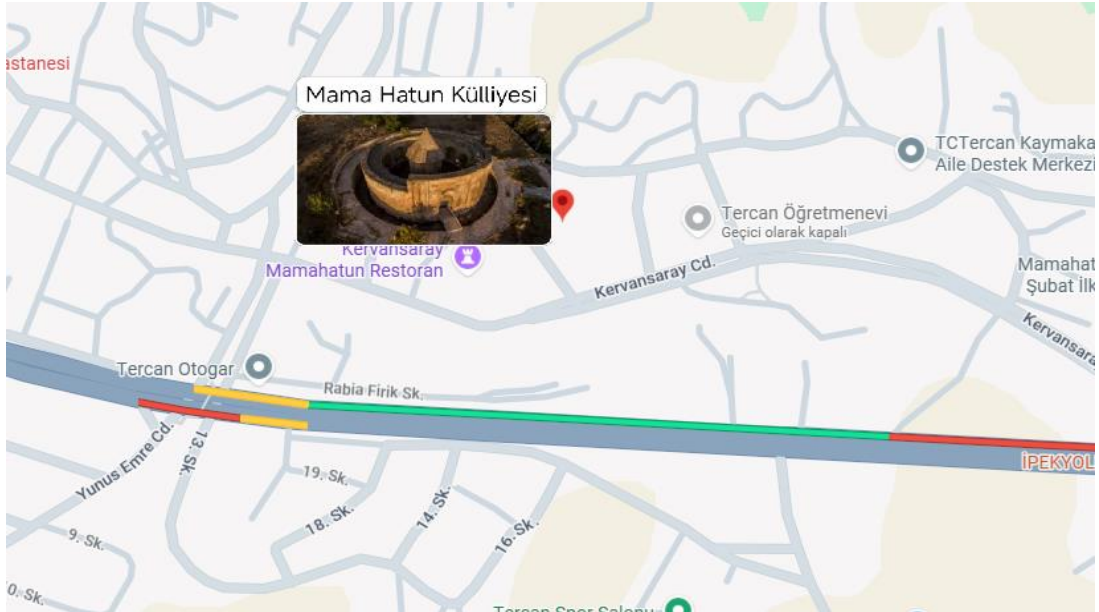
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Mama Hatun Külliyesi (Tercan / Erzincan)	Saltuklu

Harita-16: Elazığ - Erzincan

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tercan ilçesinde yer alan Mama Hatun Külliyesi'ne Elazığ il merkezinden araç yolu ile ulaşılması uygundur. Harput Ulu Cami ile Tercan Mama Hatun Külliyesi arasındaki araç mesafesi 222 km'dir ve bu seyahatin üç saatten fazla süreceği öngörülmektedir. İki güzergâh arasındaki izlenecek yol Harita 16'da gösterilmektedir.

Harita-17: Mama Hatun Külliyesi

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

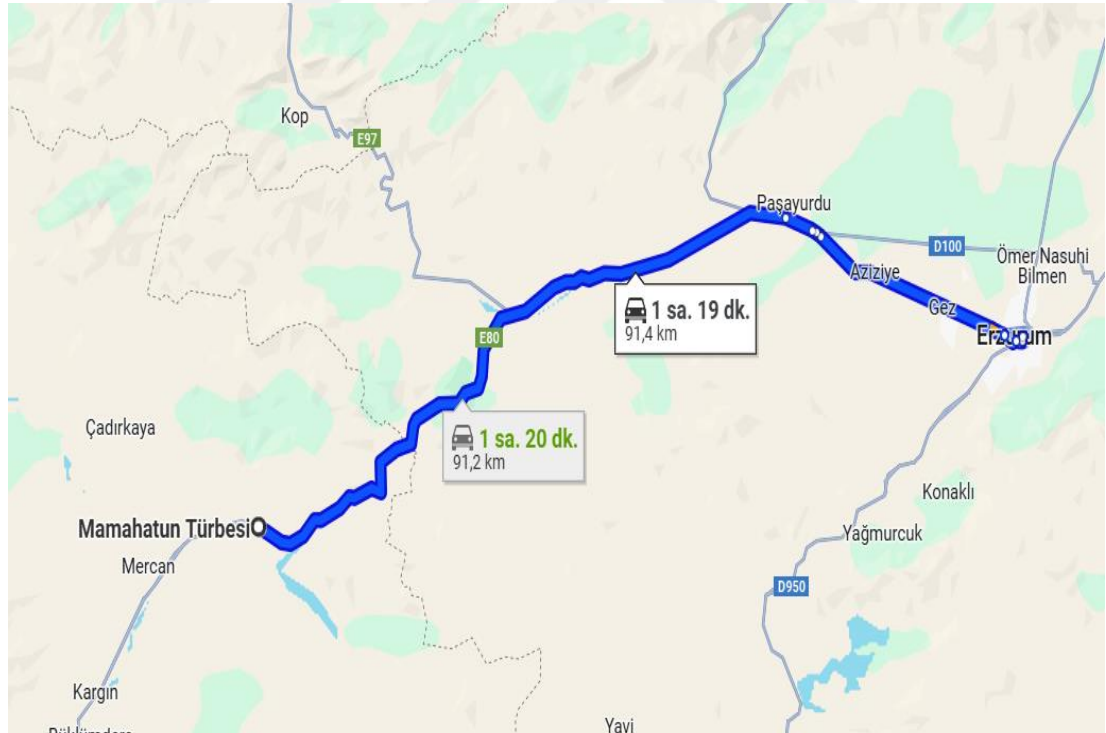
Mama Hatun Külliyesi'nin konumuna ilişkin bilgiler Harita 17'de gösterilmektedir.

4.6. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Erzurum İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin altıncı bölümünün başlangıç noktası Erzurum ilinin merkez ilçesi Yakutiye olarak belirlenmiştir. Ziyaret noktaları ve ait oldukları Beylik dönemleri Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Erzurum İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

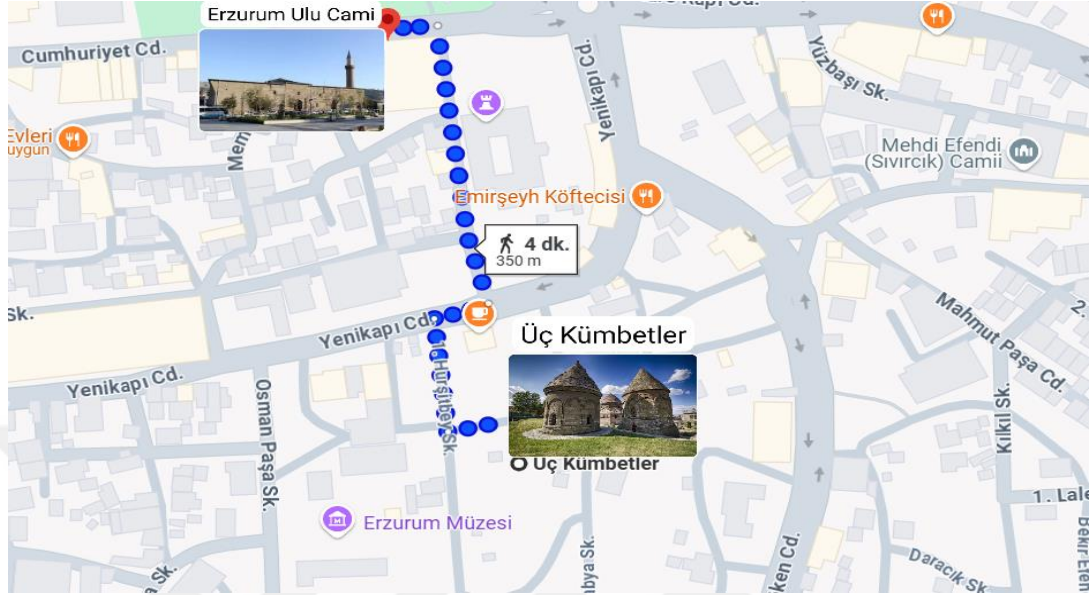
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Üç Kümbetler (Yakutiye / Erzurum)	Saltuklu
Erzurum Ulu Cami (Yakutiye / Erzurum)	Saltuklu
Tepsi Minare (Saat Kulesi), (Yakutiye / Erzurum)	Saltuklu

Harita-18: Erzincan - Erzurum

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

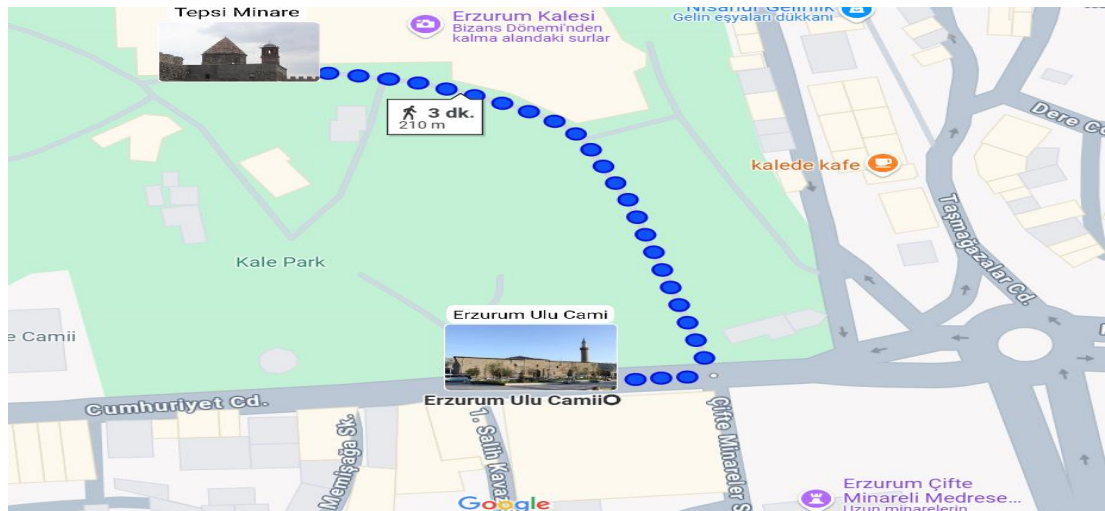
Erzincan'ın Tercan ilçesinden Erzurum il merkezi arasında 91 km'lik bir mesafe bulunmaktadır. Bu seyahatin araç ile yapılması uygundur ve bir saat 20 dakika sürecektir. İki güzergâh arasındaki izlenecek yol Harita 18'de gösterilmektedir.

Harita-19: Üç Kümbetler – Erzurum Ulu Cami

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

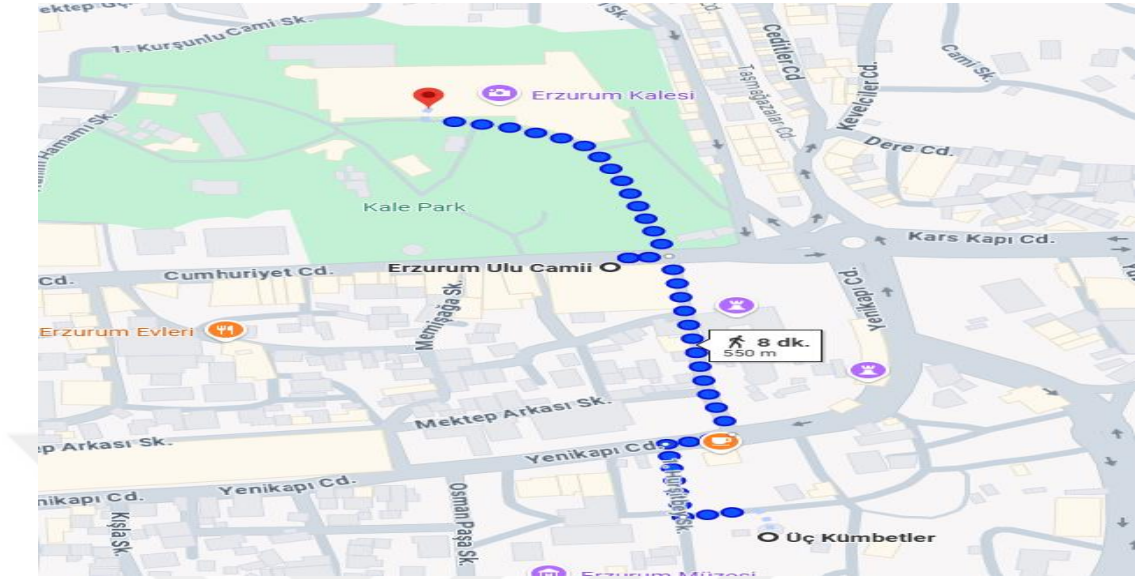
Erzurum il merkezindeki ilk ziyaret noktası Üç Kümbetler olarak belirlenmiştir. Üç Kümbetler'den sonraki ziyaret noktası Erzurum Ulu Cami'ye yaklaşık dört dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 350 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 19'da gösterilmektedir.

Harita-20: Erzurum Ulu Cami – Tepsi Minare

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Erzurum Ulu Cami'den, Tepsi Minare'ye yaklaşık üç dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 210 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 20'de gösterilmektedir.

Harita-21: Rotanın Erzurum İline Ait Yürüyüş Güzergahı

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

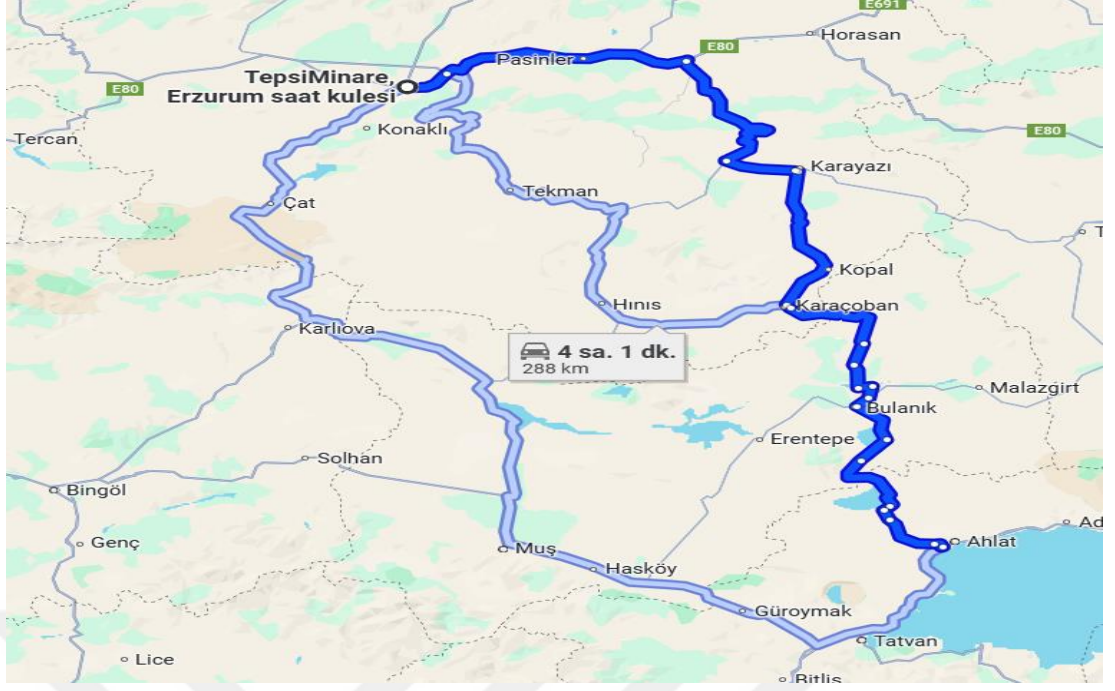
Çalışma kapsamında değerlendirilen Erzurum ilinin kültürel miras unsurları ve izlenecek güzergâh harita ve açıklamalar ile belirtilmiştir. Rotanın altıncı bölümü için yürüyüş mesafesi toplamda 560 metredir. Erzurum ili alt rotasının yürüyüş güzergâhına ait bilgiler Harita 21'de gösterilmektedir.

4.7. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Bitlis İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin yedinci bölümü Bitlis ilinin Ahlat ilçesi olarak belirlenmiştir. Ziyaret noktaları ve ait oldukları Beylik dönemleri Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Bitlis İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

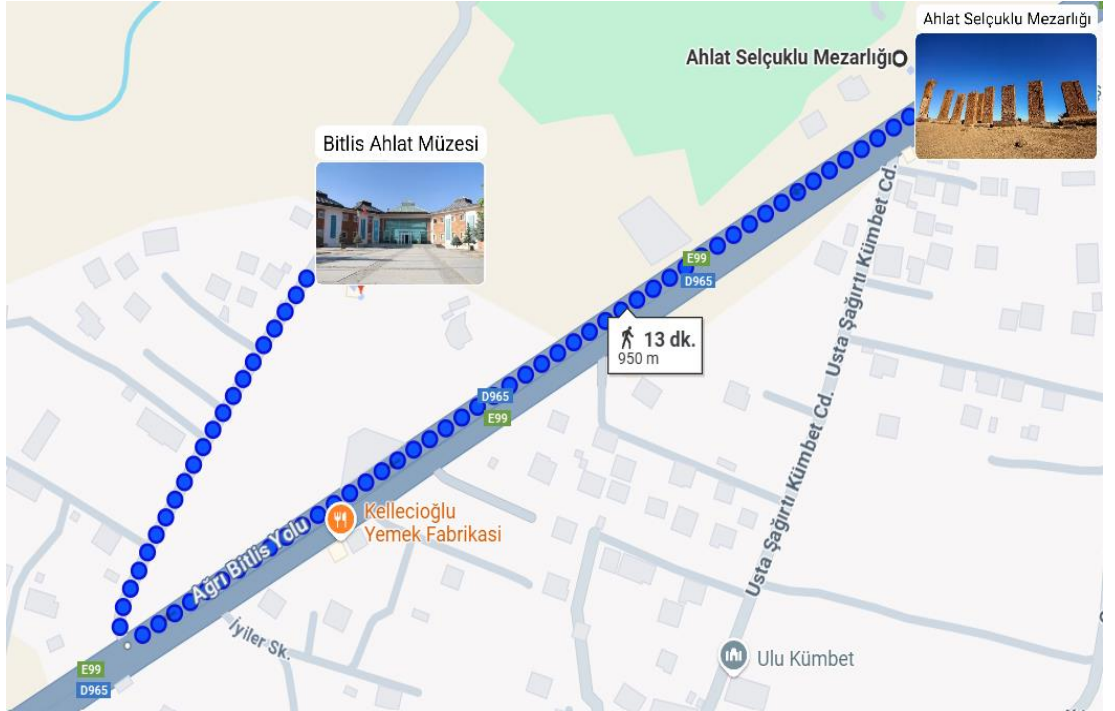
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Ahlat Selçuklu Mezarlığı (Ahlat / Bitlis)	Ahlatşahlar
Bitlis Ahlat Müzesi (Ahlat / Bitlis)	Ahlatşahlar

Harita-22: Erzurum - Bitlis

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Erzurum il merkezinden Bitlis'in Ahlat ilçesine ulaşım araç yolu ile mümkündür. Bu yolculuğun yaklaşık dört saat süreceği öngörülmekte ve toplam uzunluk 276 km'dir. İki güzergâh arası izlenecek yol Harita 22'de gösterilmektedir.

Harita-23: Ahlat Selçuklu Mezarlığı – Bitlis Ahlat Müzesi

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

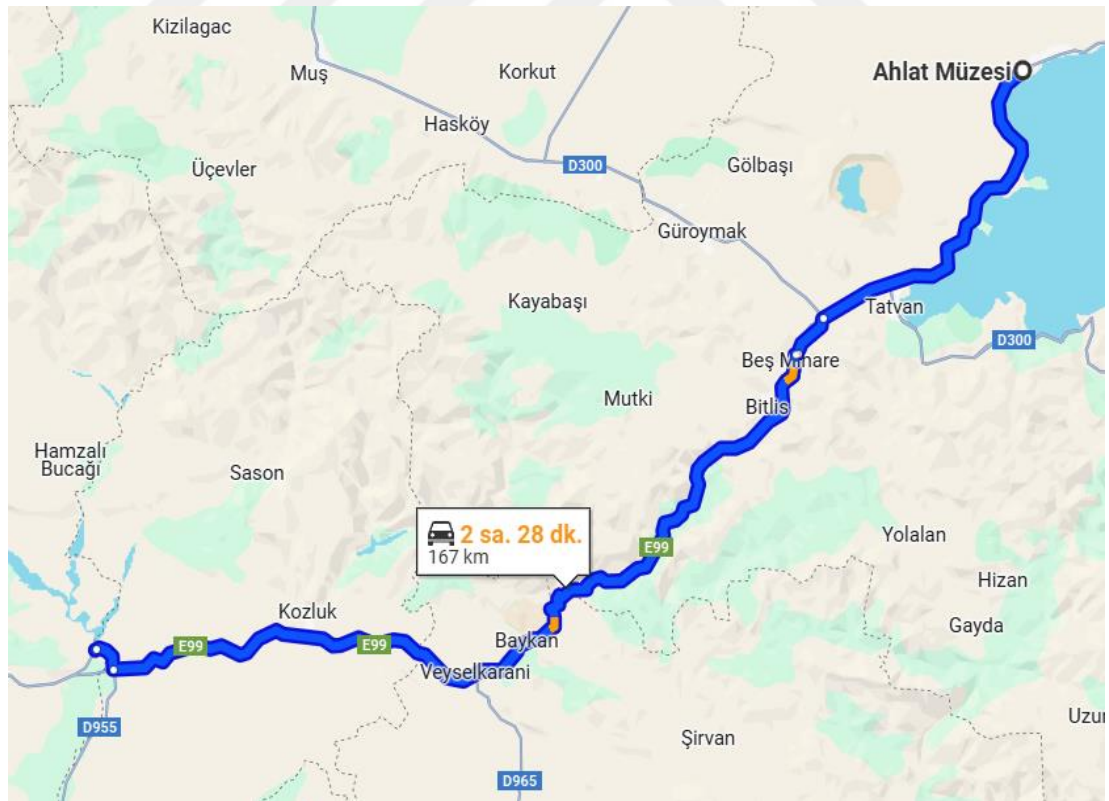
Ahlat Selçuk Mezarlığı'ndan Bitlis Ahlat Müzesi'ne yaklaşık 13 dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 950 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 23'te gösterilmektedir.

4.8. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Diyarbakır İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin sekizinci bölümü Diyarbakır ilinin Silvan ve Sur ilçeleri olarak belirlenmiştir. Ziyaret noktaları ve ait oldukları Beylik dönemleri Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10. Diyarbakır İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

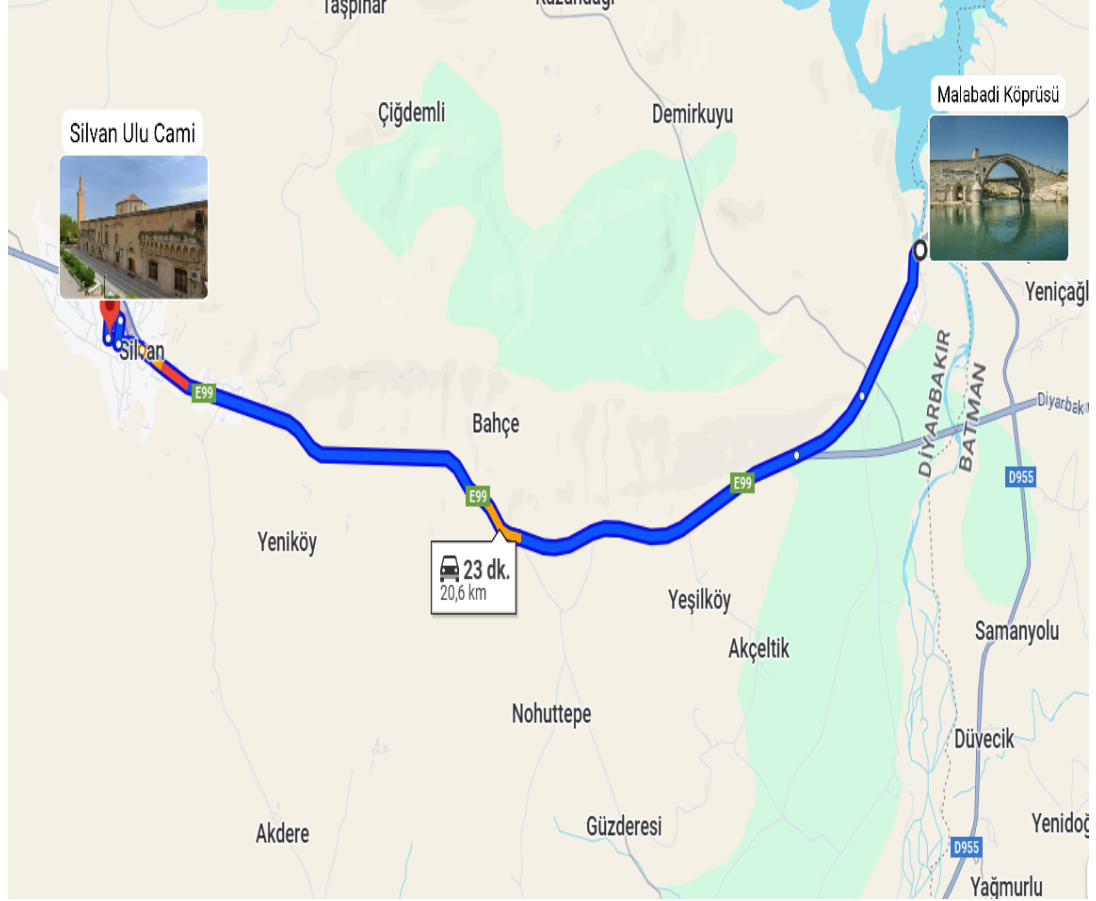
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Malabadi Köprüsü (Silvan / Diyarbakır)	Artuklu
Silvan Ulu Cami (Silvan / Diyarbakır)	Artuklu
Hazreti Süleyman Cami (Sur / Diyarbakır)	İnaloğulları
Hazreti Ömer Cami (Sur / Diyarbakır)	İnaloğulları

Harita-24: Bitlis - Diyarbakır

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bitlis'in Ahlat ilçesi ile Diyarbakır Silvan ilçesi arasında 167 km'lik bir mesafe bulunmaktadır. Bu yolculuğun araç ile yapılması uygundur ve iki saat 30 dakika süreceği öngörülmektedir. İki güzergâh arası izlenecek yol Harita 24'te gösterilmektedir.

Harita-25: Malabadi Köprüsü (Silvan, Diyarbakır) – Silvan Ulu Cami

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

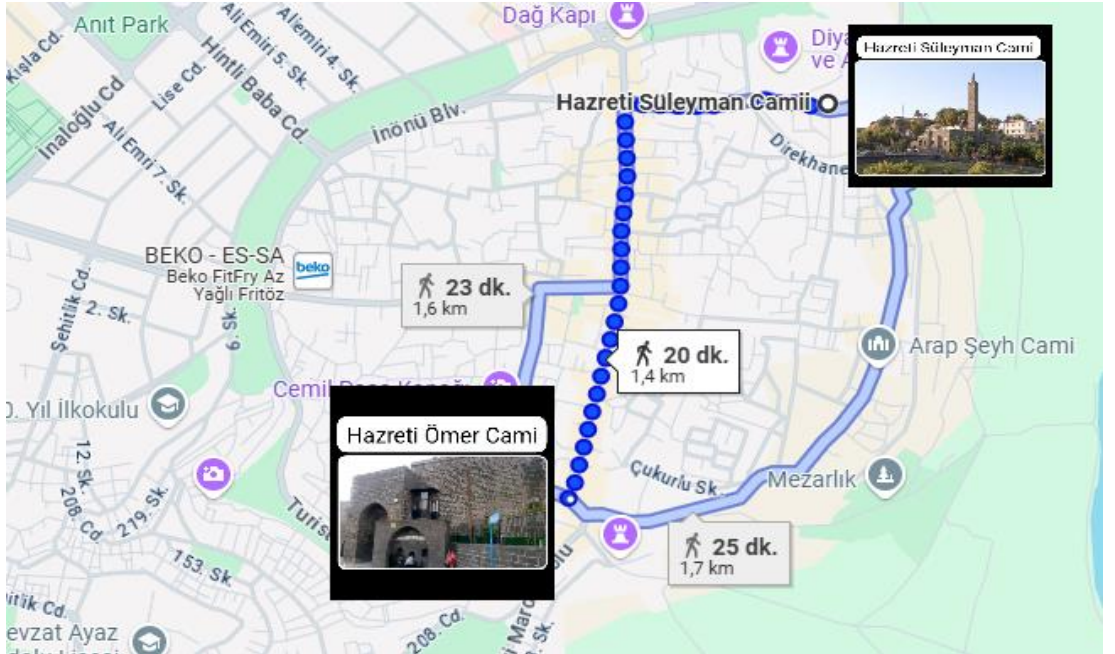
Silvan ilçesindeki ilk ziyaret noktası olarak Malabadi Köprüsü belirlenmiştir. Malabadi Köprüsü'nden sonraki ziyaret noktası Silvan Ulu Cami'ne otoyol kullanılarak araç ile ulaşım sağlanmalıdır. Bu yolculuğun 23 dakika süreceği öngörülmekte ve toplam uzunluk 20.6 km'dir. İki ziyaret noktası arasındaki izlenecek yol ve uzaklık Harita 25'te gösterilmektedir.

Harita-26: Silvan Ulu Cami – Hazreti Süleyman Cami

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Silvan Ulu Cami’den, Hazreti Süleyman Cami’ne ulaşım otoyol kullanılarak ulaşım sağlanmalıdır. Bu yolculuğun yaklaşık bir saat sekiz dakika süreceği öngörülmekte ve toplam uzunluk 79.6 km’dir. İki ziyaret noktası arasındaki izlenecek yol ve uzaklık Harita 26’da gösterilmektedir.

Harita-27: Hazreti Süleyman Cami – Hazreti Ömer Cami

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

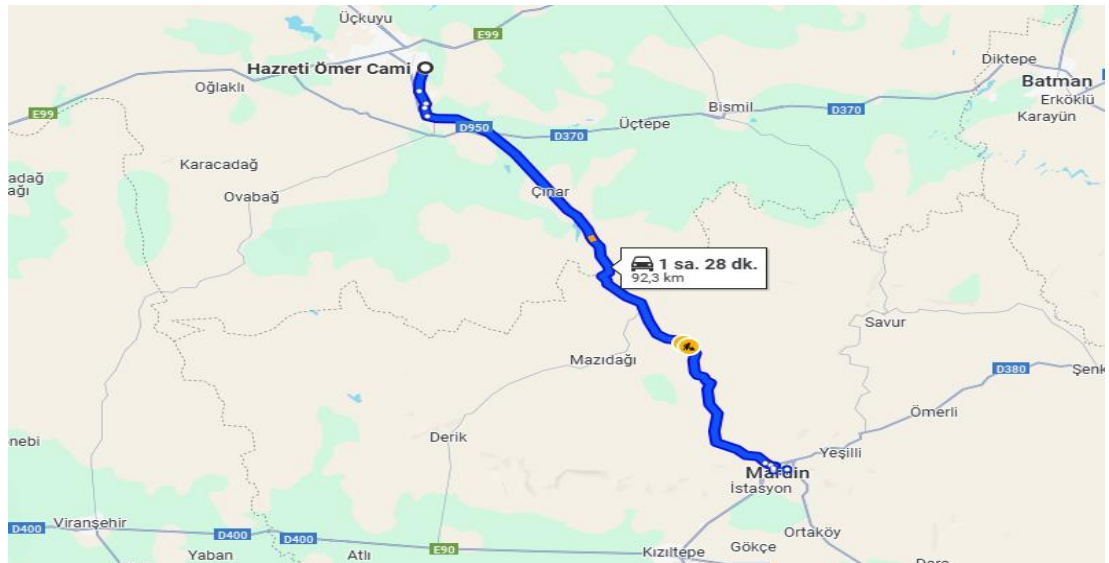
Hazreti Süleyman Cami’den, Hazreti Ömer Cami’ye yaklaşık 20 dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki izlenecek yol ve uzaklık Harita 27’de gösterilmektedir.

4.9. Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisi Mardin İli Ziyaret Noktaları

Anadolu Beylikleri izinde kültür rotası önerisinin dokuzuncu bölümü Mardin ilinin merkezi ve Artuklu, Kızıltepe ilçeleri olarak belirlenmiştir. Ziyaret noktaları ve ait oldukları Beylik dönemleri Tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11. Mardin İli Kültürel Miras Unsurları ve Ait Olduğu Beylikler

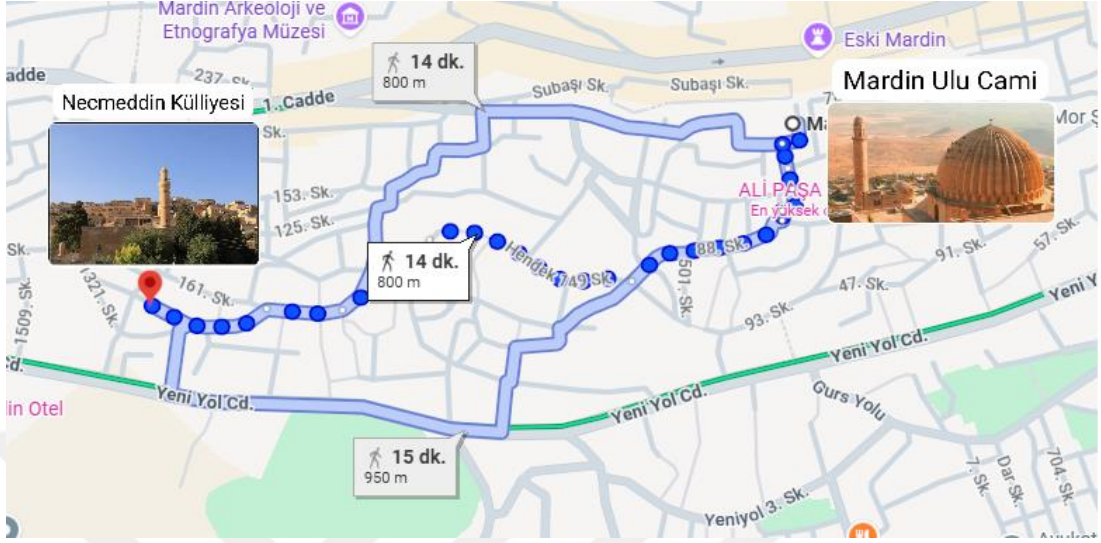
Yapı Adı ve Bulunduğu İl/İlçe	Beylik Adı
Hatuniye Medresesi (Mardin / Merkez)	Artuklu
Şehidiye Medresesi (Artuklu / Mardin)	Artuklu
Mardin Ulu Cami (Artuklu / Mardin)	Artuklu
Necmeddin Külliyesi (Mardin / Merkez)	Artuklu
Emineddin Külliyesi (Mardin / Merkez)	Artuklu
Kızıltepe Ulu Cami (Kızıltepe / Mardin)	Artuklu

Harita-28: Diyarbakır - Mardin

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

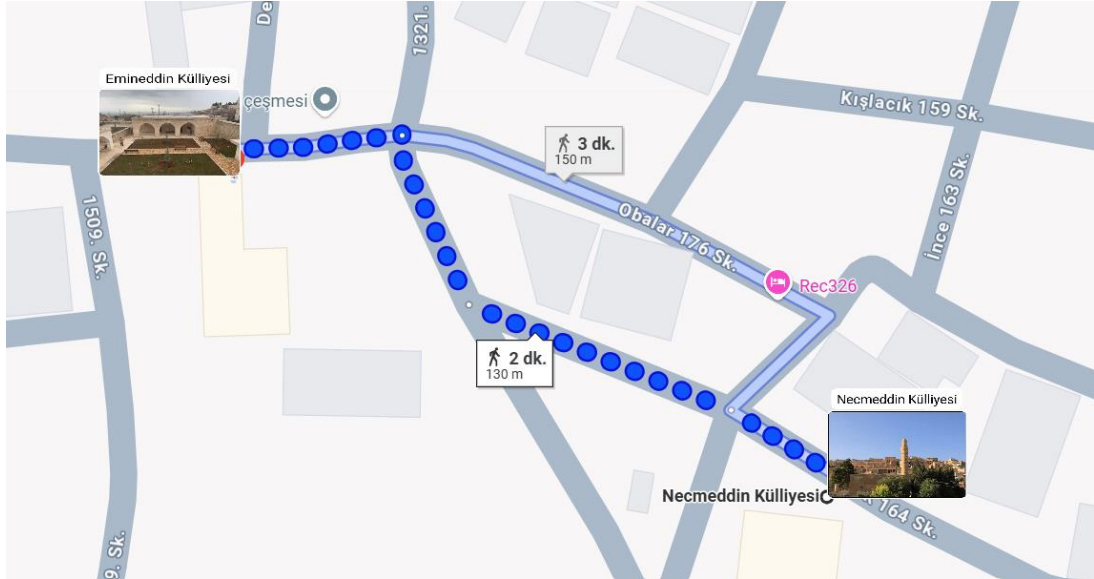
Şehidiye Medresesi'nden, Mardin Ulu Cami'ye dokuz dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 550 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 30'da gösterilmektedir.

Harita-31: Mardin Ulu Cami – Necmeddin Külliyesi

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

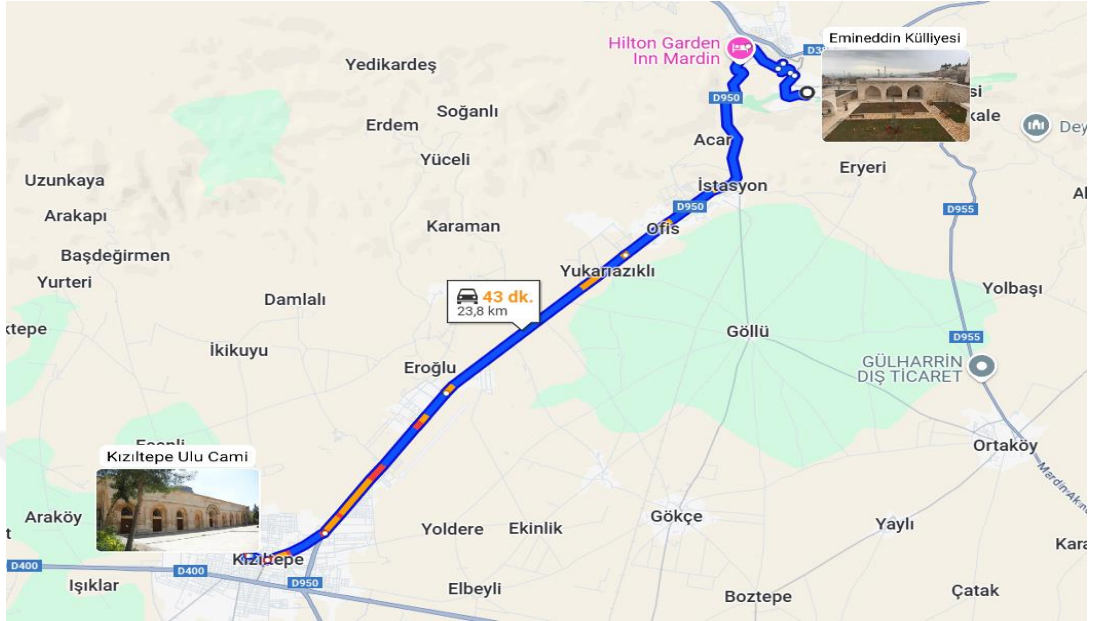
Mardin Ulu Cami'den, Necmeddin Külliyesi'ne 14 dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 800 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 31'de gösterilmektedir.

Harita-32: Necmeddin Külliyesi – Eminateddin Külliyesi

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

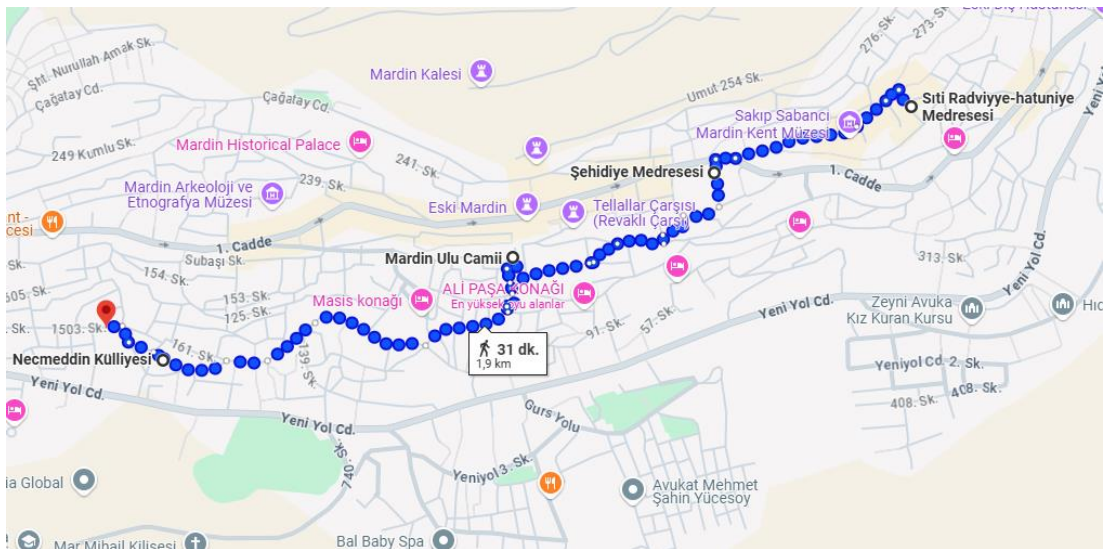
Necmeddin Külliyesi'nden, Emineddin Külliyesi'ne iki dakikalık bir yürüyüş ile ulaşılabilir. İki ziyaret noktası arasındaki yürüyüş mesafesi 150 metredir. Bu güzergâh için izlenecek yol ve uzaklık Harita 32'de gösterilmektedir.

Harita-33: Emineddin Külliyesi – Kızıltepe Ulu Cami (Mardin)

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Emineddin Külliyesi'nden, Kızıltepe Ulu Cami'ye araç ile ulaşım mümkündür. Bu yolculuğun yaklaşık 43 dakika süreceği öngörülmekte ve toplam uzunluk 23.8 km'dir. İki ziyaret noktası arasındaki izlenecek yol ve uzaklık Harita 33'te gösterilmektedir.

Harita-34: Rotanın Mardin İline Ait Yürüyüş Güzergahı

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında değerdendirilen Mardin ilinin kùltùrel miras unsurları ve izlenecek güzergâh harita ve açıklamalar ile belirtilmiştir. Rotanın dokuzuncu bölümü için yürüyüş mesafesi toplamda 1.95 km'dir. Mardin ili alt rotasının yürüyüş güzergâhına ait bilgiler Harita 34'de gösterilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

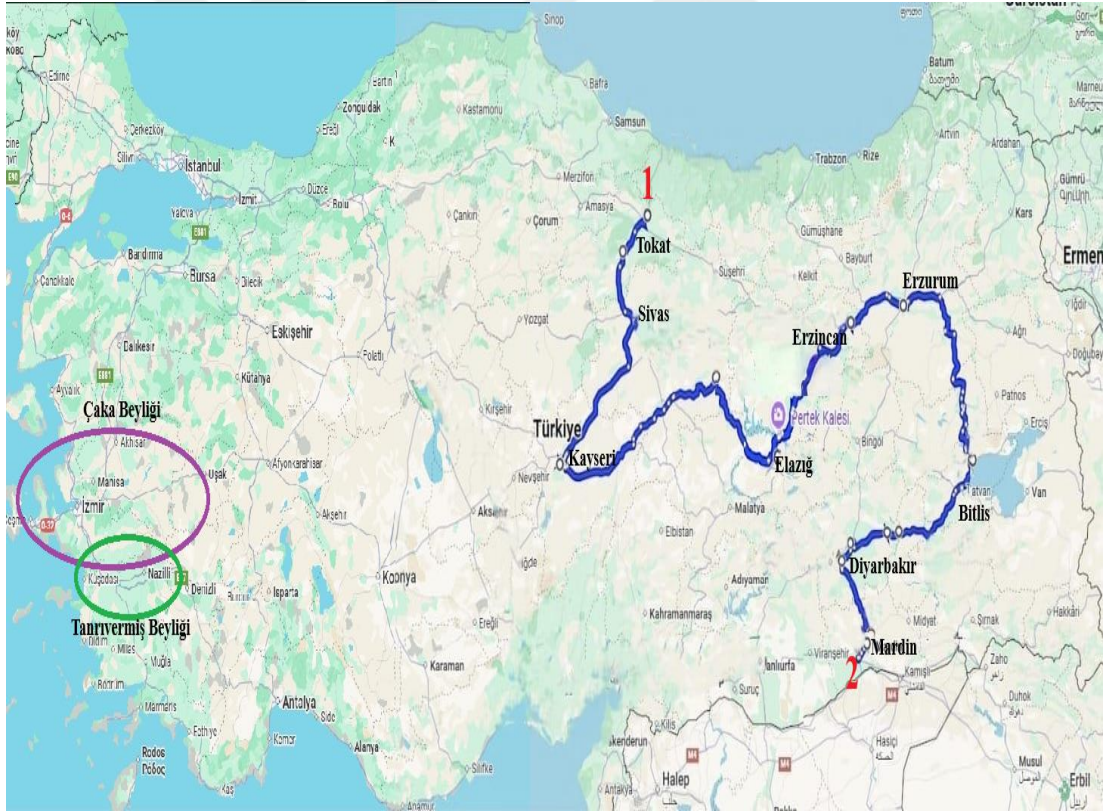
Küreselleşme sonucu dünyada yaşanan ekonomik, teknolojik gelişmeler bireylerin yaşam şekillerini değiştirmiş turizm tercihlerinde de yeniliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Deniz, kum, güneş unsurlarının yanı sıra kişiler farklı alanları tercih etmekte, farklı kültürlerin yaşam tarzları ve sahip oldukları kültürel değerler daha çekici hale gelmiştir. Bireylerin seyahat motivasyonları arasında yer alan kültür turizmi, alternatif turizm türlerinden biri olarak kültürel mirasın korunmasında, gelecek nesillere aktarılmasında önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Gelecek nesillere miras olarak bırakılmak istenen tüm değerlere sahip çıkarak ve koruyarak devamlılığının sağlanmasını amaçlayan bu turizm türü, turistlerin ve yerel halkın aynı ortak payda buluşmasını gerektiren bir olgudur (Güngör, 2022). Kültür turizmini zenginleştirerek, yön veren bir değer olan kültür rotaları da bu kapsamda ortaya çıkmıştır. İlk olarak Avrupa’da ortaya çıkan kültürel rota kavramı, Türkiye’de de gelişim göstererek varlığını sürdürmüştür. Kültür rotalarının Türk tarihi ve unsurları ile bağdaştırılıp ilişkilendirilmesi, yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekebilecek ve odak noktası haline gelebilecek bir potansiyele sahiptir (Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005).

Bu çalışmada, Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemine ait kültürel miras unsurlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesine yönelik bir kültür rotası önerisi geliştirilmiştir. Türklerin Anadolu’daki ilk siyasi ve kültürel yapılanmalarını temsil eden bu beylikler, yalnızca tarihsel açıdan değil; mimari, sanatsal ve sosyo-kültürel boyutlarıyla da Anadolu’nun kültürel kimliğinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak bu kıymetli miras unsurlarının büyük bölümü günümüzde yeterince tanıtılmamakta ve turizmde etkin bir şekilde değerlendirilmemektedir.

5.1. Sonuçlar

Araştırma kapsamında öncelikle Birinci Dönem Anadolu Beylikleri’nin tarihi ve kültürel izleri ortaya konulmuş, ardından bu mirasların günümüzdeki fiziksel durumu, turistik erişilebilirliği ve tarihî önemi gibi ölçütler doğrultusunda sistematik bir değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen veriler ışığında, Artuklular, Saltuklular, Danişmendliler, Mengücekliler, Dilmaçoğulları, İnaloğulları, Ahlatşahlar ve

Çubukoğulları'na ait öne çıkan kültürel miras yapılarının yer aldığı, tematik ve coğrafi açıdan bütünlük taşıyan bir kültür rotası önerisi geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan kültür rotası önerisinde 28 farklı ziyaret noktası yer almakta ve dokuz farklı şehirde ziyaret noktalarının bulunduğu görülmektedir. Kültürel miraslar ile ait oldukları beylikler dönemi tablolar ve haritalar oluşturulup, kültür rotası önerisi meydana getirilmiştir. Tokat'ın Niksar ilçesindeki Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemine ait olan kültürel miras değerleri ile başlayan kültür rotası önerisi, Mardin'in Kızıltepe ilçesinde sona ermektedir. Çaka Beyliği ve Tanrıvermişoğulları Beyliği, diğer beyliklere kıyasla Ege Bölgesi'nde coğrafi olarak izole bir konumda bulunmaları ve çalışma kapsamında önerilen kültür rotasının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yoğunlaşması nedeniyle kapsam dışı bırakılmıştır. Birinci dönem Anadolu Beyliklerinin dönemdeki konumları Harita 35'de gösterilmektedir. İlgili alan yazından yerinde yapılan gözlemler sonucu oluşturulan Anadolu Beylikleri Rotası'nın genel özellikleri aşağıda yer almaktadır.

Harita-35: Anadolu Beylikleri İzinde Kültür Rotası Önerisinin Harita Üzerinde Genel Görünümü

Kaynak: Google Maps kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Rotanın Adı: Anadolu Beylikleri Rotası

Rotanın Uzunluğu: 1778 km

Rota Türü: Yürüyüş

Tema: Tarih, Kültür

Geçtiği Bölge: Tokat – Kayseri – Sivas – Elazığ – Erzincan – Erzurum – Bitlis – Diyarbakır – Mardin

Rotanın Özellikleri: Anadolu Beylikleri Rotası dokuz şehirden ve alt rotalardan oluşmaktadır. Rotada yer alan her il, ilçe merkezinde konaklama ve dinlenme faaliyetleri için turizm işletmeleri bulunmaktadır. Rota güzergâhları Birinci Dönem Anadolu Beylikleri dönemi Türk-İslam eserlerinden oluşmaktadır. Rota Tokat ilinden başlamakta ve sırasıyla Kayseri, Sivas, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Mardin izlemektedir. İller ve ilçeler arası ulaşımın araç yolu ile yapılması uygundur. Ayrıca bisiklet ve yürüyüş yolu da 2 km'den yakın mesafeler için kullanılabilir. Rota güzergâhları ve bölge iklim, hava koşulları dikkate alındığında kış mevsimi haricinde ziyaret edilmesi uygundur. Rotanın dokuz farklı alt rotadan oluşmasından dolayı her bölüm ayrı şekilde tamamlanabilir. Rota dahilinde 28 kültür miras unsuru yer almaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında geliştirilen kültür rotası önerisi, hem Anadolu'daki erken dönem Türk beyliklerinin kültürel mirasını görünür kılmak hem de bu mirası kültür turizmi bağlamında değerlendirmek adına önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Geliştirilen rota, yalnızca bu beyliklerin tarihsel izlerini görünür kılmakla kalmamakta; aynı zamanda yerel kalkınmayı destekleyecek alternatif bir turizm ürünü olarak da işlev görebilecek potansiyele sahiptir. Ayrıca turizmin uygun iklim ve hava şartları dahilinde mevsimsel yayılımına da olumlu yönde etki edeceği beklenmektedir.

Rota, kültürel süreklilik, çeşitlilik ve coğrafi erişilebilirlik gibi ilkeler doğrultusunda şekillendirilmiş, bu mirasların korunarak tanıtılmasına katkı sunmayı hedeflemiştir. Sonuç olarak, bu çalışma ile Anadolu'daki kültürel mirasın zenginliğine dikkat çekileceği, turizm alanında sürdürülebilir ve nitelikli ürün çeşitliliğine katkı sağlanacağı ve kültür turizmine yönelik yeni bir perspektif sunacağı düşünülmektedir.

5.2. Öneriler

Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular, mevcut kültürel miras unsurlarının büyük ölçüde turizm açısından atıl durumda olduğunu ve bütüncül bir rota çerçevesinde ele alınmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, hem destinasyonların

tanıtımı hem de sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından önemli bir eksiklikler. Dolayısıyla bu kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve turistik ürün olarak işlevselleştirilmesi adına ilgili kurumlara, yerel yönetimlere, turizm sektörü temsilcilerine ve akademik çevrelere yönelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Bu çerçevede geliştirilen önerilere aşağıda yer verilmiştir.

Mikro düzeyde Anadolu Beylikleri Rotasının makro düzeyde kültürel miras rotalarının planlanması ulusal düzeyde yapılmalıdır. Anadolu Beyliklerine ait kültürel miras unsurları, yalnızca akademik araştırmalarda değil, turizm politikalarında da yer almalıdır. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde tematik kültür rotaları turizm stratejilerine entegre edilmelidir.

Rotanın planlama ve tanıtım sürecine yerel yönetimlerin aktif katılımı sağlanmalıdır. Beylik rotasının geçtiği şehirlerdeki valilikler, belediyeler, kalkınma ajansları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, rehber odaları planlama ve tanıtma sürecinde iş birliği içinde olmalıdır.

Rota üzerindeki kültürel miras yapılarına ulaşımı kolaylaştıracak yönlendirme tabelaları, dijital haritalar, bilgilendirme panoları ve çevre düzenlemeleri yapılmalı, ziyaretçilerin deneyimini arttıracak mobil uygulama, QR kod, sanal gezi gibi teknolojik alternatifler geliştirilmelidir.

Kültürel miras bilincinin geliştirilmesi amacıyla yerel halk, öğrenci grupları ve rehberler için bilgilendirici faaliyetler düzenlenmeli; rotanın eğitim, tarih ve kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesine imkân tanınmalıdır.

Geliştirilen rota UNESCO gibi uluslararası platformlarda tanıtılabilir, Avrupa Konseyi Kültür Rotaları ağına dahil edilmesi için gerekli başvurular yapılabilir. Bununla birlikte, rotanın sahada etkili şekilde tanıtımı ve uygulanmasında turist rehberlerine önemli görevler düşmektedir. Rehberlerin bu rota kapsamında uzmanlaşmaları, hem ziyaretçilere aktarılabilecek bilgi düzeyinin artmasını hem de deneyim odaklı bir kültür turizmi yaklaşımının gelişmesini mümkün kılacaktır. Bu nedenle, rotaya özel tasarlanacak rehberlik ve eğitim programları aracılığıyla, alanında yetkin ve nitelikli rehberlerin yetiştirilmesi teşvik edilmelidir.

Bu araştırmanın bundan sonra yapılacak çalışmalara da ışık tutabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmacılar bundan sonraki çalışmalarda farklı kültürel rotalar geliştirilmesi yönünde incelemeler yapabilir. Birinci dönem Anadolu

Beylikleri dışında ikinci dönem Anadolu Beyliklerine ya da Anadolu'nun sahip olduğu diğer tarihi kültürel miras unsurlarına yönelik çalışmalar yürütülebilir. Gelecekte gerçekleştirilecek kültür rotası odaklı çalışmalarda, önerilen rotanın uygulanabilirliği, sürdürülebilirliği ve toplumsal kabul düzeyine ilişkin daha derinlemesine veriler elde edebilmek adına, yerel halk, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları, turizm işletmeleri ve turist rehberleri gibi paydaşlara yönelik anket veya odak grup görüşmeleri yoluyla veri toplanabilir. Bu tür katılımcı temelli araştırmalar, rotanın pratikteki karşılığını değerlendirmeye, yerel ihtiyaç ve beklentileri analiz etmeye ve kültürel mirasın korunmasına yönelik toplumsal duyarlılığı ölçmeye katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma ile Birinci Dönem Anadolu Beylikleri'ne ait kültürel mirasın sistemli bir şekilde ele alınması ve kültür turizmi perspektifiyle değerlendirilmesine yönelik somut bir rota önerisi sunulmuştur. Kültürel sürekliliğin sağlanması, yerel kalkınmanın desteklenmesi ve turistik çeşitliliğin artırılması açısından büyük bir potansiyele sahip olan bu mirasın, daha görünür ve işlevsel hale getirilmesi yönünde atılacak her adım, hem akademik dünyaya hem de uygulayıcı aktörlere önemli katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda, geliştirilen kültür rotasının yalnızca bir öneriyle sınırlı kalmaması, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından değerlendirilerek hayata geçirilmesi ve gelecek çalışmalara ilham vermesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac, (1999). Abû'l-Farac tarihi Çev: Ömer Rıza D. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akşit, O. (1967). Likya tarihi. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Alıç, S. (2021). Anadolu beyliklerinde siyasi evlilikler, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Alıç, S. (2022). Seljuk policies in anatolia and the significance of the first turkish principalities in early turkey history. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(4), 2517-2532.
- Alkan, A. (2018). Alternatif bir turizm rotası: Kurtalan ekspresi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 1016-1038.
- Alp, A. O. (1998). Şehircilik açısından romanizasyon sürecinde likya kentleri, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Altın, K. (2021). Malazgirt savaşı sonrası kurulan türk beyliklerinin anadolu'daki izleri. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 33.
- Altunkaynak, M. (2020). Unesco 2030 eğitim raporunda umut veren uygulamalara genel bakış: Doküman incelemesi. *Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 40-47.
- Altun, A. (1988). Orta asya türk sanatı ile anadolu'da selçuklu ve beylikler mimarisi, İstanbul.
- Altun, A. (1971). Mardin'de türk devri mimarisi. İstanbul: Gün Matbaası.
- Altun, A. (2006). Mardin ulu camii ve çifte minareler üzerine birkaç not, *Vakıflar Dergisi*, (9), 191-200.
- Altuntaş, M. (2020). Anadolu selçuklularında denizcilik faaliyetleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 262-285.
- Akça, S. (2020). Teknoloji ve bilgi çağında müzeler: genel bakış. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 263-274.
- Aksoy, E. (2022). Erzurum tabyaları kültür rotası önerisi ve kültür turizmi olanakları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (73), 84-96.
- Akyol, H. (2024). Kaynaklar ışığında eleştirel bir biyografi denemesi: Çaka bey. *Asia Minor Studies*, 12(1), 65-77.
- Ardahanlıoğlu, Z. R. ve Çınar, İ. (2013). Likya yolu güzergâhı fethiye etabının rekreasyon olanakları ve ekoturizm kapsamında değerlendirilmesi, *In 3rd International Geography Symposium-Geomed*, 2013, 334.
- Arslan, H. (2019). Artuklular'ın iktisadi hayatına genel bakış. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(74), 535-541.
- Arslanapa, O. (2010). Türk sanatı, 110-112, 156-160, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Artuk, İ. (1994). Mardin artuk oğulları tarihi, (8), İstanbul.
- Atasoy, Ö. A., ve Çevik, S. (2024). Güney marmara zeytin koridoru'nda kültür turizmi potansiyeli ve kültür rotası önerisi. *Electronic Turkish Studies*, 19(4).

- Atçeken, Z. ve Bedirhan, Y. (2004). Malazgirt'ten vatana anadolu selçuklu devleti tarihi, Konya: Eēitim Kitabevi.
- Ateş, D. K., ve Oēuz, G. P. (2023). Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarında avlu üzerine bir inceleme gneydoēu anadolu bölgesi rneēi. *Kent Akademisi*, 16(4), 2460-2471.
- Atille, M. F. (2008). Tarsuslu aziz pavlus. Mersin: Pozitif Ambalaj Basım.
- Aslanapa, O. (2011). Türk sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Avşar, A. O. ve Güleç, A. (2019). Ahlat selçuklu meydan mezarlıēı mezar taşları analiz çalışmaları ve konservasyon nerileri. *Restorasyon ve Konservasyon alışmaları Dergisi*, 1(22), 3-16.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eēitim Fakültesi Eēitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Ayn, Y. (2009). İzmir'de türk hkimiyetinin baēlaması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9(1), 1-8.
- Babacan, Z. (2020). Adıyaman ilinin kültür turizmi potansiyeli ve alternatif kültür rota nerisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coērafya Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, 6-7, Van.
- Bandeoēlu, Z. (2015). Türkiye'de kültür turizmi potansiyeli üzerine bir deēerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(02), 155-168.
- Baş, G. (2006). Diyarbakır'daki islam dönemi mimarisinde süsleme, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı*, Doktora Tezi, 59-60, Van.
- Baştemur, C. (2009). Likya yolu ve çevresinin turizm ve rekreasyon potansiyelinin araştırlması. *Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlıēı Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Baştemur, C. (2010). Likya yolu ve çevresinin turizm ve rekreasyonel potansiyelinin araştırlması. *Lisansüstü Turizm ērencileri Araştırma Kongresi*, Nevşehir, 597-598.
- Baştemur, C. (2013). "Mimar sinan rotasının doēal ve kültürel peyzaj izleri", Doktora Tezi, Ankara.
- Bayram, M. (1979). Anadolu'da telif edilen ilk eser" kaş al akaba". *İslam Tetkikleri Dergisi*, 7.
- Bayram, M. (2000). Anadolu'da te'lif edilen ilk türkçe eser meselesi. *Erdem*, 12(36), 899-906.
- Bedirhanoēlu, H. E. (2020). Artukluların anadolu'da hkimiyetlerini tesis etme süreçleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(1), s. 137-140.
- Berdzenişvili N. ve Canaşıa, S. Gürcistan tarihi, (ev: Hayri Hayrioēlu), İstanbul: Sorun Yayınları 1997, 138-144.
- Berk, F. M. (2011). İnanç ve doēa turizminin keşiştiēi nokta: Aziz paul yolu. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 4(1), 11-28.

- Bezer, G. Ö. (1997). Harput'ta bir türkmen beyliği çubukoğulları. *Belleten*, 61(230), 67-92.
- Biçen Çelik, A., Ay, İ., Ergin, Ş., Dal, M. (2023). Mardin medreselerinde görülen taş alterasyonları: Şehidiye ve hatuniye medreseleri örneği. *Kültürel Miras Araştırmaları*, 4(2), 79-90.
- Bilgin U. A. (2021). İstanbul'da bir kültür rotası örneği (tasavvuf mirası). *Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bosworth, C. E. (1980). İslam devletleri tarihi, Çev: E. Merçil-M. Ipşirli, 68-70. İstanbul: Oğuz Yayınevi.
- Cahen, C. (1979). Osmanlılardan önce anadolu'da türkler, İstanbul: e Yayınları, 3.
- Camgöz, F. (2010). M.Ö. 2.-M.S. 1. Yüzyıllarda lykia tarihi: Roma ile ilişkileri, eyalet olma süreci, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Capp, C. (2003). The european institute of cultural routes, 2.
- Clow, K. And Richerson, N. (2000). Likya yolu, (Çev: Hüseyin Eryurt.) İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Clow, K. (2018). Aziz paul yolu, İstanbul: Hill Yayınları.
- Clow, K. (2019). Likya yolu, İstanbul: Hill Yayınları.
- Comnena, A. (1996). Alexiad: Anadolu'da ve balkan yarımadası'nda imparator alexios komnenos dönemi'nin tarihi: malazgirt'in sonrası, (Çev: Bilge, Umar.)
- Çağlayan, M. (2018). Ortaçağ'dan günümüze bir anıt: *Mardin Ulu Camii. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 1(21), 29-40.
- Çal, H. (1991). Melik dânişmend gâzi türbesi. *Türk Etnografya Dergisi*, XIX, Ankara, 41-51.
- Çalış, E. (2020). Şanlıurfa müzesi'nde bulunan artuklu dönemine ait bir grup sikke. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(03), 253-276.
- Çeçen, E. (2017). Türkiye selçuklu devleti ve dânişmendli beyliği arasındaki askeri, siyasi ve sosyal ilişkiler 1092-1178, Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, A. ve Yıldırım, T. (2013). İlk islam fetihlerinden beylikler dönemine harput. *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 545-560.
- Çetin, Y. (2008). Silvan ulu camii'nin plan bakımından bir değerlendirmesi ve anadolu türk cami mimarisine katkıları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (30), 21-40.
- Çevik, A. (2002). "Dilmaçoğulları", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12, İstanbul.
- Dalmış, E. (2021). Sökmenli idaresinde etkili olan hatunlar: inanç hatun, şah bânû hatun, 3. *International Baku Scientific Research Congress October 15-16*, Baku, Azerbaijan, Baku Eurasia University.
- Demirel, E. (2007). Yenice ormanları, doğa yürüyüş parkurları. Karabük: Karabük Valiliği.
- Demirel, E. (2012a). Sarıkamış yürüyüş parkurları, Serhat Kalkınma Ajansı.

- Demir, H. C. Ö. (2022). Hasankeyf müzesinde bulunan artuklu devrine ait bir grup madeni eser. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(3), 1243-1255.
- Denkbalant, A. "Niksar ulu camii üzerine bir değerlendirme." *Vakıflar Dergisi*, 40 (2013): 9-32.
- Doğu, G. (2023). Ekoturizm kapsamında Eskişehir ili hiking ve trekking rotaları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekoturizm Rehberliği Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Durusoy, E. (2016). Tarihi yoldan kültürel rotaya; milas ve labraunda arasındaki yolun korunması ve yönetimi, 25-38, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- Erarslan, A. (2012). Ortaçağ türk mimarlığında eyvan kullanımında mekan-işlev ilişkisi. *Megaron*, 7(3).
- Erçolak, G., Tanrıseven, C., ve Pamukçu, H. (2019). İnanç turizmi kapsamında aziz paulus'un önemi ve tarsus turizmine etkisi, *VIII. Ulusal IV. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu İçinde*, 521-532.
- Erdal, Z. (2020). Mardin'deki artuklu türbeleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(1), 455-486.
- Erdem, İ. (2002). Doğu anadolu türk devletleri, genel türk tarihi, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
- Ergüven, A. T. (2022). Doğa yürüyüşü parkurları: yalova için bir model önerisi. *Yalova Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 38-57.
- Eriçok, A. (2019). Van gölü havzası'nda kültür rotası önerisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı,45, 173-199.
- Ertin, G. ve Yücel, B. (2019). "Muğla kentinin kültü turizm potansiyeli," *Uluslararası Global Turizm Dergisi*, Vol.3, No.2, 99-112.
- Ertunç, Ç. Ö. (2020). Anadolu selçuklu taçkapılarında kavsara sistemleri. *Lale*, 1(1), 74-83.
- Eryurt, H. ve Clow, K. (2016). Kültür rotaları rehberi, (Çev: B. Aknam). İstanbul: Sena Ofset Ambalaj Matbaacılık.
- European Institute of Cultural Routes. (2015). *Cultural Routes Management: From Theory to Practice*. Strasbourg, France: Council of Europe Publishing.
- Ezrak, İ., Ahmed b. Yûsuf b. Ali (1992). Meyyâfârikîn ve âmid tarihi, Çev: Ahmet Savran, 577-1181, Erzurum.
- Fırat, M. Y., ve Erbaş, A. E. (2023). Sarnıç temalı kültür rotası oluşturulması; istanbul tarihi yarımadası örneği. *Journal of Awareness*, 8(1), 89-103.
- Finkel, C. and Clow, K. (2011). The evliya çelebi way, İstanbul: Upcountry Yayınevi.
- Garipağaoğlu, N. (2012). Havza planlamalarında coğrafyanın rolü ve türkiye'de havza planlamacılığı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 303-336.
- Gök, Y. ve Kayserili, A. (2013). Geleneksel erzurum evlerinin kültürel coğrafya perspektifinden incelenmesi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, (30), 175-216.

- Günay, U. T. (2006). Geçmişten geleceğe türklerin tarihi, *Ankara: Akçay Yayınları*, 311-312.
- Güngör, Ş. (2022). Kapadokya kültür yolu'nun alternatif turizm rotası bağlamında değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(3), 1784-1802.
- Haspolat. Y. K. (2014). Diyarbakır hz. süleyman camii.
- Halaç, H. H., ve Bademci, F. (2021). Kültürel miras: sistematik literatür incelemesi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-190.
- Halaç, H. H., ve Kelkit, D. M. (2023). Sivas kültür rotası önerisi ile kültürel miras farkındalığı kazandırılması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Cumhuriyet Özel Sayısı), 292-307.
- Ilıcalı, R. H. (1999). Anadolu türk sanatında danişmendli eserlerinin yeri ve önemi. Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, G. (2019). İlk Türk Amirali: Çaka bey ve faaliyetleri, makale, *Akademik Tarih (TR) Aylık Blog Dergisi*, Haziran-Temmuz 2019 Sayısı.
- Işık, M. (2023). Urla özbek köyü sözlü kültüründe emir çaka bey ve fetihleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (39), 35-57.
- İlhan, M, M. (1992). "Şevket Beysanoğlu", Anıtları ve kitabeleri ile diyarbakır tarihi, 1. cilt: Başlangıçtan akkoyunlular'a kadar, Ankara 1987; 2. cilt: Akkoyunlular'dan cumhuriyete kadar, Ankara 1990: Diyarbakır belediyesi yayınları. [kitap tanıtımı]. *Belleten*, 56 (217), 1111-1114.
- Halifeoğlu, F. M., Toprak, Z. F., ve Kavak, O. (2011). Tarihi diyarbakır köprülerinin mimari, hidrolojik ve jeolojik açıdan değerlendirilmesi, *II. Su Yapıları Sempozyumu*, (25-42), Diyarbakır.
- Kafalı, M. (1992). " Anadolu'nun fethi ve türkleşmesi", *Tarih İçinde Harput Sempozyumu*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayınları, (12), 21-31.
- Kafesoğlu, İ. (1992). Türk dünyası el kitabı, c.1, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (2014). Sultan melikşah devrinde büyük selçuklu imparatorluğu, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kalkan, M. (2020). Ortaçağ anadolu devletlerine-beyliklerine ait yeni bulunan numizmatik materyaller. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 90-160.
- Karataş, E. (2011). The role of cultural route planning in cultural heritage conservation: The case of central lycia. ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Karataş, E. (2015). Kültür rotaları programlama rehberi, İstanbul: Çekül Vakfı Tarihi Kentler Birliği Yayınları.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Katoğlu, M. (1967). XIII. Yüzyıl anadolu türk mimarisinde" külliye". *Belleten*, 31(123), 335-344.

- Kavak, M. (2019). Frig yolu'nun turizm ve kültür rotası açısından değerlendirilmesi, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Rehberliği Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Kaya, A. (2020). Almanca seyahatnameler (1850-1912) temelinde türkiye'ye dair bir kültür rotası önerisi. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Kaya, Ç. N. (2022). Anadolu selçuklu devleti'nde dârüşşifâ ve hamam kültürü. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl.
- Kaya, F. (2016). Ağrı dağı'nın turizm potansiyeli ve değerlendirme durumu. *Marmara Coğrafya Dergisi* (34), 217-229.
- Kemaloğlu, M. (2013). XI. XIII. Yüzyıl türkiye selçuklu devletinde dini eserlerinden kümbet-türbe-ziyâretgâh-namazgâh ve câmîler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 1-18.
- Kesik, M. (2018). Anadolu türk beylikleri, İstanbul: Bilge Kütür Sanat Yayınevi, 37.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kızılırmak, İ., ve Kurtuldu, H. (2005). Kültürel turizmin önemi ve tüketici tercihlerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* (1), 100-120.
- Kocaoğlu, M. (2018). Peyzaj planlama kriterlerine göre inebolu-kastamonu istiklal yolu kültür rotasının değerlendirilmesi, *Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.
- Köprülü, M. Fuad (1997). “Artuk oğulları, artuklular”. İslâm Ansiklopedisi. c. 1, MEB, 617-625, Eskişehir.
- Köseoğlu, M. (2023). Kültürel rotalar nasıl sınıflandırılabilir. *Multidisipliner Yaklaşımlarla Coğrafya Dergisi*, 1(2), 85-96.
- Kuran, A. (1968). Tokat ve niksar'da yağ-basan medreseleri, *Vakıflar Dergisi*, 39-43.
- Kuzu, G. (2020). Mardin emineddin külliyesi mimari özellikleri koruma sorunları ve restorasyon projesi önerisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve ve Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi.
- Majdoub, W. (2010). “Analyzing cultural routes from a multidimensional perspective.” *journal of tourism, culture and territorial development*, Alma Tourism, 30-35.
- Mallet, A. (2016). “Çaka bey”, Çeviri: Serkan Acar, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, (3), 73-74.
- Merçil, E., ve Sevim, A. (1995). Selçuklu devletleri tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 428-430.
- Merkez, M., ve Yılmaz, H. (2022). Yerel paydaşlar tarafından izmir-karaburun, mordoğan beldesinin kırsal turizm açısından değerlendirmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(2), 379-390.
- Mihail, S. (1944). Süryani mihail vekâyinâmesi. türkçe tercümesi: Hrant. D. Andreasyan). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, (44).

- Moulin, C, and Boniface, P. (2001). "Routeing heritage for tourism: Making heritage and cultural tourism networks for socio-economic development." *International Journal of Heritage Studies*, Volume 7, Number (3), 237-248.
- Muğla Ticaret ve Sanayi Odası, (2017). "Akdeniz'den ege'ye geçmişten günümüze bir yürüyüş rotası: karia yolu", *Güney Ege Kalkınma Ajansı Destek Programı*, 12.
- Oers, R. V. (2004). "Unesco missions to chinese section of the silk road, a systematic approach towards world heritage nomination", August 2003 And July 2004, 12-13, Paris: Mission Report.
- Okumuş, E. (2008). Artuklularda din-toplum ilişkileri. *Electronic Journal of Social Sciences*, 7(26).
- Orbeyi, N. K. (2012). Mimar sinan camileri revak sütunları üzerine bir araştırma: süleymaniye camisi, selimiye camisi ve kara ahmet paşa camisi örnekleri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 28(3), 175-185.
- Ostrogorsky, G. (2011), Bizans devleti tarihi, (Çev: Fikret I.), Ankara: TTK Yayınları.
- Önköl, H. (2009). Türkiye'de türbe mimarisi araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (14), 125-140.
- Özarslantürk, A. K. (2017). Çekül vakfı ve dijital kent arşivi. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(1), 146-150.
- Özaydın, A. (2004). "Melikşah". TDV islam ansiklopedisi. Cilt (29), 54-57.
- Özaydın, A. (2009). Saltuklular, Türkiye diyanet vakfı islâm ansiklopedisi, (36), 54-56.
- Özcan, A. (2019). Karia yolu: Datça Yarımadası Yürüyüş ve Gezi Rehberi.
- Özçakı, M. (2018). Yorumlanan cami mimarisi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(23), 459-483.
- Özdemir, Y. (2022). "Türkiye'deki kültür rotalarının kültürel mirasın korunmasına katkısı; karia yolu örneği" Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Miras ve Kültür Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Özer, E. (2018). "Kültürel mirasa katkı sağlayan kültür rotalarında yerelin katılımı ve sosyo-ekonomik kalkınması üzerine bir yaklaşım önerisi" Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özmen, M. E. (2007). Anadolu selçuklularının artuklular ile ilişkileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Orta Çağ Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Özocak, D. N. (2021). Evliya çelebi'nin izinde: halep'teki kültürel mirasın tanıtımı ve canlandırılması amaçlı kültür rotası önerileri, *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.
- Pamukçu, H. ve Sarıışık, M. (2017). Helal turizm kavramı ve gelişimi üzerine genel bir değerlendirme. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 82-98.
- Reşidüddin F. (2010). Cami'ü't tevârih selçuklu devleti, Çev: Göksu, H. H. Güneş İstanbul: Selenge Yayınları.

- Rosa, S., M. (2005). "A new category of heritage for understanding, cooperation and sustainable development; their significance within the macrostructure of cultural heritage; the role of the ciuc of ıcomos: principles and methodology." monuments and sites in their setting: conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes, xi'an declaration- 15th ICOMOS General Assembly and International Scientific Symposium. 1-2.
- Sağsöz, A. ve Özgen, S. (2005). Tarihi erzurum kenti üç kümbetler ve çevresinde bir analiz çalışması. *Belleten*, 69(256), 841-858.
- Saltık, V. (2005). Sarı saltuk ve saltuklular, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (34).
- Saka, A. (2017). New cultural road: route of aeneas, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 1(1), 38-47.
- Sakaoğlu, N. (2022). Kaleler ve şehir surları. yayıma hazırlayan: ÇEKÜL Vakfı, 21.
- Sakaoğlu, N. (2005). Türk anadolu'da mengücekoğulları, YKY., 113- 114; Denizli, 227, İstanbul.
- Sarı, H. (2013). Frig yolu: Rehber kitap. Ankara: Öncü Basımevi.
- Selim, S. (2019). En uygun güzergâh algoritması ile doğa yürüyüşü rotalarının modellenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 617-624.
- Sevim A. (2008). İbnü'l-Kalânisi'nin zeylû tarih-i dımaşk adlı eserinde selçuklularla ilgili bilgiler I. *Belgeler*, XXIX, 1-42.
- Sevim, A., Yücel, Y. (1989), Türkiye tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 217.
- Sevim, A. (1989). Suriye ve filistin selçukluları tarihi, Ankara: TTK. Yayınları. 2. Baskı, 249.
- Sevim, A. (2011). Ünlü selçuklu komutanları afşin, atsız, artuk ve aksungur (2. Baskı), 66-67, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Soykan, F. (1999). Doğal çevre ve kırsal kültürle bütünleşen bir turizm türü: Kırsal turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 67-75.
- Sugio, K. (2005). A consideration on the definition of the setting and management /protection measures for cultural routes. In: 15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: "Monuments and Sites in their Setting – Conserving Cultural Heritage in Changing Townscapes and Landscapes", Xi'an, China.
- Sümer, F. (1986). Ahlat şehri ve ahlatşahlar. *Belleten*, 50(197), 447-494.
- Sümer, F. (1980). Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-boy teşkilatı- destanları, Şükrü Ç ve Muhammed, Ö. (Eds.) 108-136, İstanbul.
- Sümer, F. (2021). Selçuklular devrinde doğu anadolu'da türk beylikleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şahbaz, M. (2017). İlk türk beyliklerinin fetihleri, sosyal ve kültürel eserleri ile anadolu'nun türkleşmesindeki rolü, *Journal of Turkish Studies*, 12(26), 161.

- Şeker, M. (2002). Anadolu'nun türk vatani haline gelmesi. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca (Eds.), *Türkler*, Vol.6, 438-461: Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şeker, Z. C. (2020). Dinleme ve konuşma becerilerine yönelik lisansüstü tezlerin anahtar kelimeleri üzerine bir inceleme: betimsel analiz. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 128-140.
- Şengül, B. A. (2017). Mardin emineddin külliyesi: Hami ve mimari. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34(2), 13-31.
- Tan, N. (2013). Unesco somut olmayan kültürel miras kavramı çerçevesinde Nasreddin Hoca fıkralarının sürdürülebilirliği. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (36), 93-105.
- Tanrısever, C. (2019). Güzel F.Ö., Köroğlu, Ö. (Eds.), "Turist rehberliğinde uzmanlaşma: Özel ilgi turlarından özel konulara", Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tanrıverdi, M., ve Gürel, M. A. (2019). Geçmişten günümüze kemer köprüler. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 4(3), 156-167.
- Taşkıran, A. (2024). Divriği ulu camii ve darüşşifası coğrafi konumu üzerine bir araştırma. *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 10(7), 1174-1183.
- Tekin, Ö. ve Can, C. (2024). Marmara'dan ege'ye ulaşan bir kültür rotası önerisi: balıkesir gönen artemea yolu. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 7(4), 1082-1091
- Tuncer, S. (2023). Mimarlık tarihi yazınında tromp ve sinan mimarisindeki ayrıştırıcı rolü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 126-140.
- Turan, O. (1980). Doğu anadolu türk devletleri tarihi, 2. Baskı, İstanbul: Nakışlar Yayınları.
- Turan, O. (1993). Doğu anadolu türk devletleri tarihi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2017). Doğu anadolu türk beylikleri tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkoğlu, İ., ve Sayın, E. (2022). Via egnatia üzerinde yer alan hebdomon'un (bakırköy) kentsel arkeoloji perspektifinden değerlendirilmesi. *Kültürel Miras Araştırmaları*, 3(1), 1-16.
- Tüzün, M. (2019). Likya yolu rehberi. Ankara: Elpis Yayınları.
- Unan, F. (2004). Medreseler ve osmanlı merkezi yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-7.
- Uysal, A. O. (1990). Anadolu selçuklularından erken osmanlı dönemine minare biçimindeki gelişmeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 505-533.
- Ünal, M. A. (1997). Harput, türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi, 232-235.
- Yazıcı, E. (2019). Likya yollarında, (2. Baskı), İstanbul: Pasifik Ofset.
- Yıldırım, B. ve Yüksek, D. (2024). Doğal ışığın iç mekân algısına etkisinin incelenmesi: "Divriği ulu cami ve darüşşifası" örneği. *Online Journal of Art & Design*, 12(1).
- Yinanç, M, H. (2013). Türkiye tarihi selçuklular devri I. cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu. 65-69.

Yurttaş, H. (2001). Erzurum ulu camii'ne ait yeni bir kitabe ve yapı hakkında bazı düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8(17).

Zaman, M. (2008). Fırtına deresi havzası ve kaçkar dağları milli parkı'nın alternatif turizm açısından önemi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), (376-377).

Zaman, S., ve Coşkun, O. (2012). Milli parklarda kaynak değer kullanımı için bir öneri: nene hatun tarihi milli parkı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 117-134.

http-1:

Berti, E. (2015c). Cultural Routes Management: From Theory to Practice: "The Cultural Context: Fundamental Resolutions and Conventions at The European and International Level", Council of Europe; European Institute of Cultural Routes. <https://rm.coe.int/gestion-des-itineraires-culturels-de-la-theorie-a-lapratique/168098b061>, Erişim Tarihi: 18.03.2024.

http-2:

Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı - ÇEKÜL. (2015). Kültür Rotaları Planlama Rehberi, http://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/rota-rehberi_press.pdf, Erişim Tarihi: 21 Mart 2024.

http-3:

Sarı, H. (2007). Likya Yolu Yürüyüşü: Muğla - Ölüdeniz - Antalya Üçağız (Kekova) Yürüyüş Notları, <http://www.huseyinsari.net.tr/likya.pdf>, Erişim Tarihi: 02.05.2024.

http-4:

Kültür Rotaları Derneği. (2025). <https://culturerroutesinturkey.com/tr/agri-dag/>, Erişim Tarihi: 30.05.2025.

http-5:

Kültür Rotaları Derneği. (2024). <https://culturerroutesinturkey.com/tr/yenice-orman-yollari>, Erişim Tarihi: 02.07.2024.

http-6:

Türkiye Turizm Ansiklopedisi. (2025). <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/via-egnatia>, Erişim Tarihi: 29.05.2025.

http-7:

Kültür Rotaları Derneği. (2024). <https://culturerroutesinturkey.com/tr/ibrahim-yolu/>, Erişim Tarihi: 03.06.2024.

http-8:

Tarım ve Orman Bakanlığı 12. Bölge Müdürlüğü, (2024). <https://bolge12.tarimorman.gov.tr/Menu/24/Milli-Parklar>, Erişim Tarihi: 10.06.2024.

http-9:

Kültür Rotaları Derneği. (2024). <https://culturerroutesinturkey.com/tr/sultanlar-yolu/>, Erişim Tarihi: 10.06.2024.

http-10:

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2024). <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/bu-rota-sahane/39038/156> , Erişim Tarihi: 11.06.2024.

http-11:

Yarımada İzmir Gezi Rotaları. (2024). <https://rota.yarimadaizmir.com/?AspxAutoDetectCookieSupport=1> , Erişim Tarihi: 11.06.2024.

http-12:

WWF, (2019). Dünya Doğayı Koruma Vakfı. <https://www.worldwildlife.org/> , Erişim Tarihi: 03.07.2024.

http-13:

Tarım ve Orman Bakanlığı 10. Bölge Müdürlüğü, (2024). <https://bolge10.tarimorman.gov.tr/Menu/20/Kure-Daglari-Milli-Parki-Mudurlugu> , Erişim Tarihi: 11.06.2024.

http-14:

Çilingir, S. C. (2019). Hitit Yolu, İçinde, Kozak, N. (Ed.), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/hitit-yolu> , Erişim Tarihi: 11.06.2024.

http-15:

Kültür Rotaları Derneği, (2024). <https://culturerolesinturkey.com/tr/sarikamis-parkurlari/> , Erişim Tarihi: 13.06.2024.

http-16:

Kızılırmak Havzası Gastronomi Yolu <http://www.gastronomiyolu.com/icerik.php?type=0&sid=2&kid=19&icid=30> , Erişim Tarihi: 13.06.2024.

http-17:

Demirel, E. (2012). Fethiye Parkurları, <https://ersindemirel.blogspot.com/2012/07/fethiye-yuruyus-parkurlari.html> , Erişim Tarihi: 14.06.2024.

http-18:

Kültür Rotaları Derneği. (2024). <https://culturerolesinturkey.com/tr/fethiye-yuruyus-parkurlari/> , Erişim Tarihi: 04.07.2024.

http-19:

Frig Yolu, FRİGKÜM, (2024). <http://frigvadisi.gov.tr/index.php/frig-vadisi-2/frig-yuruyus-yolu/> , Erişim Tarihi: 24.06.2024.

http-20:

Kültür Rotaları Derneği. (2025). <https://culturerolesinturkey.com/tr/idyma-yolu/> , Erişim Tarihi: 28.05.2025

http-21:

Hoşgör Yolu, (2024). www.toleranceway.com , Erişim Tarihi: 24.06.2024.

http-22:

İki Deniz Arası, (2024). <https://ikidenizarasi.wordpress.com/> , Erişim Tarihi: 25.06.2024.

http-23:

Kültür Rotaları Derneği, (2024). <https://culturerolesinturkey.com/tr/iki-deniz-arasi/> , Erişim Tarihi: 25.06.2024.

http-24:

Kültür Rotaları Derneği. (2024). <https://culturerolesinturkey.com/via-eurasia/> , Erişim Tarihi: 05.07.2024.

http-25:

Avrasya Yolu (Antik Yolların Rotası), 2024. <http://www.viaeurasia.org/> , Erişim Tarihi: 01.07.2024.

http-26:

Aeneas Route, (2024). <https://www.coe.int/tr/web/cultural-routes/aeneas-route-4> , Erişim Tarihi: 10.07.2024.

http-27:

Balıkesir Valiliği, (2022). Aeneas Kültür Rotası, <http://www.balikesir.gov.tr/aeneas-kultur-rotasi-panelle-anlatildi>, Erişim Tarihi: 10.07.2024.

http-28:

On Dokuz Mayıs Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi. (2025). <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/hasan.selcuk/145326/MIM%20205%20Ders%207%20II.BEYL%C4%B0KLER%20D%C3%96NEM%C4%B0%20ve%20Osmanl%C4%B1.pdf> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-29:

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/caka-bey> , Erişim Tarihi: 18.07.2024.

http-30:

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Danışmendliler, (2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/danismendliler>, Erişim Tarihi: 22.08.2024.

http-31:

Great Mosque and Hospital of Divriği, (2024). <https://whc.unesco.org/en/list/358>, Erişim Tarihi: 22.08.2024.

http-32:

Turkish Museums (2025). Bitlis Ahlat Selçuk Mezarlığı, <https://www.turkishmuseums.com/museum/detail/2004-bitlis-ahlat-selcuklu-mezarlighi/2004/1> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-33:

Ahlat Kaymakamlığı (2024). Ahlat Selçuklu Mezarlığı, <http://www.ahlat.gov.tr/ahlat-selcuklu-mezarlighi> , Erişim Tarihi: 21.10.2024.

http-34:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bitlis/gezilecekyer/selcuklu-meydan-mezarligi-oren-yeri> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-35:

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). Ahlat Müzesi, <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=AHM01&DistId=MRK> , Erişim Tarihi: 22.10.2024.

http-36:

Kültür Portalı (2025). Ahlat Müzesi – Bitlis, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bitlis/gezilecekyer/ahlat-muzesi> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-37:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2024). Bitlis Ahlat Müze Müdürlüğü, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44073/bitlis-ahlat-muze-mudurlugu.html> , Erişim Tarihi: 22.10.2024.

http-38:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bitlis/gezilecekyer/ahlat-muzesi> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-39:

Silvan Belediyesi (2024). Selahaddin-i Eyyubi Camii, <https://www.silvan.bel.tr/selahaddin-i-eyyubi-camii> , Erişim Tarihi: 24.10.2024.

http-40:

<http://www.diyarbakir.gov.tr/silvan-ulu-camii> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-41:

Kültür Portalı (2025). Mardin Ulu Cami – Mardin, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/ulu-cami104232> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-42:

Mardin Büyükşehir Belediyesi (2024). Camiler, <http://www.mardin.bel.tr/camiler> , Erişim Tarihi: 24.10.2024.

http-43:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/ulu-cami104232> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-44:

Elazığ İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2024). Harput, <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-187349/harput.html> , Erişim Tarihi: 21.10.2024.

http-45:

Elazığ Belediyesi (2024). Harput, <https://www.elazig.bel.tr/kent-rehberi/harput/237/> , Erişim Tarihi: 21.10.2024.

http-46:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/gezilecekyer/ulu-cami> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-47:

Kızıltepe Belediyesi (2024). Ulu Cami, <https://www.kiziltepe.bel.tr/ulu-cami> , Erişim Tarihi: 24.10.2024.

http-48:

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). Ulu Cami, <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-312012/ulu-cami.html> , Erişim Tarihi: 24.10.2024.

http-49:

<https://www.kiziltepe.bel.tr/ulu-cami> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-50:

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). Hatuniye Medresesi, <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-311738/hatuniye-medresesi.html> , Erişim Tarihi: 23.10.2024.

http-51:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/hatuniye-medresesi670935> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-52:

Mardin Artuklu Üniversitesi (2024). Medreseler, <https://www.artuklu.edu.tr/sosyal-tesisler/medreseler> , Erişim Tarihi: 23.10.2024.

http-53:

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). Şehidiye Medresesi, <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-312150/sehidiye-medresesi.html> , Erişim Tarihi: 23.10.2024.

http-54:

Türkiye Turizm Ansiklopedisi (2025). Mardin Şehidiye Cami ve Medresesi, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/mardin-sehidiye-camii-ve-medresesi> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-55:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/sehidiye-medresesi> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-56:

Kültür Envanteri (2024). Necmeddin Külliyesi, Mardin, <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/necmeddin-kulliyesi-mardin/#17.1/37.311153/40.732651> , Erişim Tarihi: 24.10.2024.

http-57:

Kültür Portalı (2025). Cami_El Asfar (Sarı Cami) Necmettin Camisi – Mardin, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/kulturenvanteri/camiel-asfar-sari-cami-necmettin-camisi> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-58:

<https://www.midyatgazete.com/artuklu-hukumdari-necmeddin-ulgazinin-kayip-mezari-kesfedilmeyi-bekliyor> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-59:

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). Emineddin Külliyesi, <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-318620/emineddin-kulliyesi.html> , Erişim Tarihi: 24.10.2024.

http-60:

<https://mardin.ktb.gov.tr/TR-318620/emineddin-kulliyesi.html> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-61:

Silvan Kaymakamlığı (2024). Malabadi Köprüsü, <http://www.silvan.gov.tr/malabadi-koprusu> , Erişim Tarihi: 22.10.2024

http-62:

Diyarbakır Valiliği (2025). Diyarbakır Malabadi Köprüsü, <http://www.diyarbakir.gov.tr/diyarbakir-malabadi-koprusu> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-63:

Silvan Belediyesi (2024). Artukluların şah Eseri Malabadi Köprüsü, <https://www.silvan.bel.tr/artuklularin-sah-eseri-malabadi-koprusu> , Erişim Tarihi: 22.10.2024.

http-64:

Batman Valiliği (2024). Malabadi Köprüsü, <http://www.batman.gov.tr/malabadi-koprusu> , Erişim Tarihi: 22.10.2024.

http-65:

<http://www.silvan.gov.tr/malabadi-koprusu> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-66:

Türkiye Kültür Portalı (2024). Niksar Ulu Camii – Tokat, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/gezilecekyer/nksar-ulu-cam> , Erişim Tarihi: 16.10.2024.

http-67:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/gezilecekyer/nksar-ulu-cam> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-68:

Kayseri Büyükşehir Belediyesi (2024). Ulu Cami ve şeşmesi, <https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/ulu-cami-ve-cesmesi> , Erişim Tarihi: 17.10.2024.

http-69:

Kayseri Valiliği (2024). Cami Kebir (Ulu Cami), <http://www.kayseri.gov.tr/cami-kebir-ulu-cami-> , Erişim Tarihi: 17.10.2024

http-70:

<https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/ulu-cami-ve-cesmesi> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-71:

Kayseri Büyükşehir Belediyesi (2024). Güllük Cami ve Medresesi, <https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/guluk-camii-ve-medresesi> , Erişim Tarihi: 17.10.2024.

http-72:

Kayseri Valiliği (2024). Güllük Cami, <http://www.kayseri.gov.tr/guluk-cami> , Erişim Tarihi: 17.10.2024.

http-73:

<https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/guluk-camii-ve-medresesi> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-74:

Kayseri Büyükşehir Belediyesi (2024). Melik Mehmed Gazi Türbesi, <https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/melik-mehmed-gazi-turbesi> , Erişim Tarihi: 17.10.2024.

http-75:

Kültür Portalı (2025). Melikgazi Türbesi – Kayseri, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kayseri/gezilecekyer/melikgazi-turbesi> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-76:

Kayseri Valiliği (2024). Melik Mehmet Gazi Türbesi, <http://www.kayseri.gov.tr/melik-mehmet-gazi-turbesi> , Erişim Tarihi: 17.10.2024.

http-77:

<https://kayseri.city/2019/10/06/melik-mehmet-gazi-turbesi/> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-78:

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). Medreseler, <https://tokat.ktb.gov.tr/TR-231606/medreseler.html> , Erişim Tarihi: 16.10.2024.

http-79:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/gezilecekyer/yagibasan-medreses-cukur-medrese> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-80:

Türkiye Kültür Portalı (2024). Yağıbasan Medresesi - Tokat, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/gezilecekyer/yagibasan-medreses-cukur-medrese> , Erişim Tarihi: 17.10.2024.

http-81:

<https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/yagibasan-medresesi-turk-islam-ve-bilim-muzesi-oldu,FxihtcEhL0a79v5Ssa8Oeg/6tC9LaiHwkOz5UoKw14ZXQ>
Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-82:

Tokat İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü (2025). Tekke, Zaviye ve Türbeler, <https://tokat.ktb.gov.tr/TR-231637/tekke-zaviye-ve-turbeler.html> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-83:

Kùltür Envanteri (2025). Melik Gazi Türbesi, Niksar, <https://kulturenvanteri.com/yer/melikgazi-turbesi-niksar/#17.1/40.591142/36.96539> , Erişim Tarihi: 12.06.2025.

http-84:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kayseri/gezilecekyer/melikgazi-turbesi>
Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-85:

Türkiye Kùltür Portalı (2024). Hazreti Süleyman Cami – Diyarbakır, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/gezilecekyer/hazret-suleyman-cam> , Erişim Tarihi: 23.10.2024.

http-86:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/gezilecekyer/hazret-suleyman-cam>
Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-87:

Türkiye Kùltür Portalı (2024). Hz. Ömer Camisi – Diyarbakır, <https://kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/kulturenvanteri/hz-omer-camisi> , Erişim Tarihi: 23.10.2024.

http-88:

https://yandex.com.tr/maps/org/hz_omer_camii/21509433347/gallery/ Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-89:

Diyanet İşleri Başkanlığı Divriği Müftülüğü (2024). İlçemizde Bulunan Tarihi Kale Camii, <https://sivas.diyanet.gov.tr/divrigi/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=646> , Erişim Tarihi: 18.10.2024.

http-90:

Türkiye Kùltür Portalı (2024). Kale Camii – Sivas, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/kulturenvanteri/kale-cam> , Erişim Tarihi: 18.10.2024.

http-91:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/kulturenvanteri/kale-cam> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-92:

Divriği Belediyesi (2024). Divriği Kalesi, <https://www.divrigi.bel.tr/kaleler.aspx> , Erişim Tarihi: 19.10.2024

http-93:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/gezilecekyer/dvrg-kales> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-94:

Sivas Valiliği (2024). Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, <http://www.sivas.gov.tr/divrigi-ulu-camii-ve-darussifasi> , Erişim Tarihi: 18.10.2024.

http-95:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/gezilecekyer/dvrg-ulu-cam-ve-darussifasi> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-96:

Divriği Belediyesi (2024). Türbeler ve Kümbetler, <https://www.divrigi.bel.tr/turbelerVeKumbetler.aspx> , Erişim Tarihi: 19.10.2024.

http-97:

Türkiye Kültür Portalı (2024). Sitte Melik (Şahinşah) Kümbeti – Sivas, <https://kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/kulturenvanteri/stte-melk-sahnsah-kumbet> , Erişim Tarihi: 19.10.2024.

http-98:

<https://www.turkiyenintarihiieserleri.com/?oku=1075> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-99:

Türkiye Kültür Portalı (2024). Erzurum Ulu Cami – Erzurum, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/ulu-cami823578> , Erişim Tarihi: 22.10.2024.

http-100:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/ulu-cami823578> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-101:

Erzurum İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2024). Saat Kulesi Değil, Tepsi Minare, <https://erzurum.ktb.gov.tr/TR-290808/saat-kulesi-degil-tepsi-minare.html> , Erişim Tarihi: 21.10.2024.

http-102:

<https://erzurum.ktb.gov.tr/TR-290808/saat-kulesi-degil-tepsi-minare.html> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-103:

Erzincan Valiliği (2024). Mamahatun Türbesi, <http://www.erzincan.gov.tr/mamahatun-turbesi> , Erişim Tarihi: 20.10.2024.

http-104:

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (2024). Mamahatun Türbesi <https://kudaka.ka.gov.tr/bolgemiz/erzincan/erzincan-gezilecek-yerler/mama-hatun-turbesi> , Erişim Tarihi: 20.10.2024.

http-105:

Tercan Kaymakamlığı (2024). Mama Hatun Türbesi, <http://www.tercan.gov.tr/mama-hatun-turbesi2> , Erişim Tarihi: 20.10.2024

http-106:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzincan/gezilecekyer/mama-hatun-hani>
Erişim Tarihi: 30.06.2025.

http-107:

Kayserili, A. (2021). Üç Kümbetler, İçinde, Kozak, N. (Ed.), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/uc-kumbetler> , Erişim Tarihi: 20.10.2024.

http-108:

Erzurum Valiliği (2024). Üç Kümbetler, <http://www.erzurum.gov.tr/uckumbetler> , Erişim Tarihi: 20.10.2024.

http-109:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/uc-kumbetler> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

